
NIEUWSBRIEF UNIVERSITEITSGESCHIEDENIS

LETTRE D'INFORMATION SUR L'HISTOIRE DES UNIVERSITÉS

Werkgroep Universiteitsgeschiedenis

Studium generale

Contactgroep Universiteitsgeschiedenis

Groupe de contact pour l'histoire des universités

Redactie: Ad Tervoort en Diederik Lanoye
Kopij richten aan de redactieadressen in Nederland of België

Werkgroep Universiteitsgeschiedenis

Redactieadres: Ad Tervoort, Vrije Universiteit, Faculteit der Letteren, Geschiedenis, De Boelelaan 1105 (Hoofdgebouw; kamer 12A-40), 1081 HV Amsterdam, tel: +31 (0) 20 598 65 25, fax: +31 (0) 20 598 65 00, e-mail: al.tervoort@let.vu.nl; *Secretariaat*
Werkgroep: P.J. Knegtman, Universiteit van Amsterdam, Afdeling Geschiedenis, Archeologie en Regiostudies, Spuistraat 134, 1012 VB Amsterdam, tel.: +31 (0) 20 525 3342, e-mail: p.j.knegtmans@uva.nl

Studium generale

Contactgroep Universiteitsgeschiedenis

Groupe de contact pour l'histoire des universités

Redactieadres / Rédaction: Diederik Lanoye, Subfaculteit Geschiedenis, KULeuven, Blijde Inkomststraat 21/5, B-3000 Leuven, tel: +32 (0) 16 32 49 87, fax: +32 (0) 16 32 49 93, e-mail: Diederik.Lanoye@arts.kuleuven.be; *Secretariaat Contactgroep / Secrétariat du Groupe de contact:* Anuschka De Coster, Vakgroep Nieuwe Geschiedenis, UGent, Blandijnberg 2, B-9000 Gent, tel. +32 (0) 9 264 39 98, fax +32 (0) 9 264 41 75, e-mail: Anuschka.DeCoster@UGent.be

ISSN 1383-794X

De *Nieuwsbrief* kan ook in elektronische vorm geraadpleegd worden via:
http://www.studiumgenerale.be/uni_nb/index.htm

Inhoud / Table des matières	3
<i>Woord vooraf / Avant-propos</i>	
Ten slotte?	4
<i>Verenigingsnieuws / Communications des associations</i>	
De fusie...eindelijk	5
Enfin la fusion	6
<i>Bijdragen / Contributions</i>	
Justus Lipsius academicus in Leiden en Leuven – <i>Jeanine De Landtsbeer</i>	7
Les usages du texte dans l'enseignement de l'Université de Louvain (15e -18e siècles) – <i>Françoise Hiraux</i>	23
Het dijbeen van Lipsius. Academisch erfgoed aan de KULeuven – <i>Mark Derez</i>	29
Een kwart eeuw universiteitsgeschiedenis in Nederland – <i>Leen Dorsman</i>	43
25 jaar Werkgroep Universiteitsgeschiedenis (1983-2007) – <i>Willem Frijhoff</i>	57
<i>Musea en tentoonstellingen / Musées et expositions</i>	
Gemma Frisius 1508-2008	77
<i>Lezingen en congressen / Conférences et congrès</i>	
Universités et pouvoirs. La question des financements	78
9e Journée des Archives de l'Université catholique de Louvain. Falsifications, instrumentalisations, censures, divulgations. Les maltraitances archivistiques	80
<i>Nieuwe publicaties / Publications récentes</i>	
Leraar zijn in Vlaanderen. Terugblik op honderd jaar middelbaar onderwijs en nascholing – <i>Pieter Dhondt</i>	81
Verwijzingen naar recensies beschikbaar op het Internet	85
<i>Bibliografie / Bibliographie</i>	
Bibliografisch overzicht universiteitsgeschiedenis der Nederlanden 2007- 2008 met aanvullingen – Bibliographie de l'histoire des universités aux Pays-Bas et en Belgique 2007-2008 avec additions	87

Ten slotte?

Deze Nieuwsbrief Universiteitsgeschiedenis sluit – met een meer dan behoorlijke vertraging – de jaargang 2007 af. Maar het is ook de laatste Nieuwsbrief die zal verschijnen. Zoals u weet maken de Belgische en Nederlandse verenigingen voor universiteitsgeschiedenis ondertussen deel uit van het uitgebreide Gewina. De uitgave van *Studium*, een hoogstaand tijdschrift voor wetenschaps- én universiteitsgeschiedenis, is één van de belangrijke voordelen van deze ontwikkeling.

Zonder een term als voorbestemming te willen gebruiken, lijkt het wel alsof de afgelegde weg reeds lang geleden werd bepaald. Leen Dorsman stelt in zijn bijdrage vast dat de universiteitsgeschiedenis in Nederland zich in de laatste kwarteeuw ontwikkeld heeft tot een volwaardige professionele wetenschappelijke discipline. Het doorbreken van de fictieve academische *splendid isolation* en het *in situ* bestuderen van de universiteiten in hun brede maatschappelijke context – de kern van deze ontwikkeling – was mogelijk door een openheid naar andere disciplines die voorbeelden en methoden aanleverden. De verdere toenadering tot andere takken van het historisch bedrijf houdt dan ook geen bedreiging in voor de universiteitsgeschiedenis als zelfstandige discipline maar bevestigt eerder deze kritische openheid als een wezenlijk kenmerk van de discipline.

In zijn bijdrage over vijftig jaar Werkgroep Universiteitsgeschiedenis brengt Willem Frijhoff een gelijkaardige boodschap. In de beste jubileumtraditie past het om na een kwarteeuw eens achteruit te kijken, niet bij wijze van *in memoriam* maar om een *status quaestionis* op te maken die niet alleen vaststelt dat er de voorbije decennia hard gewerkt is maar ook de lijnen uitzet voor wat er in de komende jaren zal gebeuren.

Deze Nieuwsbrief zingt daarom niet het *Requiem* voor zichzelf en de universiteitsgeschiedenis maar heft naar beste studententraditie een schuimende pot op de toekomst. *Ad multos annos!*

De fusie...eindelijk

De lang aangekondigde fusie van Studium Generale met het Nederlandse wetenschapshistorische genootschap Gewina, het Belgische wetenschapshistorische genootschap Zuid-Gewina en de Nederlandse Werkgroep Universiteitsgeschiedenis is nu een feit. Sinds 1 januari 2008 zijn alle genoemde verenigingen toegetroten tot het nieuwe fusiegenootschap **Gewina, het Belgisch-Nederlands Genootschap voor Wetenschaps- en Universiteitsgeschiedenis**.

Het nieuwe Gewina heeft tot doel om de activiteiten op het gebied van wetenschaps- en universiteitsgeschiedenis in België en Nederland te bevorderen en te coördineren. Door haar grotere omvang zal het een meer zichtbare en volwaardige plaats kunnen innemen in het historische landschap. Een belangrijke doelstelling is het garanderen van een efficiëntere communicatie en een betere samenwerking tussen de wetenschaps- en universiteitsgeschiedenis.

Gewina organiseert twee algemene ledenvergaderingen per jaar. Daarnaast zal Studium Generale ook, binnen het kader van Gewina, vergaderingen blijven organiseren die meer specifiek betrekking hebben op de universiteitsgeschiedenis van België. De leden van de Belgische contactgroep Universiteitsgeschiedenis zullen dus als Gewina-lid nog steeds kunnen blijven genieten van de contactmomenten waarop recent onderzoek wordt voorgesteld.

Een belangrijk voordeel van het fusiegenootschap is dat hiermee ook een tijdschrift kan worden uitgegeven waarin de universiteitsgeschiedenis een belangrijke plaats krijgt toebedeeld. *Studium* zal verschijnen in vier afleveringen per jaar. De taal is Nederlands of Frans, maar hiervan kan na overleg met de redactie worden afgeweken. De redactie streeft ernaar minstens één keer per jaar een themanummer te publiceren. Het abonnement op Studium is inbegrepen in het lidmaatschap van Gewina. De eerste twee nummers van het nieuwe tijdschrift worden binnenkort aan de leden verzonden.

Dit is het laatste nummer van de Nieuwsbrief Universiteitsgeschiedenis in de bekende vorm. De belangrijkste functies van de Nieuwsbrief Universiteitsgeschiedenis zullen worden overgenomen door de nieuwe website www.gewina.nl. Zo zullen de congresaankondigingen, bibliografie, etc. op een vlotte en snelle manier voor de leden toegankelijk gemaakt worden.

Om de continuïteit en de samenwerking te garanderen is het voltallige bestuur van Studium Generale toegetroten tot het bestuur van Gewina. Het bestuur hoopt dan ook dat alle leden van Studium Generale hun lidmaatschap van Studium Generale zullen willen verderzetten in het nieuwe genootschap Gewina.

CONTACT

drs. Lodewijk Palm

Instituut voor Geschiedenis en Grondslagen van de Natuurwetenschappen

Postbus 80 010 NL - 3508 TA Utrecht

tel: +31 (0)30 - 253 8283 / e-mail: office@gewina.nl / www.gewina.nl

Enfin la fusion

Annoncée depuis plusieurs mois, la fusion de Studium Generale avec la société néerlandaise d'histoire des sciences Gewina, la société belge d'histoire des sciences Zuid-Gewina et l'association néerlandaise d'histoire des universités Nederlandse Werkgroep Universiteitsgeschiedenis est maintenant devenue réalité. Depuis le 1 janvier 2008, toutes ces associations forment ensemble la nouvelle **Gewina, association belgo-néerlandaise d'histoire des sciences et des universités.**

La nouvelle association a pour but de promouvoir et coordonner les activités dans les domaines d'histoire des sciences et des universités en Belgique et aux Pays-Bas. Grâce à cette fusion, la nouvelle association entend prendre une place plus visible et plus éminente dans le paysage de la recherche historique. L'un des objectifs est de permettre une communication plus efficace et une meilleure collaboration entre l'histoire des sciences et celle des universités.

Gewina organise deux assemblées générales par an. Studium Generale continuera en parallèle et comme par le passé à tenir des réunions qui porteront plus spécifiquement sur l'histoire des universités en Belgique. En tant que section de Gewina, Studium Generale recevra d'ailleurs un budget pour organiser ces réunions. Les membres du groupe de contact d'histoire des universités pourront donc comme membres de Gewina continuer à profiter des réunions aux cours desquelles les recherches récentes sont présentées.

L'un des grands avantages de l'association fusionnée est la publication d'un journal dans lequel l'histoire des universités trouve la place qui lui revient. Studium paraîtra en quatre livraisons par an. Les langues de publication seront le français et le néerlandais, ou autre selon accord avec la rédaction. L'intention du comité éditorial est de publier un numéro à thème par an. L'abonnement est compris dans la cotisation à Gewina. Les deux premiers numéros de la revue seront envoyés aux membres sous peu.

Ceci est donc le dernier numéro de La Lettre d'information d'histoire des universités sous sa forme traditionnelle. Les fonctions essentielles de la Lettre seront pris en charge par le nouveau site web www.gewina.nl. Vous y trouverez les annonces de congrès, d'activités, la bibliographie ...etc rapidement et aisément accessibles.

Pour garantir la continuité et la bonne collaboration, le bureau de Studium generale au complet est devenu membre du bureau de Gewina. Nous espérons que tous les membres de Studium Generale maintiendront leur soutien à Studium generale en devenant membre de la nouvelle association Gewina.

CONTACT

drs. Lodewijk Palm

Instituut voor Geschiedenis en Grondslagen van de Natuurwetenschappen

Postbus 80 010 NL - 3508 TA Utrecht

tel: +31 (0)30 - 253 8283 / e-mail: office@gewina.nl / www.gewina.nl

Justus Lipsius academicus in Leiden en Leuven

Jeanine De Landtsheer, KULeuven

In 1997 herdacht het *Seminarium Philologiae Humanisticae* de 450e verjaardag van de geboorte van Justus Lipsius met de tentoonstelling *Justus Lipsius en Leuven*, waarbij de aandacht volledig was gericht op de verdiensten en de concrete activiteiten van deze humanist tijdens de jaren die hij doorbracht in Leuven. Bij de tentoonstellings-catalogus schreef Jan Roegijs een inleidend artikel, 'Justus Lipsius academicus', waarbij enerzijds het curriculum van Lipsius zelf als student, maar vooral als docent werd overlopen, en anderzijds aandacht werd besteed aan de evolutie die de universiteiten waar Lipsius ooit werkzaam was – respectievelijk Keulen, Leuven, Jena, Leiden en opnieuw Leuven – op dat moment doormaakten. Verder maakte de ontsluiting van Lipsius' correspondentie tot 1593 in de serie *Iusti Lipsi Epistolae* het mogelijk dat eveneens in dat herdenkingsjaar enkele studies verschenen waarin met name het verblijf van Lipsius aan de universiteiten van Jena (van oktober 1572 tot maart 1574) en Leiden (van maart 1578 tot maart 1591) grondig werd uitgediept. In 2006 vormde de herdenking van de vierhonderdste verjaardag van Lipsius' overlijden aanleiding tot tal van nieuwe publicaties en de organisatie van een tweede tentoonstelling te Leuven, waarbij ditmaal de correspondentie van Lipsius en zijn uitgebreide netwerk in de kijker werden gesteld. Inmiddels waren ook weer vijf nieuwe delen van de briefwisseling ontsloten, hetzij in de ILE-reeks hetzij als doctoraat, terwijl andere jaren volop bestudeerd werden. Dit nieuwe bronnenmateriaal biedt eens te meer een overvloed aan informatie uit eerste hand over de verdere ontwikkeling van de universiteiten van Leiden en Leuven – concrete feiten, maar ook reflecties van tijdgenoten daarbij – en geeft bovendien een boeiend en levendig beeld van Lipsius als academicus. Aan de hand van die briefwisseling zal ik nader ingaan op de vraag hoe Lipsius zijn opdracht als hoogleraar te Leiden en te Leuven heeft ingevuld. Hierbij heb ik telkens de criteria gehanteerd die ook bij de hedendaagse academische evaluaties een grote rol spelen, namelijk zijn uitstraling als wetenschapper, zijn dienstverlening aan het instituut in kwestie, en ten slotte zijn verdiensten als pedagoog. Uiteraard kan ik hier slechts enkele aspecten aanraken, en dan nog vrij beperkt. Voor meer informatie en illustratie, zowel prenten als brieffragmenten in vertaling, verwijs ik graag naar *Lieveling van de Latijnse taal. Justus Lipsius te Leiden herdacht bij zijn vierhonderdste sterfdag* (Leiden: Universiteitsbibliotheek - Scaliger Instituut, 2006).

Leiden (midden maart 1578 – midden maart 1591)

Na zijn promotie tot licentiaat in de rechten te Leuven op 23 januari 1576 gaf Lipsius vanaf juli 1576 als privé-docent – dat wil zeggen buiten de gewone lesuren, maar met de toestemming van de universiteit – college over Livius en bepaalde facetten van de

Romeinse wetgeving. Maar de onrust over de naderende Spaanse troepen van Don Juan en Alexander Farnese groeide met de dag en het idee om Leuven te verlaten nam vastere vormen aan. In september kwam **Janus Dousa Lipsius** opzoeken. Deze alumnus van Leuven, bekend als humanist en neo-Latijns dichter, had een grote rol gespeeld in de verdediging van Leiden tegen de Spaanse troepen in 1574 en was meteen na het ontzet van de stad een van de initiatiefnemers geweest tot het oprichten van een eigen universiteit voor het Noorden als pendant voor het strikt katholieke Leuven en Douai. Vermoedelijk zal Dousa Lipsius tijdens zijn bezoek hebben gewezen op de mogelijkheden die de pas opgerichte Leidse universiteit – de officiële opening vond plaats op 8 februari 1575 – bood aan een geleerde met zijn talenten. Dousa ging er bovendien van uit dat Lipsius’

aanwezigheid een aantrekkingspool zou vormen voor vele jongeren uit de Nederlanden en ver daarbuiten. Dat die veronderstelling terecht was, wordt meteen duidelijk wanneer men er het *album studiosorum* van de Leidse universiteit op naslaat, al is die gestage toeloop natuurlijk zeker niet alleen aan Lipsius te danken. Midden januari 1578 besloot Lipsius op het aanbod in te gaan; rond 20 maart kwam hij te Leiden aan, waar hem een hartelijk welkom wachtte; op 5 april volgde zijn aanstelling tot professor in de geschiedenis en de rechten, al zou hij nooit rechtscolleges doceren. Lipsius bleef dertien jaar in Leiden, maar vanaf 1586 begon hij te denken aan een terugkeer naar het Zuiden.

Wetenschappelijke activiteiten en uitstraling

Lipsius maakte inderdaad gretig gebruik van de rust en de sfeer van openheid die in Leiden heerste om zich verder toe te leggen op zijn tekstuutgaven en de studie van allerlei aspecten van de antieke oudheid. Uit de toenemende en steeds beter bewaarde correspondentie van de Leidse jaren blijkt meteen dat hij overal in Europa steeds meer roem vergaarde vanwege zijn kennis van het Latijn en van de leefwereld van de oudheid. Tijdens zijn eerste Leidse jaren werkte de humanist ijverig verder aan een uitvoerige inhoudelijke commentaar bij de *Annales* van Tacitus, die begin 1581 het licht zag, enkele maanden nadat Plantijn Lipsius’ hernieuwde editie van diens *Opera*

omnia ter perse had gelegd. In 1585 ging een heruitgave ter perse, nu met toelichtingen bij het volledige oeuvre, waarbij Lipsius variante lezingen, die bereidwillige collega's hem vanuit het buitenland toestuурden, verwerkte. Deze boeiende historicus uit de zilveren latiniteit bleef Lipsius' belangstelling wegdragen: nog eens drie jaar later publiceerde hij een uitgebreid supplement bij het commentaargedeelte onder de titel *Curae secundae*, dat hij in 1589 in een nieuwe herdruk integreerde. Bovendien speelde Tacitus ook een grote rol bij het schrijven van de *Politica*, waarover zo meteen meer.

Vanaf het begin van de jaren tachtig verdween de belangstelling voor louter filologische arbeid bij Lipsius; in 1585 werden alle kleinere filologische geschriften bijeengebracht onder de titel *Opera omnia quae ad criticam spectant*, een soort signaal dat hij dit soort publicaties voor bekeken hield. In de meest recente delen ervan, de twee boeken *Electa* (afzonderlijk verschenen in respectievelijk 1580 en 1585) moesten voorstellingen tot tekstementaties steeds meer de plaats ruimen voor korte essays over een bepaald aspect van het leven in de oudheid. Onder invloed van de groeiende commentaar bij Tacitus en van zijn ervaringen als docent werd Lipsius zich wellicht meer en meer bewust van de dringende behoefte om de inhoud van een aantal klassieke werken voor de lezer te verhelderen. Dit resulteerde in een aantal cultuurhistorische traktaten waarin allerlei facetten uit het dagelijks leven in de oudheid hoofdzakelijk aan de hand van klassieke auteurs werden toegelicht. Geregeld werd ook een beroep gedaan op epigrafisch materiaal; numismatische bronnen werden slechts zelden geraadpleegd, en doorgaans pas nadat vrienden hem nadrukkelijk op bepaalde afbeeldingen hadden gewezen. Ook na zijn vertrek uit Leiden zou Lipsius nog een tijdje zulke onderwerpen blijven behandelen. Hij had hierbij oog voor de literaire presentatie: in navolging van illustere voorbeelden uit de oudheid als Plato, Cicero en Seneca greep hij graag terug naar de dialoog en werden die traktaten voorgesteld als (fictieve) gesprekken tussen Lipsius en enkele vrienden of een student, een *auditor*, een procédé dat de leesbaarheid en levendigheid zeer ten goede kwam.

Naast deze filologische en antiquarische activiteiten raakte Lipsius in de tachtiger jaren steeds meer in de ban van de filosofie, met name van de Nieuwe Stoa. Zijn eerste wijsgerige traktaat, *De constantia* was opgebouwd als een verzonnen gesprek tussen hemzelf en de Luikse humanist Carolus Langius, waarbij diens prachtige tuinen als decor werden opgeroepen. In 1589 kwam de *Politicoorum sive De civilis doctrinae libri sex* van de pers, waarmee hij zich aansloot bij de traditie van de vorstenspiegels. Een waar huzarenstuk, want Lipsius heeft zijn ideeën over hoe een goede vorst moet regeren geformuleerd als een *cento*, waarbij hij honderden citaten als een soort patchwork aan elkaar wist te rijgen tot een samenhangend en vlot verstaanbaar geheel. Hij liet zich hierbij niet alleen inspireren door het gedachtengoed van de oudheid, met een uitgesproken voorkeur voor Tacitus, maar ook middeleeuwse bronnen als een Thomas van Aquino, of renaissance-auteurs als Niccolò Machiavelli kwamen aan bod (de laatste werd echter niet met name genoemd). Beide werken kenden een enorm succes tot ver in de achttiende eeuw: ze kenden herdruk na herdruk, werden

samengevat en in de courante volkstalen omgezet. Een laatste element van Lipsius' wetenschappelijke activiteit bestaat uit de publicatie van een bescheiden deel van zijn correspondentie in twee *Centuriae*, verzamelingen van honderd brieven zoals hij ze noemde met een woord ontleend aan de legerterminologie. Ook hiermee knoopte hij aan bij de oudheid waar de brief als literair genre al heel populair was, bijvoorbeeld bij Plato, Cicero, Ovidius, Plinius de Jongere en Seneca, en in hun voetspoor verscheidene kerkvaders.

Dienstverlening aan de Leidse universiteit

Lipsius merkte al gauw na zijn aankomst dat de praktische organisatie van de universiteit nog veel te wensen overliet. Toen Willem van Oranje hem op 8 februari 1579 tot rector benoemde, een functie die met een jaar werd verlengd, stelde hij meteen een aantal praktische maatregelen voor, die spoedig hun vruchten afwierpen. Waarschijnlijk was hij verantwoordelijk voor de *Acta senatus*, het boek waarin de notulen van de vergaderingen van de rector met de professoren werden opgetekend. De eerste regel, in Lipsius' hand, vermeldt zijn aanstelling tot rector; de verslagen van de eerste twee jaar zijn door hemzelf opgetekend, daarna werd de uit Brugge afkomstige Bonaventura Vulcanius tot secretaris aangewezen. Tijdens zijn eerste rectoraat liet Lipsius een register aanleggen waarin de nieuwe leden van de academische gemeenschap zich moesten inschrijven, het *Album studiosorum* dus. De eerste pagina's bevatten een reconstructie van de eerste jaren, maar dan begint de eigenlijke lijst in het handschrift van Lipsius. Volgens dit *Album studiosorum* meldden zich tijdens Lipsius' rectoraat respectievelijk 104 en 121 nieuwe studenten aan. Aangezien de leden van de academische gemeenschap niet onder de jurisdictie vielen van de stadsmagistraten, maar van de universiteit, en zij ook belastingvrijdom kregen voor een bepaalde hoeveelheid bier of wijn, was het belangrijk om precies te weten wie hiervoor in aanmerking kwam. Daarom pleitte Lipsius ervoor dat ieder jaar omstreeks de stichtingsverjaardag (8 februari) een recensie zou gebeuren van wie dat jaar nog studeerde; doorgaans werd hierbij ook aangegeven waar die persoon precies gehuisvest was. In de *Acta Senatus* bleef een brief van Lipsius bewaard (die niet is opgenomen in het eerste deel van *Iusti Lipsi Epistolae*, waar hij thuis hoort), waarin hij zich tot de studenten richtte en aandrong dat ze die jaarlijkse recensie ernstig zouden nemen. Er werd bovendien eerb' werkgroep samengesteld om de juridische procedures vast te leggen voor het geval een student of een docent voor de universitaire rechtbank moest verschijnen. De rector zou aan het hoofd staan van dit tribunaal en volgens de bewaarde documenten werden de eerste drie zaken bij Lipsius thuis beslecht. Toen hij in februari 1581 van zijn functie als rector ontheven werd, legde hij bij zijn opvolger Cornelius Grotius, oom van de beroemde rechtsgeleerde, verantwoording af van zijn financieel beleid, waarmee hij nogmaals een vaste traditie inluidde.

Ook na zijn beide ambtstermijnen als rector bleef Lipsius zich actief inzetten voor een vlotte werking van de universiteit en hij werd regelmatig betrokken bij haar onderhandelingen met het bestuur van stad of land. Het was, bijvoorbeeld, al snel duidelijk dat het bedrag van 5000 florijnen dat de Staten uit de inkomsten en de renten van een aantal kloosters hadden ontvangen voor de financiering van de pas opgerichte universiteit, helemaal niet volstond. In juni 1581 vergezelde hij rector Grotius naar Den Haag om met Willem van Oranje te praten over de salarissen van de professoren en te zoeken naar een oplossing voor een solide financiële basis van de universiteit. Als resultaat van de onderhandelingen werd de toegekende som verhoogd met 3000 florijnen. Toch zou de uitbetaling van de wedden een aanhoudende zorg blijven, zeker in de zestiende eeuw; bovendien werden de professoren vaak te laat of onvolledig uitbetaald. Het probleem werd

altijd op een delicate manier aangekaart bij het uitnodigen van buitenlandse hoogleraren, die sowieso al meer verdienden dan die van eigen bodem. Om het eerder povere salaris enigszins te compenseren steunde Lipsius een voorstel van de Senaat (dat is, het volledige hooglerarenkorps, geleid door de rector) dat buitenlandse professoren een ambtswoning ter beschikking te stellen vanwege de Universiteit.

Verder schaarde hij zich vanaf het begin van zijn verblijf in Leiden achter het plan om een college op te richten waar een beperkte groep beursstudenten terecht kon. Hij zou het idee geregeld ter sprake brengen, al duurde het tot na zijn vertrek uit Leiden voor dit Statencollege, dat zich beperkte tot studenten in de theologie, er eindelijk kwam. Al in 1581 vroeg de Senaat hem om samen met Hugo Donellus, een collega van de faculteit Rechten, de statuten ervan op te stellen. In een lange brief aan curator Paulus Buys zette Lipsius ook uitvoerig zijn kijk op de praktische inrichting van zo'n college uiteen, waarbij hij ook terloops verwees naar de gang van zaken voor de studenten die bij hem inwoonden. Bij die gelegenheid drong hij ook aan op de herwaardering van het filosofie-onderricht in het studiecurriculum. Aristoteles moest weer op het programma komen, maar dan zijn originele werken, niet de duistere en spitsvondige samenvattingen en commentaren die uit de middeleeuwen waren overgeërfd en een overdreven nadruk legden op de *Logica*, die misschien niet eens

authentiek was. Lipsius pleitte eerder voor de *Politica*, *De animalibus* en zeker de *Ethica*, die de scholastici nauwelijks bespraken. Ook andere grote denkers verdienden volgens Lipsius meer aandacht: Plato bijvoorbeeld, Epictetus, Plutarchus en Seneca die, ook al stemden hun denkbeelden niet helemaal overeen met de christelijke religie, toch allemaal stredden onder de banier van de Wijsheid. Lipsius toonde zich een groot voorstander van Plato's *Staat* en *Wetten* en, op het domein van de natuurfilosofie, van Seneca's *Quaestiones naturales*, eventueel aangevuld met het zesde boek van Lucretius. Men mocht zich zeker niet beperken tot de compendia van een Petrus Ramus of een Philippus Melanchthon, die slechts de weg openden naar het denken van de oudheid, maar geen einddoel waren. Daarnaast maakte de Universiteit dankbaar gebruik van Lipsius' uitstraling als geleerde om de jonge universiteit meer aanzien te geven bij het aantrekken van nieuwe hoogleraren voor de groeiende studentenbevolking. Herhaaldelijk werd hem gevraagd om als woordvoerder van de Academische overheid of in eigen naam contact op te nemen met gerenommeerde buitenlandse geleerden en hen een leerstoel aan te bieden. Ten slotte trad hij geregeld op als mededelaar in geschillen tussen professoren en de academische raad, tussen collega's onderling, of docenten en studenten, al weigerde hij stevast betrokken te raken in geschillen van godsdienstige aard. Van dit alles zijn voorbeelden te over in de correspondentie.

Dadelijk na zijn vergeefse poging om Leiden te verlaten in september-oktober 1586, werd Lipsius opnieuw voor twee jaar tot rector benoemd. Zodra hij zijn nieuwe functie had aanvaard, raketste hij een aantal oude thema's weer op: de noodzaak om nieuwe hoogleraren aan te trekken voor het steeds groeiende aantal studenten, de oprichting en de financiering van het Statencollege, de behoefte aan degelijk filosofie-onderwijs en het aantrekken van bekwame professoren hiervoor, de huisvesting en de inrichting van de bibliotheek en afspraken over de *collegia nationalia*, waarin studenten van eenzelfde geografische regio zich groepeerden en die soms aanleiding gaven tot relletjes tussen rivaliserende genootschappen. Op Lipsius' aanraden werden de taken binnen het universiteitsbestuur beter omschreven: alles wat met financiën en aanstellingen te maken had, behoorde nu tot de bevoegdheid van de drie curatoren en de burgemeesters, terwijl de Senaat alle andere kwesties ter harte nam. Ten slotte drong hij aan op een soort reglement aangaande de auteurs die in de colleges werden gelezen, de invulling van het collegerooster, de vakanties en de promoties. Dit zou toelaten ruimere bekendheid te geven aan het onderwijsaanbod en het zou de studenten helpen hun tijd beter te organiseren. Voor deze laatste suggestie verleende de overheid hem carte blanche, met de opdracht de *Series lectionum*, zoals ze uiteindelijk zou genoemd worden, te laten drukken en overal uit te hangen. Aan het einde van zijn tweede jaar ontving Lipsius als dank voor zijn inzet een zilveren beker ter waarde van 100 florijnen en een som van 300 florijnen.

Lipsius als pedagoog

Naast zijn wetenschappelijke en administratieve talenten bleek Lipsius ook een goede pedagoog en een enthousiast lesgever die op veel belangstelling en respons van zijn

gehoor kon rekenen. In archiefdocumenten en brieven vinden we vooral voor de latere Leidse jaren informatie over zijn colleges: blijkbaar doceerde hij jarenlang op maandag, dinsdag, donderdag en vrijdag, telkens om 9 uur. Hij las en becommentarieerde een aantal Latijnse historiografen, maar daarnaast Juvenalis, Cicero's *Brieven aan Atticus*, en wellicht ook Seneca. Verder bleef hij in een deel van zijn colleges besteden aan ruimere thema's die de studenten bij hun curriculum behulpzaam konden zijn. Ook bleef het voor hem een dringende vereiste dat zijn studenten zich goed en vlot zouden uitdrukken in het Latijn, zowel qua taal als qua stijl. Zo wijdde hij in juni 1587 een reeks praktijkcolleges aan het schrijven van brieven, waarvan de notities werden gepubliceerd onder de titel *Epistolica institutio* (1591) en richtte hij in oktober 1588 een speciale cursus in om zijn studenten te helpen bij oefeningen in welsprekendheid en stijl, het *collegium oratorium*.

Zijn opdracht, vond hij in goede humanistentraditie, mocht zich evenwel niet beperken tot het overdragen van kennis in zijn colleges. Hij voelde zich ook verantwoordelijk voor de morele vorming van zijn studenten. Een aantal van hen bleef hij tot lang na hun studie via zijn brieven van nabij volgen. Hij schreef aanbevelingen, deed suggesties over de uitbouw van hun carrière en toonde oprecht belangstelling voor hun privéleven. Zo duikt bijvoorbeeld de naam van Theodorus Leeuwius, de eerste student die zich officieel aan de Universiteit registreerde, herhaaldelijk op in de briefwisseling. Lipsius stuurde hem nieuwtjes over het reilen en zeilen van de universiteit na zijn vertrek, gaf raad toen hij zich afvroeg of hij zou trouwen of vrijgezel blijven, en schreef twee maal een gevoelige troostbrief toen zijn vrouw en hun eerste kind de bevalling niet overleefden. Gezien de functie van Leeuwius – raadsheer bij het Hof van Holland – kwam ook de politieke situatie regelmatig aan bod en natuurlijk bleef literatuur eveneens tot de vaste thema's behoren (in twee van hun brieven komt zelfs Montaigne ter sprake). Een aantal kattedelletjes bewijzen dat beide correspondenten bovendien elkaars passie voor tuinieren deelden: er werden zaden, jonge plantjes of volgroeide exemplaren van bloemkolen en meloenen uitgewisseld. Zeker deze kleine briefjes zonder enige pretentie zijn bijzonder hartelijk van toon. Tal van brieven bevatten bovendien toespelingen op bezoeken over en weer, waarbij doorgaans de tafel en de wijnkruik alle eer werd bewezen. Naar aanleiding van een van die bezoeken deed Leeuwius zijn oud-leraar zelfs een hond cadeau die elf jaar lang zijn trouwe gezelschap zou blijven. In de beroemde brief van ca. 1600, waarin de humanist de lof zingt van de hond, beschrijft hij deze Saphyrus als 'een hond van Hollandse afkomst, met een wit lijfje en bruinrood hoofd en oren, met een witte streep die van bovenop zijn hoofd tussen zijn oren wigvormig naar zijn bek loopt. Nu is het een oude hond, al dertien jaar, maar in de fleur van zijn leven was het een bijzonder mooi en alleraardigst dier.' Enkele weken voor zijn vertrek uit Leiden, droeg Lipsius zijn editie van Velleius Paterculus op aan Leeuwius.

Aanvankelijk had Lipsius enkele studenten in huis, al zou hij in 1584 breken met die gewoonte, die veel van zijn tijd en ook wel een deel van zijn rust vergde. De eerste kostganger over wie hij zich ontfermde was Franciscus Raphelengius junior, de be-gaafde tweede zoon van de toekomstige universiteitsdrukker en hebraïst. Wellicht

hadden zijn ouders en zijn grootvader, Christoffel Plantijn, de jongen naar Leiden gestuurd, omdat die stad een veiliger en rustiger omgeving garandeerde om aan zijn studie te beginnen dan Antwerpen, dat tot 1585 zou worden bestuurd door de calvinisten en natuurlijk een begeerlijke prooi vormde voor de Spanjaarden. De jonge Raphelengius bleef bij Lipsius inwonen tot het najaar van 1584, toen deze aan Franciscus senior liet weten dat zijn zoon er goed aan deed om zijn opleiding nu in Parijs verder te zetten, iets waarover Plantijn het met hem eens was. Eens in Parijs ontving Raphelengius wenken om zoveel mogelijk profijt te halen uit zijn studie, waarbij Lipsius hem enkele namen van professoren opgaf bij wie hij Grieks of Hebreeuws zou kunnen studeren, en aandrong dat hij zeker de colleges filosofie niet mocht vergeten. Raphelengius moest ook beslist enkele colleges van Jean Passerat volgen. Als hij Latijn schreef, moest hij de stijl van Plautus en Cicero als voorbeeld kiezen. Ook in latere jaren, wanneer de katholiek gebleven Raphelengius zich eerst bij zijn grootvader in Antwerpen vestigde, om zich na diens dood uiteindelijk bij zijn ouders in Leiden te voegen, bleven Lipsius en hij het contact onderhouden.

Vanaf het midden van de jaren tachtig hield Lipsius het echter voor bekeken en liet hij ook zijn beste vrienden buiten Leiden weten dat zijn wetenschappelijk werk, zijn colleges en zijn talrijke nevenactiviteiten het hem onmogelijk maakten om nog langer studenten in zijn huis op te nemen. Dat neemt echter niet weg dat hij steeds bereid bleef om wat extra aandacht te besteden aan enkele jongeren die hem speciaal werden aanbevolen. Zo was er bijvoorbeeld de oudste zoon van Cornelis Aerssens, die omwille van zijn geloofsovertuiging naar het Noorden was uitgeweken en werkzaam was als griffier bij de Staten-Generaal. De correspondentie wijst uit dat Lipsius deze François Aerssens regelmatig thuis ontving om hem wat bijkomende oefeningen Latijn te geven, of hem een soort vakantiewerk oplegde om zijn stijl wat bij te schaven. Hij hield ook een oogje in het zeil op de levenswijze van de jongeman en waarschuwde Aerssens dat hij niet alle rekeningen voor boeken zonder meer moest betalen! Enkele weken later krabbelde hij terug, dat de aankoop waarbij hij eerst zijn twijfels had gehad, wel degelijk nuttig was geweest. Wellicht de beroemdste leerling van Lipsius in Holland was Maurits van Nassau, die zich samen met zijn neef Filips in Leiden inschreef op 19 april 1583. Wat de pedagogische contacten tussen Lipsius en Maurits precies inhielden is niet bekend, Maurits' waardering voor Lipsius' lessen vindt men terug in een brief waarin hij aan Lipsius zijn spijt betuigde dat hij door de dood van zijn vader zijn studie vroegtijdig moest afbreken.

Lipsius in Leuven (augustus 1592 – 23 maart 1606)

Hoe goed hij zich ook in het Leidse milieu voelde opgenomen, toch had Lipsius van bij het begin in zijn brieven te kennen gegeven dat zijn verblijf in het Noorden slechts tijdelijk was. Allerlei politieke gebeurtenissen – onder meer de dood van Oranje (1584), de val van Antwerpen met de vluchtelingenstroom hierdoor op gang gebracht (1585) en

de komst van Leicester naar de Noordelijke Nederlanden (1586) – deden de politieke en religieuze tegenstellingen en spanningen binnen de Noordelijke Provincies toenemen. In maart 1591 gebruikte Lipsius een ziekteverlof dat hem voor enkele maanden was toegekend om Leiden definitief de rug toe te keren. In plaats van te kuren in Schwabach, reisde hij verder naar Spa, waar hij zijn collega's van zijn besluit op de hoogte bracht en vrienden en relaties in het Zuiden aanschreef om de terugkeer naar Brabant zo vlug en vlot mogelijk te laten verlopen. In afwachting van zijn terugkeer naar Leuven vestigde hij zich in Luik en wijdde hij zich een jaar lang in alle rust aan allerlei publicaties en aan zijn correspondentie. Uit de brief waarmee de Leuvense *Alma Mater* bij de Staten van Brabant de benoeming van Lipsius bepleitte (er bleef een voor zover ik weet een nog ongepubliceerde kopie van bewaard!) blijkt dat ze haar verzoek in ongeveer dezelfde termen inkleedde en motiveerde als dat in Leiden was gebeurd: men was zich sterk bewust van Lipsius' wetenschappelijke uitstraling en zijn motivatie als pedagoog. Zijn aanwezigheid zou een belangrijke aantrekkingspool betekenen voor nieuwe studenten uit binnen- en buitenland, want door de Tachtigjarige Oorlog had het studentenaantal een nooit gezien dieptepunt bereikt. In juli 1592 richtte het stadsbestuur van Leuven een brief tot hem om hem hartelijk welkom te heten; op 9 augustus kwam Lipsius aan. Op 12 september werd hij aangesteld tot professor Oude Geschiedenis, op 24 november tot professor Latijn; 's anderendaags later hield hij zijn *oratio* en begon hij zijn colleges met Florus en Caesars *De bello civili*, twee auteurs die nadien nog geregeld op het programma stonden, eventueel afgewisseld met een portie filosofie aan de hand van de dialogen van Seneca.

Wetenschappelijke activiteiten en uitstraling

Lipsius zette zich al snel opnieuw aan het schrijven. Het eerste traktaatje dat na zijn terugkeer te Leuven verscheen, was opgedragen aan de Staten van Brabant, waarbij hij het onderwerp naar zijn hand zette als een soort *captatio benevolentiae*, wat meteen blijkt uit de titel. Het wat dubbelzinnige *De cruce* wekte eerder de indruk dat het ging om een theologisch traktaat over een religieus thema dat moest dienen om zijn toewijding aan het christelijk geloof te onderstrepen, terwijl het in werkelijkheid ging om een systematische behandeling van kruisiging als straf in de oudheid en dus helemaal in de lijn lag van onderwerpen die hij vroeger reeds had aangesneden. Een gedeelte van het bronnenmateriaal was verzameld in Leiden, wellicht naar aanleiding van zijn colleges. Tijdens zijn verblijf in Luik had Lipsius nog aantekeningen en illustraties ontvangen van de jonge archeoloog Philippus Winghius die op dat moment in Rome de catacomben bestudeerde en net na zijn aankomst te Leuven had Abraham Ortelius hem erop gewezen dat kruisen regelmatig voorkwamen op munten van de late keizertijd. Waarschijnlijk had Moretus het traktaat nog tijdig klaar gekregen voor de lenteboekenbeurs van 1593, maar Lipsius begon te aarzelen en stelde de publicatie bewust uit, met het excuus dat hij nog een aantal illustraties wilde toevoegen. Vermoedelijk hadden de voortdurende argwaan en kritiek waarvan hij het mikpunt was hem onzeker gemaakt. Toen hij eind januari, begin februari 1594 de eerste exemplaren van het werk

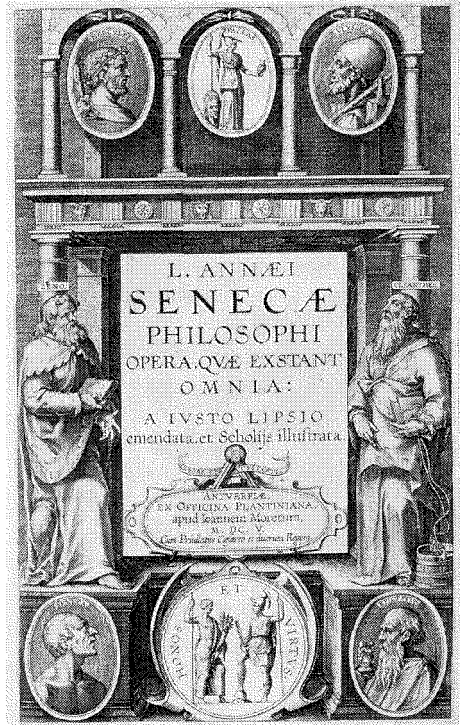
opstuurde aan zijn vrienden en een hele reeks prominenten in binnen- en buitenland, bleef hij erop hameren dat hij niet de bedoeling had gehad zich op het terrein van de theologen te wagen. Lipsius' terughoudendheid werd vermoedelijk mede in de hand gewerkt door het alarmerende bericht dat hem begin 1593 uit Rome had bereikt dat zijn *Politica* gevaar liepen om op de index van de verboden boeken te worden geplaatst. Zo'n veroordeling was natuurlijk een gedroomd wapen geweest voor al wie hem in het Zuiden en de katholieke wereld daarbuiten met argusogen volgde en vraagtekens had bij zijn rechtgelovigheid. Op aanraden van Francesco Benci, een vroegere studiegenoot uit Rome, herwerkte hij een aantal onduidelijke of betwistbare passages, waarbij hij kon rekenen op de steun van zijn collega uit de theologische faculteit, Henricus Cuyckius. Die nam het manuscript grondig met Lipsius door vooraleer het ter goedkeuring naar de Eeuwige Stad werd gestuurd en hij ondertekende enkele maanden later ook de *approbatio*. Desondanks bleef het goedgekeurde manuscript nog ruim een jaar liggen voor het naar de drukker ging; de herziene uitgave kwam pas begin maart 1596 van de pers. Een half jaar later zou Clemens VIII de publicatie van de nieuwe index bekrachtigen, uiteraard zonder de *Politica*, al zouden de hoofdstukken over de verhouding tussen Kerk en Staat uit boek vier nog drie keer worden gecensureerd in Spanje in de loop van de zeventiende eeuw.

Ondertussen had Lipsius bij wijze van algemene inleiding tot de lectuur van geschiedkundige werken uit de oudheid een tweeluik over de oorlogvoering bij de Romeinen op het getouw gezet: *De militia Romana* (1595) over het leger zelf, met Polybius als leidraad, en de *Polioretica* (verschenen in 1596, na de *Politica*) waarin hij allerlei verschillende aanvals- en verdedigingstuigen en tactieken behandelde die werden gebruikt bij belegeringen. Even dacht hij aan een derde deel, *De triumphis*, over het triomfantelijke onthaal dat een zegevierend generaal en zijn leger in Rome wachtte, maar dat is er nooit gekomen. Het laatste grote antiquarische traktaat dat Lipsius schreef was opgedragen aan aartshertog Albrecht van Oostenrijk, de nieuwe landvoogd. Hij had er een dubbele bedoeling mee. Hij wilde zich niet beperken tot een beschrijving van het antieke Rome, maar ook toelichten wat nu precies tot haar grootsheid had bijgedragen. Door zijn lofprijzing van de oude stad heen liet hij een dieperliggende boodschap meeklinken. De hoofdstad van het machtige imperium uit de oudheid was pas echt de *Urbs aeterna* geworden, omdat ze nieuw leven was ingeblazen als hoofdstad van het christendom, als de Eeuwige Stad van God.

Vanaf 1598 begon Jan Moretus, geholpen door zijn zoon Balthasar, volop aan de heruitgave van de vroege werken van Lipsius, waarbij hem gevraagd werd ze te verbeteren en aan te vullen, zodat de drukker een privilege kon aanvragen bij de Staten van Brabant of bij de Geheime Raad. Na een reeks kleinere traktaten verscheen begin 1600 een nieuwe editie van Tacitus. Hoewel Lipsius vastbesloten was dat dit de laatste keer was geweest dat hij nog iets gewijzigd had aan de tekst of de commentaar van Tacitus – in een voorwoord had hij zelfs officieel afscheid genomen met de woorden 'Vale ergo, mi Corneli' (Vaarwel dus, mijn beste Cornelius) – realiseerde hij zich weldra dat hij het geheel nog één keer moest doornemen. Na de Frankfurter herfstbeurs kon Lipsius

namelijk een exemplaar inkijken van Curzio Pichena's commentaar bij Tacitus, die datzelfde jaar in Hanau was gepubliceerd. Pichena, die secretaris was van groothertog Ferdinand de' Medici, had hiervoor de twee vierde-eeuwse handschriften uit de Laurentiana bestudeerd. Lipsius zelf had die nooit ingekeken omdat hij erop vertrouwde dat zijn voorgangers, Philippus Beroaldus en Aemilius Ferretus, goed werk hadden geleverd. Ten onrechte, zoals nu bleek. Lipsius zou uiteindelijk niet al te veel van de Florentijnse lezingen overnemen, al wachtte hij wel tot de hernieuwde uitgave van Pichena's *Notae* op de markt was gekomen (in 1604), voor hij zijn Tacitus opnieuw ter hand nam. In zijn laatste editie, die postuum werd bezorgd door een van zijn oud-studenten, zou Lipsius eindelijk de afzonderlijke gehelen van tekst en commentaar doorbreken. Met uitzondering van enkele heel lange passages, die achteraan in een *Excursus* werden bijeengebracht, liet hij de commentaar nu aansluiten bij de tekst, op dezelfde pagina.

Vanaf 1600 wist Balthasar Moretus Lipsius te overhalen om opnieuw een reeks van acht Centuriae brieven samen te stellen. Twee hiervan verschenen pas na zijn dood. Zodra het merendeel hiervan het licht had gezien, besloot Lipsius zijn onderzoek helemaal toe te spitsen op de uitgave van de filosofische werken van Seneca. Al in het najaar van 1601 was het voor hem een uitgemaakte zaak dat hij beter eerst een algemene inleiding zou publiceren over de stoïcijnse filosofie, die hij in de lijn van de kerkvaders en de middeleeuwse denkers een christelijke duiding gaf en probeerde aan te passen aan de behoeften van zijn eigen tijd. Nauwelijks had Moretus het drukken van de *Manuductio ad Stoicam philosophiam en de Physiologia Stoicorum* beëindigd, of Lipsius leverde hem reeds de eerste gedeelten van de tekst met commentaar van Seneca zelf aan. Toen de uitgave in 1605 voltooid was, besloot Lipsius haar op te dragen aan de pas verkozen paus Paulus V. Moretus had een extra inspanning geleverd om deze prestigieuze publicatie ook een passende titelpagina te geven naar een ontwerp van zijn schoonzoon Theodoor Galle. Omdat Lipsius niet erg tevreden was – 'zijn neus is te groot en hij ziet er veel te jong uit', noteerde hij in de marge van het exemplaar dat hij meteen

na ontvangst nalas met het oog op een tweede druk – zou Balthasar Moretus bij de tweede editie (1615) aan Peter Paul Rubens vragen de illustraties over te doen. Begin oktober 1605 begon Lipsius aan het laatste werk dat hij zou publiceren, zijn *Lovanium. Id est opidi et academiae eius descriptio. Libri III*, waarin hij zich niet beperkt tot de geschiedenis van de stad en haar universiteit, maar ook de lof zingt van Leuven. Literair werd het, zoals verscheidene andere publicaties van Lipsius, ingekleed als een fictieve dialoog met de auteur als voornaamste woordvoerder. Terwijl de editie van Seneca bij Jan Moretus ter perse ging, schreef Lipsius op aandringen van bevriende geestelijken en jezuïeten ook nog twee traktaatjes waarin hij het ontstaan en het toenemende succes van de bedevaartsoorden Halle en Scherpenheuvel beschreef, waarbij hij eens te meer benadrukte dat hij die werkjes had geschreven vanuit historisch oogpunt, en zich niet op het domein van de theologie wilde wagen door uitspraken te doen over mirakelen. Bij de protestanten ontketenden deze geschriften natuurlijk een golf van heftige kritiek en verontwaardiging, omdat uitgerekend Lipsius, die zoveel jaren in hun midden had gewoond, aan dergelijke bakerpraatjes geloof wilde hechten en zich gewillig voor het karretje van de jezuïeten liet spannen. De katholieke wereld echter reageerde lovend. Lipsius mocht zelfs een briefje ontvangen van de generaal van de jezuïeten, Claudio Acquaviva, waarin die hem verzekerde dat ook de paus de *Diva Hallensis* met veel genoegen had gelezen.

Dienstverlening aan de Leuense universiteit

Wat de dienstverlening betreft was de situatie in Leuven natuurlijk totaal verschillend, omdat Lipsius werd opgenomen in een universiteit die haar eeuwfeest reeds lang had mogen vieren. Zowel qua organisatie als qua jurisdictie lagen de essentiële aspecten zoals Lipsius die in Leiden had ingevoerd ruim 150 jaar vast. Hij zou er nooit in dezelfde mate actief betrokken worden bij het bestuur van de universiteit. Wellicht speelde het feit dat hij nooit een doctorstitel behaalde hierbij een rol. In een van zijn brieven merkt hij trouwens op dat hij juist hierom altijd achteraan liep in de stoet van de togati bij officiële plechtigheden. Toch zijn er aanwijzingen te over dat de Alma Mater gretig gebruik maakte van zijn goede contacten met tal van prominenten in Kerk en Staat en Lipsius telkens uitnodigde wanneer een van de hoge heren plechtig werd ontvangen. Een hoogtepunt was natuurlijk het college dat Lipsius mocht geven in aanwezigheid van de aartsbischopen Albrecht en Isabella tijdens hun Blijde Intrede te Leuven eind november 1599. Zeker na 1600 bekloeg hij zich wel eens dat de universiteit altijd weer op zijn aanwezigheid rekende, wanneer hoge gasten uit binnen- of buitenland de stad aandeden. Al die recepties en dineetjes vergden veel van zijn tijd en kwamen zijn gezondheid niet ten goede. Uit de vaak heel persoonlijke correspondentie met de Moretussen weten we dat personaliteiten als Jan van Drenckwaert, de voorzitter van de Raad van Financiën, of Jean Richardot, de chef-president van de Geheime Raad, bij Lipsius langskwamen wanneer ze Leuven bezochten. Ook met Karel van Croÿ had Lipsius goede banden: ze schreven geregeld, gingen bij elkaar op bezoek, leenden boeken van elkaar en wisselden politieke en

militaire nieuwtjes uit. Het feit dat Lipsius zijn *De bibliothecis syntagma* (1602) opdroeg aan Karel van Croÿ kan misschien wel worden opgevat als een *captatio benevolentiae*, in de hoop dat de hertog zijn rijke collectie boeken naar Heverlee zou overbrengen en open zou stellen voor de professoren. Een aantal keer werd Lipsius ook gevraagd om als ghost-writer voor de rector en de academische raad op te treden. Zo is er een ontwerp bewaard van een brief aan de Luikse prins-bisschop Ernst van Beieren, toen die een delegatie naar Leuven had gezonden om een geschikt pand te zoeken om er een aantal jonge priesters onder te brengen tijdens hun studie in Leuven, het *Collegium Leodiense*. Op 14 november 1601 wenste Lipsius hem in naam van de rector en de academische raad geluk met de aankoop: 'een mooi perceel dat goed gelegen was, zowat in het centrum van de stad en dicht bij de Hallen. Het huis zelf was stevig gebouwd en ruim; men kon zelfs aan uitbreiding denken, als men de belendende percelen zou kopen. Door de oprichting van een eigen college zou de vorst een beschermheer worden van de universiteit en een voorbeeld stellen voor andere prominenten.' Wanneer begin 1604 muitende soldaten uit het Spaanse leger en de nabijheid van troepen van het Staatse leger een steeds grotere dreiging gaan vormen voor Leuven, zodat de overheid besluit een regiment soldaten in te kwartieren, moet Lipsius in naam van de stad en de universiteit een officieel verzoek richten tot de nieuwe Spaanse gezant, Juan Fernandez de Velasco, om die beslissing ongedaan te maken. De aanwezigheid van soldaten, zo argumenteerde hij, zou bijzonder vervelend zijn voor de universiteit, die al zoveel had geleden onder de voortdurende oorlogen. Uiteindelijk kwamen de soldaten er toch en zouden alleen de rector en Lipsius zelf, op grond van een vroegere belofte van de stad Leuven, van inkwartiering gevrijwaard blijven. Ten slotte bleek Lipsius inderdaad de aantrekkingspool te worden voor jonge studenten van buitenaf, zoals de academische overheid had gehoopt. In zijn brieven wordt geregeld verwezen naar jongelui van goeden huize die tijdens hun *peregrinatio academica* Leuven aandoen om – al is het slechts voor enkele maanden – de colleges van de beroemde geleerde te kunnen volgen. Na 1600 blijkt Leuven zeker bij de Poolse edelen heel populair te worden. Hoe groot deze buitenlandse instroom was en vanuit welke regio's, kan jammer genoeg niet meer worden achterhaald omdat de immatriculatielijsten voor die periode verloren zijn gegaan.

Lipsius als pedagoog

Dat brengt me tot mijn laatste punt, de pedagogische activiteiten van Lipsius' in Leuven. Nauwelijks had hij zich opnieuw in Brabant gevestigd, of de eerste kostgangers dienden zich aan, enkele katholieke jongeren uit het Noorden die hem achterna waren gereisd. In de loop van september kwam Gerardus Buytewech bij hem inwonen, een enige zoon uit een katholieke, Leidse familie, die in Leiden college had gelopen bij Lipsius en nu in Leuven zijn licentiaat in de rechten wilde behalen. Dat gebeurde in januari 1594, waarop hij enkele weken later naar huis terugkeerde. De relatie tussen beiden bleef echter zeer hartelijk: Buytewechs brieven zouden zeker de eerste jaren een regelmatige en welkome bron van informatie worden over hoe het er

aan de Leidse universiteit aan toeging (Lipsius was vooral nieuwsgierig naar zijn opvolger, de grote Franse humanist Josephus Justus Scaliger). Er werden ook geschenken uitgewisseld. Lipsius zorgde ervoor dat zijn oud-leerling een exemplaar van zijn nieuwe publicaties kreeg, terwijl Buytewech hem via de vaste koerierster tussen het Leidse en het Antwerpse filiaal van het Plantijnse huis onder meer een pioenroos cadeau deed. Twee jaar na hun afscheid werden de herinneringen aan Leuven Buytewech te machtig en kwam hij zijn vroegere mentor en gastheer nog eens opzoeken. Zijn tocht had onverwachte gevolgen, want hij werd verliefd op een meisje uit Dordrecht, het nichtje van de thesaurier-generaal van de Zuidelijke Nederlanden. Uiteindelijk kreeg hij Lipsius zover dat die een bijzonder lovende aanbevelingsbrief schreef om hem te introduceren bij haar oom, in de hoop dat de zegen van oom-lief zijn kansen op een huwelijk zouden bevorderen.

Begin oktober 1592 nam ook de zeventienjarige Balthasar Moretus zijn intrek in huize Lipsius. Dankzij hem weten we precies hoe het dagschema eruit zag dat Lipsius aan zijn studenten oplegde, waarbij hij ook wel aan wat lichaamsactiviteit dacht: met 'naar de mis gaan' ('s ochtends) en 'in de tuin wandelen' ('s namiddags) was volgens Lipsius wel voldaan aan de maxime mens sana in corpore sano. De fysiek zwakkere Balthasar bleek echter niet opgewassen tegen het veeleisende studieleven en moest al na enkele maanden naar Antwerpen terugkeren. Toch bleef hij zijn verdere leven een grote bewondering en toewijding voor Lipsius koesteren. Zodra hij volop was ingeschakeld in het Plantijnse huis volgde hij het publicatieproces van diens nieuwe werken van heel nabij, las nauwgezet de drukproeven na, zorgde voor inhoudstafels, etc.

In de loop van 1594 kwam een tweede Antwerpenaar, Johannes Woverius, bij Lipsius inwonen, om nauwelijks een jaar later alweer naar huis terug te keren omdat zijn vader, een koopman, hem thuis nodig had. Het afscheid van Leuven was voorlopig, want drie jaar later zou Lipsius hem op zijn verzoek opnieuw toelaten in zijn *contubernium*. In 1600 begon Woverius aan de traditionele *peregrinatio academica*, die drie jaar zou duren en hem naar Spanje en Italië voerde. Vanuit Sevilla vroeg hij Lipsius om hem nu eens een uitvoerige beschrijving van zijn leven toe te sturen. Die brief werd de basis van de biografische geschriften die postuum zouden verschijnen. Na zijn terugkeer benoemde Lipsius hem tot uitvoerder van zijn testament. Hij vertrouwde hem ook een aantal manuscripten of geannoteerde boeken toe die hij voor (her)druk had klaargemaakt: de herwerkte editie van Tacitus en de twee ongepubliceerde *Centuriae* met brieven (1607), evenals de deels gecorrigeerde editie van Seneca. Ook het Latijnse gedeelte van Lipsius' bibliotheek (de Griekse boeken liet hij na aan de jezuiten in Leuven) werd aan Woverius' hoede toevertrouwd in afwachting dat de erfgenaam, Lipsius' achterneefje Willem de Greve, volwassen werd.

De plaats die Woverius bij zijn vertrek in 1595 openliet, werd al gauw ingenomen door de zonen van twee goede vrienden, de juristen Petrus Oranus, schepen van Luik en vertrouweling van de prins-bisschop, en Otho Hartius uit Brussel (later Mechelen), die zich bij de Staten van Brabant had ingezet voor Lipsius' benoeming en hem in de

toekomst nog dikwijls advies zou geven bij administratieve of juridische kwesties. In feite vond Lipsius het zo welletjes, want al die jongelui in huis, hoe goed ze zich ook gedroegen, sloipten heel wat van zijn tijd en energie op. Ze beperkten hem ook in zijn bewegingsvrijheid, meer bepaald de mogelijkheden om enkele dagen bij vrienden buiten Leuven door te brengen. Dat was echter buiten een aantal prominenten gerekend, die hun zonen of de jongelui waarover ze zich als voogd hadden ontfermd, een zo degelijke mogelijke opvoeding wilden meegeven. Ze moesten opgroeien tot plichtbewuste volwassenen met een ruime intellectuele bagage, die hen zou helpen om de leidende positie die hun wachtte in Kerk of Staat naar behoren te vervullen. Een verblijf bij Lipsius beschouwden ze als een eerste, belangrijke stap in die richting. En dus kreeg hij er in het najaar van 1596 twee kostgangers bij: de jongste zonen van Jean Richardot, decennia lang een van de leidende politici uit het Zuiden. Een half jaar later kregen ze het gezelschap van de jongeman die hen tot dan toe had begeleid bij hun studie, Filips Rubens. De laatste studenten zouden pas in september 1601 afscheid nemen, toen Guillaume Richardot en Filips Rubens naar Rome vertrokken, een tocht waarop Lipsius zelf bij Jean Richardot had aangestuurd. In de correspondentie lezen we hoe Lipsius in zeven haasten zijn vrienden in Antwerpen in de steek laat, om toch nog afscheid te kunnen nemen. Te laat, maar hij kon hen nog wel een brief achterna sturen met het dringende verzoek dat ze geregeld verslag zouden uitbrengen van hun ervaringen in het buitenland en hem meteen na hun terugkeer zouden komen opzoeken. Natuurlijk konden ze ook op de nodige aanbevelingsbrieven rekenen.

De *ex-contubernales* gingen graag in op Lipsius' verzoek, al wordt het juist bij deze contacten duidelijk hoeveel brieven verloren zijn gegaan. Lipsius' voormalige studenten brachten verslag uit van hun doen en laten, maar ze vertelden hem ook allerlei nieuwtjes over humanisten met wie ze te maken kregen of wat in hun omgeving gebeurde. Puteanus, bijvoorbeeld, vertelde in zijn brieven vanuit Milaan over het blij weerzien met Richardot en Rubens, die hij nog in Leuven had gekend. Hij besprak de vorderingen van zijn publicaties (die hij na verschijnen ook toestuurde) of zijn voornemen om naar Rome te reizen en er aan te dringen om Lipsius tot Burger van de Stad te benoemen. Hij bracht verslag uit over de dood van Gian-Vincenzo Pinelli in Padua, bij wie hij een tijd had gelogeed, en het trieste lot van diens bibliotheek, de aankomst van kardinaal-aartsbisschop Federico Borromeo, voor wie hij een toespraak had gehouden, een aardbeving die in Milaan en omgeving paniek had gezaaid. Hij sprak vol lof over zijn ontmoeting met de intelligente actrice en dichteres Isabella Andraeina.

Het meest echter bleef Lipsius zich verbonden voelen met Filips Rubens. In het testimonium dat hij hem meegaf, preees hij de vlotheid waarmee de jonge humanist zich het Latijn en Grieks had eigen gemaakt, zijn beheersing van de taal zowel in proza en poëzie, zijn kennis van de antieke oudheid. Rubens kreeg ook alle lof toegezwaaid voor zijn zacht en bescheiden karakter, en zijn voorbeeldige manier van leven. Toen de jongeman in 1604 naar zijn vaderland terugkeerde – hij was inmiddels in Rome gepromoveerd tot doctor in de rechten – gaf Lipsius hem te verstaan dat hij hem graag als zijn opvolger zou zien. Begin 1605 begon hij via de jezuiten en Jean Richardot zelfs

te onderhandelen over een kleine toelage voor een assistent, die hij kon opleiden en die bij gelegenheid zijn colleges kon waarnemen (aartshertog Albrecht kende hem inderdaad 200 florijnen toe), maar intussen had Rubens besloten om terug te keren naar Rome. Een nieuwe aanbevelingsbrief van Lipsius, waarin het vroegere testimonium werd herhaald, bezorgde hem een interessante baan als secretaris en bibliothecaris van kardinaal Ascanio Colonna. Enkele maanden na zijn aankomst in Rome liet Lipsius hem bovendien zijn Seneca-editie aanbieden aan paus Paulus V, aan wie het werk was opgedragen. In het begeleidend briefje werden Rubens' vroomheid en geleerdheid nogmaals uitdrukkelijk geprezen.

Zoals dat reeds in Leiden het geval was, waren er ook buiten zijn huisgenoten nog een hele reeks jongeren, vaak zonen van de hogere Antwerpse en Luikse burgerij, die door hun ouders of een goede kennis van Lipsius speciaal onder zijn aandacht werden gebracht. Een van hen was Melchior, de oudste nog levende zoon van Jan Moretus en Martine Plantijn. Vermoedelijk had hij zich in Leuven ingeschreven voor Lipsius er was want anders had hij wellicht net als zijn broer zijn intrek genomen bij deze jarenlange vriend des huizes. Moretus' boekhouding wijst uit dat Lipsius een tijdlang een aantal uitgaven van praktische aard, zoals kaarsen, nieuw linnen, de wasvrouw, nieuwe pennen en inkt voorschoot die hij dan nadien bij Moretus in rekening bracht. Hij hield echter ook een oogje in het zeil op de verdere ontwikkeling van de onberekenbare en steeds labielere jongeman en stond erop dat die hem regelmatig kwam opzoeken. Toen Melchior op een bepaald moment het idee had opgevat om in te treden bij de jezuïeten, ging Lipsius meteen bij zijn vrienden van het Leuvense college informeren wat zij hierover dachten en waarschuwde hij Jan Moretus dat hij Melchior van zijn voornemen moest afbrengen, omdat hij psychisch en wellicht ook fysisch niet opgewassen was tegen de zware eisen van het noviciaat. Met zijn keuze voor het priesterschap kon Lipsius dan weer wel instemmen. Hij zond hem een hartelijke brief bij zijn wijding en wendde zijn invloed bij Jean Richardot aan om Melchior een prebende te bezorgen, wat de financiële last voor Jan Moretus zou verminderen. Wanneer Melchior einde 1601 onverhoeds naar Frankrijk reisde, met de bedoeling zijn tocht verder te zetten tot in Rome, schreef Lipsius hem in niet mis te verstane bewoordingen dat hij maar eens moest ophouden om zich te gedragen als een kind, dat al zijn nukken en grillen voldaan wilde zien. Het werd tijd dat hij eens aan zijn ouders ging denken en zich bewust werd dat hij hun altijd weer handen vol geld kostte. Ook toen Melchior twee jaar later plots in Leuven opdook en zin kreeg om opnieuw enkele maanden college te volgen, greep Lipsius meteen naar zijn pen om Jan Moretus te waarschuwen en beloofde hij alles in het werk te stellen om Melchior tot rede te brengen, zodat hij weer terugkeerde naar huis.

Lipsius bleef tot op het einde van zijn leven zijn opdracht als lesgever zeer ter harte nemen en oprecht genieten van het contact met zijn studenten. In een van zijn laatste brieven liet hij verstaan dat hij geen begrafenis wenste met allerlei uiterlijk vertoon, maar dat een eenvoudig huldebetoon van zijn studenten hem veel meer welkom zou zijn ...

Les usages du texte dans l'enseignement de l'Université de Louvain (15e -18e siècles)

Françoise Hiraux, UCL

Le propos de cet article synthétise la communication qu'il me fut donné d'exposer le 25 octobre dernier au colloque international organisé par les Instituts Lucio Anneo Séneca et Antonio de Nebrija de l'Université Carlos III de Madrid sur les rapports entre les universités et la pensée humaniste à l'Époque moderne. Il se centre sur la réception puis la progressive mise à distance des thèses et des méthodes humanistes dans l'enseignement de l'Université de Louvain.

La relation aux textes anciens constitue la pierre de touche de la pratique humaniste universitaire, et c'est elle qui fait ici l'objet de l'analyse. La thèse est que l'Université de Louvain parcourut, entre le Moyen Âge et la fin du XVIIIe siècle, un cycle qui alla de l'appropriation du texte, à son questionnement, puis à la défiance à son endroit. La trajectoire fut ainsi deux fois infléchié: par l'humanisme de la Renaissance, puis par l'émergence de la Modernité.

L'appropriation du texte

L'enseignement universitaire en son départ reposait sur la conviction que le savoir résidait dans la familiarité et dans le commentaire des textes.

Cette conviction et cette pratique correspondaient à un imaginaire du monde et de la vie où tout se trouvait relié à tout. Quatre similitudes – *convenientia*, *amulatio*, analogie, sympathie – étaient constamment à l'œuvre dans l'univers et unissaient tous les existants des plus proches aux plus lointains, du plus petit au plus grand, de la pierre inerte à l'âme humaine. Elles faisaient de l'univers, une toile immense, tendue et vibrante.

Chercher le sens consistait à repérer et déchiffrer ces similitudes et à les écouter. Il s'agissait de rapporter du langage à du langage. L'homme qui cherchait le savoir ajoutait sa parole à celle qui se faisait entendre partout dans l'univers et à celle de ceux qui avaient cherché avant lui. Autrement dit: à leurs textes. Le moutonnement à l'infini des connivences, le réseau immense des liaisons et de résonances, dans le monde et dans les textes, rendaient, à leur tour, le commentaire infini. Le savoir allait croissant, par écoute et par accumulation d'interprétations ou, plutôt, par accroissement de paroles empathiques.

La pratique scolastique de l'enseignement universitaire médiéval prend son sens lorsqu'on la rapporte à cet imaginaire du monde et à cette épistémologie. Il fallait devenir familier des textes, pour pouvoir converser avec le monde et les auteurs (les "augmentateurs" du savoir) et les connaître.

Les cours consistaient dans le commentaire de quelques textes reconnus comme, littéralement, les plus "parlants". Pour la Faculté des Arts (sorte de premier degré universitaire, lieu d'initiation au corpus des savoirs antiques et médiévaux sur

l'intelligence du monde) ce sera fondamentalement Aristote et certains de ses commentateurs chrétiens. L'insistance sur les exercices de dialectique se comprend de la même façon, la dialectique étant l'art de repérer, d'utiliser et de créer du lien. Enfin, puisqu'il s'agissait d'acquérir la familiarité intime des grands textes avant de se lancer, dûment certifié par le diplôme, dans l'aventure du commentaire, il était tout à fait cohérent que le système d'examens impose la restitution fidèle et parfois littérale, en tout cas fortement conventionnelle et formalisée, d'un certain nombre d'entre eux.

Les cours s'appelaient parfois *dictata, lectura, commentarii*. Le nom le plus général était *lectio*. Autant de dénominations significatives. Le professeur y glosait une proposition puis formulait et résolvait les problèmes et les objections qu'elle pouvait soulever. Les disputes (*disputationes*), discussions de problèmes exposés au cours, familiarisaient les étudiants avec les subtilités de la dialectique. À la chaire supérieure, un professeur primaire présidait; à la chaire inférieure, deux étudiants défendaient successivement une thèse; les autres écoutaient. Une discussion générale s'engageait puis le président concluait le débat en fournissant sa solution (*determinatio*). Les disputes les plus célèbres et les plus suivies étaient les quodlibétiques (*quaestiones quodlibeticæ*) dans lesquelles l'orateur, donnant la pleine mesure de son talent, était soumis à des questions sur "n'importe quel sujet". Les examens imposaient la restitution fidèle et parfois littérale, en tout cas fortement conventionnelle et formalisée, d'un certain nombre de textes. L'étude consistait dès lors à mémoriser de façon à pouvoir les connaître et réciter par cœur. L'assimilation des matières a pu être stimulée par la copie personnelle de ces textes. Les étudiants, en effet, en devaient apporter au cours la matière qui y serait envisagée. Il y fallait une série d'opérations, chacune exigeante en temps et en soin: la transcription, la relecture et les corrections, l'insertion des titres et de différents signaux, l'introduction de figures scientifiques et finalement diverses pratiques d'ornementation.

Le questionnement du texte

Au fil du XVe siècle, la cohérence de cet enseignement directement articulé sur la grande parole du monde et l'autorité de ceux qui l'avaient commenté dans la tradition chrétienne se brouilla et les premiers humanistes la rejetèrent véhémentement.

L'étude de la langue et du discours se fraya un chemin nouveau, bien que modeste, parmi le programme scolastique solidement établi avec la création de la Chaire d'éthique et de rhétorique en 1443 à la Faculté des Arts et celle de la Chaire de poétique ou littérature latine dans les Deux Droits en 1478.

Le souci de disposer de textes latins de qualité tellement caractéristique de l'humanisme et l'examen des matières à partir d'une analyse textuelle linguistique et historique marquèrent le travail de plusieurs professeurs. Le plus fameux fut peut-être Gabriel van der Muyden ou Mudaecus (1500-1560), professeur primaire en Droit de 1547 à 1560, qui promut l'enseignement de l'humanisme juridique marqué par un style sobre, un latin classique, soucieux des bons manuscrits et attaché à la correction des textes.

La grande impulsion humaniste à Louvain vint de la création du Collège des Trois Langues en 1518. Le mécénat posthume d'un grand commis de l'État, Jérôme Busleyden décédé l'année précédente, grand ami d'Érasme, permit de le fonder. La nouvelle institution comptait trois professeurs enseignant respectivement le latin, le grec et l'hébreu (en vertu du grand projet érasmien exposé dans la *Ratio seu methodus ad verum Theologicum* qui parut en 1518) et accueillait dix boursiers. Le Collège n'était attaché à aucune faculté ce qui signifiait que son enseignement était indépendant du système universitaire scolastique. Centré sur l'étude des trois langues et sur l'examen philologique des textes, il forma tout au long du XVIe siècle des linguistes de grande qualité. Plusieurs d'entre eux occupèrent ensuite des chaires en Europe et plusieurs donnèrent aussi des grammaires, grecques notamment, assez remarquables. Mais l'action la plus féconde du Collège se situa sans doute auprès des étudiants des autres facultés qui le fréquentaient et auprès des auditeurs libres qu'elle attira (à la façon du Collège de France, fondé à la même époque) parmi lesquels on retrouve quelques-uns de ceux qui renouvelèrent le monde des sciences du XVIe siècle comme le cartographe Gérard Mercator (1512-1594) et le constructeur d'instruments scientifiques Gemma Frisius (1508-1555).

Il apparut en effet que la critique philologique fut le point de départ d'un nouveau mode de savoir: une recherche non plus fondée sur le commentaire, mais sur le questionnement du texte. L'exemple de Vésale (1514-1564) est très éclairant. Tout commença par l'étude minutieuse des textes de Galien à laquelle il s'adonna dans l'esprit du Collège. Grâce à la méthode critique de Laurent de Valla et d'Érasme, le texte de Galien prit à ses yeux une autre dimension. Il ne pouvait plus s'agir d'une autorité dans le réseau de la grande parole. Il devenait une information à critiquer. Interrogeant le texte, Vésale en vint à vouloir interroger aussi le réel. La lecture critique de Galien se mua en désir de mener une observation critique du corps humain qui déboucha en besoin d'étudier de ses yeux l'objet de sa recherche. Il franchit alors le pas décisif de l'autopsie du corps humain.

Le texte pour porter les idées nouvelles

Au XVIIe siècle, l'enseignement restait à Louvain, comme en bien d'autres institutions universitaires, très en retrait des idées philosophiques et scientifiques nouvelles (que l'on devait, dans presque tous les cas, à des hommes qui n'appartenaient pas à une université, Galilée, Descartes et Newton par exemple). La Réforme catholique puis les longues querelles jansénistes ne facilitèrent pas les choses dans les Pays-Bas catholiques. Cependant, un usage, déjà ancien, se développa: recourir au texte pour porter les idées nouvelles.

Les textes des cours s'ouvrirent. Vers 1670, on s'aperçoit que certains cours de physique (une matière de la Faculté des Arts) exposent les trois systèmes cosmologiques de Ptolémée, de Tycho Brahé et de Copernic et Descartes ce qui constitua une façon d'introduire la théorie nouvelle sans paraître remettre en question le savoir autorisé. Le mouvement, ponctué par des avances et de moments de

cabrement sanctionné par des interdictions d'enseigner et des destitutions, aboutit finalement à un changement assez énorme: Aristote tendit, à la fin du siècle, à passer du rang d'autorité à celui de patrimoine, à la fois héritage et témoignage. Il cessait de tout fonder.

Des textes circulèrent aussi pour faire connaître les idées nouvelles. Descartes envoya à Louvain des exemplaires du *Discours de la méthode* afin de permettre la discussion.

Enfin, l'activité d'écriture se développa chez les professeurs des quatre facultés supérieures (Théologie, Médecine, Deux Droits). Ils rédigèrent des traités dans le nouvel esprit classique qui consommait la rupture avec le vaste monde en résonance et le commentaire qui avaient habité l'imaginaire et les pratiques au début de l'Université. Les nouvelles figures de la pensée qui s'imposèrent à l'âge classique étaient l'analyse et le système. Il s'agissait de voir et d'observer, c'est-à-dire à prendre distance plutôt qu'être en sympathie. L'activité de l'esprit ne consiste plus à rapprocher mais à discerner. Au terme de l'analyse, le texte propose une synthèse, achevée, close sur elle-même, présentant un ordre du monde lui-même stable, à travers des lois repérables, immuables, universelles et intemporelles.

La défiance envers le texte

Pourtant, aussi stable qu'il se soit voulu, l'ordre classique se défit au fil du XVIIIe siècle au profit de ce qui deviendrait la modernité. Un renversement de valeurs s'opéra au profit de la vie, des forces de changement et de la production. La dynamique devint le modèle et l'impératif en toutes matières. C'est ce paradigme qui donne le bon éclairage aux interventions de plus en plus marquées de l'État dans les programmes de l'Université de Louvain au cours du siècle.

Significativement, une des premières remises en question du système universitaire concerna les examens; des matières sur lesquelles ils porteraient et des compétences qu'ils évalueraient. Les termes du problème peuvent paraître techniques. En réalité, ils touchaient au fondement même de l'enseignement appuyé sur le texte ancien.

Le Gouvernement des Pays-Bas autrichiens créa une charge de Commissaire royal aux affaires de l'Université (alors même que Louvain était une institution privilégiée au sens juridique et que l'enseignement n'était pas une compétence de l'État, bien que celui-ci finançât des chaires royales depuis le XVIe siècle). Patrice François de Nény, à qui elle échut, réussit en quinze ans, entre 1755 et 1770, une réforme complète du programme de la Faculté des Arts. Les derniers traités aristotéliens disparurent de la matière en 1764 au profit de Descartes et de la physique moderne (comprenant notamment la question des gaz et de l'électricité). Les mathématiques, jusqu'alors marginales, gagnèrent en importance. Une chaire de physique expérimentale fut créée en 1755. Le Gouverneur général Charles de Lorraine dota son laboratoire d'instruments de sa propre collection. Pour compléter l'équipement, la Faculté des Arts reçut l'ordre de vendre les livres qui n'étaient pas en rapport direct avec son enseignement. Un coup symbolique très dur était ainsi porté au patrimoine textuel.

Par ailleurs le nouveau laboratoire s'abonna à des revues: ce fut la naissance, à Louvain, d'un nouveau rapport au texte, projeté vers la prospection (qui contrevenait directement à la tradition).

L'enseignement des matières relevant des réalités politiques, économiques et sociales (ces termes sont anachroniques) se révéla plus problématique. Tout au long du XVIIIe siècle, le Gouvernement déploya des efforts pour instaurer un cours de droit public. Par ce vocable, on entendait non seulement les rapports juridiques entre le souverain et la population, l'Église et l'État, mais encore une série de problèmes qui relèvent aujourd'hui du droit national et du droit des gens. La chaire fut fondée en 1723 mais elle ne résista pas aux méfiances mutuelles de l'Université et du Gouvernement et le cours ne fut donné que trois ans. Une nouvelle tentative eut lieu en 1755-56, sans plus de succès, si bien que le retard en matière de droit national par rapport aux universités européennes fut indéniable. Par ailleurs, en 1765, Nicolas Bacon, Conseiller député aux affaires de commerce près le Gouvernement, proposa, sans résultat, de créer à Louvain une faculté commerciale. Comme le cas du droit public, le projet était significatif d'une nouvelle attente envers l'Université.

Au total, le Souverain autrichien et son Gouvernement à Bruxelles ne purent imposer les réformes qu'ils souhaitaient en droit, en théologie et même en médecine, mais ils eurent suffisamment de force pour tirer argument des impasses engendrées par les refus opposés par les facultés et ordonner en 1788 la quasi dissolution de l'Université. La révolution brabançonne de 1789 sauva provisoirement Louvain. Huit ans plus tard cependant, en octobre 1797, le législateur français relégua l'Université au rang des institutions mortes d'ancien régime et signifia sa dissolution.

Conclusion

En guise de conclusion, je voudrais mettre en rapport trois types d'universitaires et trois rapports au texte successifs.

La première figure, au XVe siècle, est celle du diplômé. Généralement le licencié: littéralement celui qui "reçoit la licence d'exercer une fonction". Des lois et des règlements en grand nombre réservaient aux porteurs d'un diplôme de Louvain, l'accès aux charges et aux bénéfices ecclésiastiques importants, aux hautes fonctions publiques et à la magistrature et à l'exercice des professions libérales dans les Pays-Bas et la Principauté de Liège. Le diplômé accédait à ces charges au terme d'études dont le sens premier prioritaire était de rentrer dans la familiarité d'un monde balisé par les textes qui faisaient autorité.

Le deuxième personnage est le lettré. C'est l'humaniste du XVIe siècle, et plus tard l'honnête homme formé par les études classiques. Il est un expert du texte. Il le pratique. Il le travaille. En le critiquant, en l'interrogeant, en le dépassant. Son horizon est physique, anthropologique et philosophique. Au fil des décennies, il est de plus en plus empli de la conviction propre à l'âge classique que le savoir consiste à accéder à un ordre stable, loin et loin des turpitudes des événements.

Le XVIIIe siècle façonna l'exigence d'un universitaire nouveau: le technicien, l'homme pragmatique, et non plus pratique (pour reprendre la célèbre distinction introduite par Kant). La politique de Joseph II réaffirma que les études universitaires servaient à former de bons serviteurs de l'État, entendant par là tout à la fois les hauts fonctionnaires, les prêtres, les médecins, les enseignants et un certain nombre de techniciens. La Commission des études que le Gouvernement institua en 1776, demanda de "porter l'étude sur les connaissances les plus utiles à la société", et de plus en plus de personnes, à l'Université et surtout au-dehors, se mirent à souhaiter et demander que les étudiants fussent introduits aux arts et métiers et que l'on organisât un enseignement universitaire de l'agronomie, de la géographie, de l'économie et de l'architecture. L'idéal était donc désormais d'utiliser le savoir": s'instaurait une relation pragmatique plutôt que pratique au texte.

Bibliographie

*Albert d'HAENENS, "Que faisaient les étudiants à partir du XVe siècle des textes qu'on leur imposait à l'Université? Le non-textuel dans les manuels des étudiants de l'université de Louvain", *Manuels, programmes de cours et techniques d'enseignement dans les universités médiévales*, Turnhout, 1994, pp. 401-441.

*Véronique FILLIEUX, Françoise HIRAUX (dir.), *La recherche, passions, pratiques et parcours*, Louvain-la-Neuve, Academia-Bruylant, 2001.

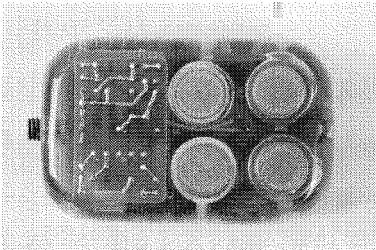
Françoise HIRAUX, "Introduction historique", Françoise HIRAUX, Françoise MIRGUET, *Collection de cours manuscrits de l'Université de Louvain. 1425-1797. Collection analytique*, Louvain-la-Neuve, Academia-Bruylant, 2003, pp. 13-84.

*Jan PAPY, "Erasmus et l'humanisme à Louvain", Jan ROEGIERS, Ignace VANDEVIVERE (dir.), *Leuven/Louvain-la-Neuve. Aller Retour*, Louvain et Louvain-La-Neuve, Universitaire Pers Leuven et Presses Universitaires de Louvain, 2001, pp. 88-96.

*Geert VAN PAEMEL, Brigitte VAN TIGGELEN, "Découvertes scientifiques et figures de savants à Louvain", Jan ROEGIERS, Ignace VANDEVIVERE (dir.), *Leuven/Louvain-la-Neuve. Aller Retour*, Louvain et Louvain-La-Neuve, Universitaire Pers Leuven et Presses Universitaires de Louvain, 2001, pp. 109-119.

Het dijbeen van Lipsius. Academisch Erfgoed aan de KULeuven

Mark Derez, KULeuven

Ter gelegenheid van de Erfgoeddag 2007 hadden het Universiteitsarchief en de Dienst Kunstpatrimonium van de K.U.Leuven enkele losse objecten samengebracht in de 18de-eeuwse salons van het Arenbergkasteel in het midden van de campus Wetenschappen: een rekenlat ('het werkpaard van de ingenieur') en een vroegchristelijke olielamp, een **pacemaker uit 1973** en een reuzenpaardenstart uit het Carboon, alsmede een wezel uit het Heilig Land, alle te gast op de *piano nobile* van het kasteel, *bien étonnés de se trouver ensemble*. Ze maken allemaal deel uit van het Academisch Erfgoed, op het kasteel na misschien, dat we dan toch minstens tot het bouwkundig erfgoed moeten rekenen. De hele samenleving lijkt wel aan het 'vererfgoedden'¹.

Erfgoed breidt als een olievlek uit en heeft inmiddels de academische wereld bereikt die het begrip al langer had omhelsd zonder te beseffen hoeveel erfgoed ze zelf genereert en opslaat. Dat erfgoed ligt opgeslagen op zolders en in kelders van universiteitsgebouwen, slechts zelden gepresenteerd in een museale opstelling en meestal uitsluitend toegankelijk op verzoek. De Romeinse dames op de cover van deze Nieuwsbrief bijvoorbeeld warmen zich aan een radiator in de traphal van het Mgr. Sencie-instituut in Leuven. Van ontsluiting of valorisatie is nauwelijks sprake, het concept zelf moet nog aan de man worden gebracht bij de betrokken diensten die zich geen rekenschap gaven dat ze al die tijd met erfgoed in de weer waren. Een beetje zoals mr. Jourdain die plots tot de ontdekking kwam dat hij al zijn hele leven proza had gesproken. Werk aan de winkel dus voor de erfgoedsector. Alhoewel, hebben de traditionele erfgoedbeheerders – conservators, archivariissen, bibliothecarissen – al niet meer dan de handen vol? En moet er niet uitgekeken worden naar nieuwe middelen en – *horresco referens* – nieuwe bestaffing?

Erfgoed is inmiddels gemeengoed geworden maar academisch erfgoed klinkt toch al meteen wat duurder. En het lijkt zich meteen ook te onttrekken aan de golf van populisme die door erfgoedland spoelt en die van 's lands historie één groot themapark maakt. In dit Land van Ooit is het verleden weinig gelaagd en in de eerste plaats erg vertrouwenwekkend. Erfgoed staat er in het teken van de publieksparticipatie en vervalt door een simplistische agogiek snel tot populisme ('leuke dingen voor de mensen'), waarbij ook elk onderscheid tussen hoge en lage cultuur spoedig wegvalt.

¹ Pascal Gielen, Rudi Laermans, *Cultureel Goed, Over een (nieuw) erfgoedregiem*, Leuven 2005; Pascal Gielen, *De Onbereikbare Binnenkant van het Verleden. Over de encenering van het culturele erfgoed*, Leuven 2007.

De Vlaamse Koppen die eertijds het geestesleven beheersten, zijn vervangen door Bekende Vlamingen die het medialandschap en de mainstream cultuur bezetten. Tot zover deze pessimistische cultuurkritiek. Maar wetenschap blijkt vooralsnog immuun voor de participatiedwang en de navenante nivellering die geïnduceerd worden door het vigerende beleid. Wetenschap lijkt nu eenmaal minder makkelijk te vermalen tot infotainment. Van wetenschap aanvaardt men een graad van complexiteit, van kunst al helemaal niet, van cultuur nog minder. Met academisch erfgoed betreden we redelijk maagdelijk terrein, waar hoge cultuur soeverein standhoudt. In een impressionistische *tour d'horizon* geven we aanzetten voor een typologie.

Academisch erfgoed is erfgoed dat zijn betekenis ontleent aan de academische context waarin het oorspronkelijk tot stand is gekomen of dat uitdrukking geeft aan de academische identiteit². Centraal staat dus het wetenschappelijk onderwijs en de ermee verbonden praktijken, corpsgeest en bedrijfscultuur. Voorwaar een hele mondvol. En het klinkt behoorlijk theoretisch zoals dat in de academische wereld betaamt. Iets meer *down to earth* blijkt het voornamelijk om verzamelingen objecten – naturalia en artefacten, maar ook toestellen, apparaten en instrumenten – te gaan die ten nauwste samenhangen met de basisactiviteiten van het academische bedrijf: bestaande kennis overdragen en nieuwe kennis aanmaken. Het zijn de kerntaken van de universiteit: onderwijs vanouds en onderzoek, waarop van in de 19de eeuw steeds grotere nadruk is komen te liggen. Aanschouwelijk onderwijs en proefondervindelijk onderzoek, ze genereren beide grote hoeveelheden academisch erfgoed. Sinds de academie uit haar ivoren toren is getreden in de 20ste eeuw, wordt ook maatschappelijke dienstverlening tot de opdracht van de universiteit gerekend, diensten rechtstreeks aan de samenleving verstrekt.

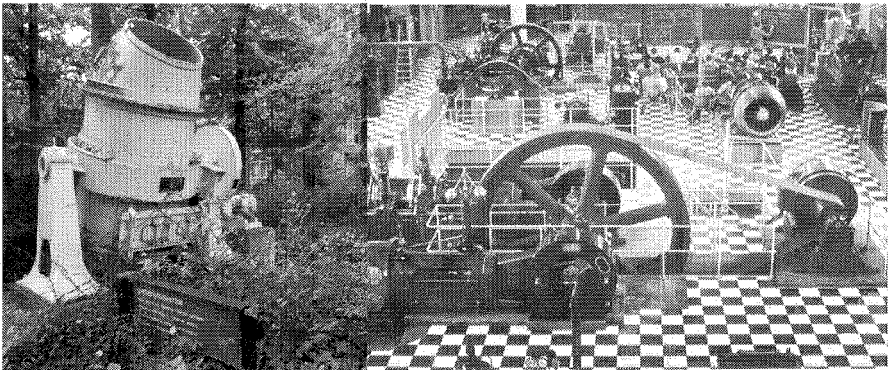
Als men gaat kijken op de werkvloer wat er daadwerkelijk allemaal aan de universiteit is verzameld, wordt het al gauw nog meer laag-bij-de-gronds: tandartsenboren en boorkernen met bodemprofielen, rolstoelen en tandartsenstoelen, evengoed als sportbekers, Bierpotten en bedpannen³. De genoemde recipiënten blijken minder verband te houden met onderwijs en onderzoek dan met zorgverstrekking in de maatschappelijke sfeer. De bekers zijn gerelateerd aan sportbeoefening, waarvan de studentenbevolking zich lange tijd afkerig heeft getoond. De Bierpotten verwijzen naar de drankconsumptie die daarentegen altijd een essentieel onderdeel is geweest van de intellectuele subcultuur. De bedpannen zijn gepromoveerd tot Academisch Medisch Erfgoed: ze behoren tot het patrimonium van de universitaire ziekenhuizen waar patiëntenzorg steeds hand in hand is gegaan met klinisch onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.

² *Academisch Erfgoed aan de K.U.Leuven* (Camille de Ranter, Anne Verbrugge, Mark Derez), onuitgegeven nota, Leuven 2005.

³ Patrick de Rynck, 'Academisch erfgoed K.U.Leuven', in *Openbaar Kunstbezit Vlaanderen*, nr. 5, Antwerpen 2006.

Aanschouwelijk onderwijs

Een eeuw geleden heeft de Oostenrijkse filosoof Otto Neuratz al voorspeld dat onderwijs steeds meer via het oog zou verlopen, maar er blijken in het aanschouwelijk onderwijs ook nog andere zintuigen te worden aangesproken. Wie de gangbare indelingen nagaat, dreigt spoedig verstrikt te geraken in de categorieën van Borges' Chinese encyclopedie. Er komen monstercollecties voor en verzamelingen monsters, monsters zonder waarde, ongetoonde en geheiligde monsters. Er blijkt voorts sprake te zijn van vochtige en droge stukken (bij de dierkundigen: skeletten versus op sterk water bewaarde specimina) en van onaanraakbare en aan te raken objecten (bij de geologen die hun mineralen, kristallen en fossielen verdelen over museale en didactische collecties). De laatste categorie is interessant omdat ze ons bij het uitgesproken pedagogische opzet van vele van die collecties brengt. De tactiele omgang met de materie – geen modellen of replica's, maar *the real thing*, een **gieterijconvector** bijvoorbeeld – is aanschouwelijk onderwijs van de bovenste plank. De gedachte die voorzit is het oude pedagogische adagium *verba docent exempla trahunt*, woorden wekken, voorbeelden strekken. De methode moet zeer letterlijk worden genomen. De machines in het Leuvense **Thermotechnisch Instituut** kunnen in een handomdraai onder stoom worden gebracht⁴. De stoomtuigen stampen en dampen, motoren (gas-, diesel- en straalmotoren) loeien. Dit is het universum van de thermodynamica in een machineloods vlak bij het Arenbergkasteel (bezoek op verzoek), academisch erfgoed met een lage drempel en gelijk een tempel van de industriële archeologie. De pedagogische functie van dit infernale geweld is zonneklaar. Hier worden de ingenieurs klaargestoomd die straks op de werkvloer de leiding krijgen over mens en machine.

In schril contrast daarmee staat de museale stilte in de kelders van het Mgr. Sencie-instituut met de restanten van de musea voor Antieke en Christelijke Oudheidkunde,

⁴ Eric van den Bulck, 'Het Thermotechnisch Instituut', in *VILv-blad*, 2001, nr 4, p.15-17; Mark Derez, 'Het Elektromechanisch Instituut in de Vlamingenstraat', in *VILv-blad*, 2001, nr 1, p.4-5.

die certijds zo prominent gehuisvest waren in de Universiteitshal. Bijzonder typerend, ook vanwege de instructieve doeleinden, is de afgietselcollectie die deels bekostigd werd met Duitse herstelbetalingen van na de Eerste Wereldoorlog⁵. De collectie is vergelijkbaar met de pleisteren modellen van kruisbloemen en koolbladkapitelen – architectuur in het gips – uit het tekenatelier van Joris Helleputte, tegenwoordig als in een *showroom* tentoongesteld in de vestibule van het Architectuurinstituut in een zijvleugel van het Arenbergkasteel. Relicten bestaan er ook nog van het Bijbels Museum dat gebruiksvoorwerpen toonde uit Jezus' tijd en dieren en planten uit het Heilig Land, mirre, braambossen en vijgenbladen, maar ook wolven en lachende hyena's ('Er zullen wolven en hyena's zijn. Hun gehuil zal klinken in de stilte van de nacht.' Jesaja 34,1). Afgezien van de expertise in de bijbelse botanica, kan de K.U.Leuven prat gaan op een officieel statuut als herbarium-houder. De zogeheten Kruidtuin aan de Kapucijnenvoer, de trots van de stad, die evenwel teruggaat op de *hortus* van de aloude faculteit der medicijnen en nog tot in de 20ste eeuw in gebruik was door de universiteit, mag op goede gronden tot het academisch erfgoed worden gerekend.

Het Zoölogisch Museum in het Koningscollege gaat met zijn collectie 'systematiek van de dieren' terug op het kabinet voor natuurlijke historie dat omstreeks 1818 aan de Leuvense rijksuniversiteit werd ingericht op last van Willem I, onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. De museumzaal die met haar galerij als twee druppels op de Gentse tegenvoeter lijkt, is door geïmproviseerde verbouwingen helaas verminkt. Blikvangers zijn nog steeds het skelet van een walvis en een exemplaar van de *coelacanth*, een monstervis die men sinds voorhistorische tijden uitgestorven waande. Vele naturalia zijn natuurlijk tevens een soort artefacten, dierlijke resten door mensenhand opgetuigd tot voorbeeldige specimina. Taxidermie en taxonomie gaan hand in hand. De bezoekers dwalen er rond in een schemerwereld

⁵ Arnold Provoost, *De afgietselverzameling klassieke sculpturen aan de Katholieke Universiteit Leuven*, Leuven 2004.

tussen de mens en de andere dieren⁶. Tot voor enkele jaren kregen de Leuvenaars krachtens een overeenkomst uit 1835 met de Kermis gratis toegang tot de collectie. Ze werden er rondgeleid door een geleerde non, gepromoveerd in de dierkunde en de godgeleerdheid, een beproefd antidotum tegen het neo-Darwinistische heidendom maar evenzeer tegen creationisme en Intelligent Design.

Zelfs een pure kunstverzameling als de **collectie van burggraaf de Spoelberch** – porselein, zilver, pronkmeubels en schilderijen – werd met uitdrukkelijk pedagogische bedoelingen geschonken⁷. Tot lering en vermaak, maar toch vooral tot lering en tot nut van 't algemeen. Het Spoelberchmuseum werd van meet af ondergebracht in het Heilige-Geestcollege. De innige betrekkingen die de familie Spoelberch vanouds met Inbev, *the local brewer*, onderhoudt is niet in geringe mate verantwoordelijk voor de conservering en de uitstraling van de collectie en de middelen die daartoe zijn vereist.

Profondervindelijk onderzoek

Het onderscheid tussen didactische en wetenschappelijke collecties is niet haarscherp. Ten slotte behelst alle academisch onderwijs een initiatie in wetenschappelijk onderzoek. Studenten zijn leerling-tovenaars. Veel onderricht verloopt proefondervindelijk met behulp van retorten en erlenmeyers, microscopen en telescopen. Vele zogenaamd didactische collecties bevatten studiemateriaal met hoge wetenschappelijke waarde, zoals de vertebratenverzameling van professor Henri de Dorlodot, de kanunnik die Darwin in Leuven heeft geïntroduceerd. Andere collecties zijn dan weer van belang voor de geschiedenis van het vakgebied in het algemeen of de Leuvense wetenschapshistorie in het bijzonder. Tussen de apparaten die de psycholoog Albert Michotte aan het begin van de 20ste eeuw gebruikte bij zijn baanbrekend onderzoek naar de werking van de zintuigen, bevinden zich verschillende waardevolle prototypes (en ook wel heel fraai vorm gegeven toestellen, met een Empire-toets of met de allure van een schouwstuk uit de Biedermeier)⁸.

In de lijn van veel 19de-eeuws onderzoek, dat encyclopedisch en beschrijvend van aard was met veel belangstelling voor systematiek en classificatie, zijn grote materiaalverzamelingen tot stand gekomen. Die kunnen heel compact zijn, zoals de kokette koffertjes met kiezen, monsterkoffers uit de tandheelkunde, of net heel omvangrijk zoals de onafzienbare reeksen gesteenten en gebeenten, monstercollecties uit de aardwetenschappen. Tot deze categorie kunnen ook etnografica gerekend worden met in het bijzonder een collectie Afrikaanse kunst – professoren stuurden missionarissen uit – die nu vooral vanwege haar esthetische waarde hoog wordt

⁶ *Jaarboekje der Leuvense Hoogeschool voor het jaar 1829*, Brussel 1829, p.81-83; Narisara Murray, 'From Birds of Paradise to *Drosophila*', in *A Cultural History of Animals* (ed. Kathleen Kete), vol. V, Oxford-New York 2007, p. 113-134.

⁷ Anne Verbrugge en Marc Nelissen, *Verzameling de Spoelberch*, Leuven 1995.

⁸ H. Luyten en E. Vandenbussche, *De onderzoeksmateriaal uit het Laboratoire de psychologie expérimentale van prof. A. Michotte. Een inventaris*, Leuven 1981.

aangeslagen⁹. Vele monsterverzamelingen bevatten echter door de bank genomen op het eerste gezicht redelijk waardeloze objecten, radiolampen in het Instituut voor Elektrotechniek, stamschijven in de xylotheek van het lab voor bosbouw. Dit zijn monsters zonder waarde. Ze ontlenuen hun waarde aan de samenhang van collectie en context. De aanwezigheid van topstukken kan zelfs nefast uitvallen, doordat we er zo graag mee willen uitpakken. Dit zijn de zogenaamde *monstres sacrés*: die worden geïsoleerd van hun context en de bulk blijft al helemaal verweesd achter. Ze kunnen bovendien aanleiding geven tot een regelrechte jacht op trofeeën, die zoals in het geval van het reuzenhert dat de Leuvense biologen en de geologen elkaar betwisten, kan uitdraaien op een heuse *querelle des facultés*.

Ongetoonde monsters

Er bestaan ook monsters die we helemaal niet te zien krijgen en die zich ongetwijfeld schuilhouden in de weckpotten van anatomische en patholoog-anatome verzamelingen, maar de monsterkamers blijven potdicht. Hetzelfde lot zijn de vanschepsels en misgeboorten uit de embryologische collecties beschoren. Deze monstra prikkelen de nieuwsgierigheid en ze wekken verbijstering of mededogen. Sommige universiteiten pakken er sinds kort voorzichtig mee uit. In Leuven toont de medische faculteit zich begrijpelijkerwijs heel terughoudend. De professor is geen monsterknecht en het corps houdt zich opvallend afzijdig. Het exhibitionisme van Günther von Hagens *Körperwelten* is ze volkomen vreemd. Het gaat niet zozeer om de schroom ten aanzien van het geopende lichaam uit de dagen van Vesalius. Kennelijk zijn we er ook vandaag nog niet helemaal uit of het wel gepast is menselijke resten te tonen. Overigens vallen ook de ongetoonde monsters onherroepelijk ten prooi aan depravatie, uitdroging, verschrompeling.

De hersenen van Guido Gezelle zouden op den duur helemaal zijn geatrofieerd. Een van Gezelles leerlingen, Gustaaf Verriest, de befaamde Leuvense hoogleraar anatomie had de schedelpan van de Meester gelicht, operatie waarvan hij piëteitsvol verslag deed op het vijfde Vlaams Natuur- en Geneeskundig Congres¹⁰. Ter hoogte van de driedubbele Brocawending meende hij in een welbepaalde hersenkronkel het geheim van de wonderlijke *rhythmus* van de dichter te hebben ontdekt. Wat er ook van zij, de hersenen van Gezelle blijken voorgoed spoorloos, ofschoon ze naar verluidt in de jaren 1980 nog op een schoorsteenmantel in de Vaartstraat prijkten en de gelukkige bezitster, juffrouw Verriest, ze gewetensvol aan de medische faculteit heeft toevertrouwd. Jammer van de hersens, ze kwamen vast en zeker in aanmerking voor nominatie als topstuk van het Vlaamse Erfgoed.

⁹ *Vioka vana lumoni lu nkisi. Zoeklicht op de West-Kongo. Kunst uit de verzameling van de K.U.Leuven*, Leuven 1981.

¹⁰ Gustaaf Verriest, in *Handelingen van het vijfde Vlaamsch Natuur- en Geneeskundig Congres*, Brugge 1901; Christine D'Haen, *De wonde in 't hert. Guido Gezelle: een dichtersbiografie*, Tielt z.j., p. 464-465.

De medische faculteit moet overigens bijzonder rijk geweest zijn aan potentieel erfgoed. Ontelbare gespecialiseerde collecties met wandplaten en preparaten – het Hygienisch Museum om er maar één te noemen – zijn al lang opgedoekt. Van het Museum voor Huidziekten worden de levensechte wasmodellen nu bewaard in het Musée de Médecine van onze Franstalige zusteruniversiteit. Deze horreurs waren door de hoogleeraar dermatologie te zijnen huize in veiligheid gebracht. Na diens overlijden heeft de weduwe ze van de vliering laten halen.

Bedreigd erfgoed

Academisch erfgoed staat aan velerlei gevaren bloot. Ook als collecties nog volop diensten bewijzen voor het onderwijs kunnen net daardoor problemen rijzen. Een didactische presentatie staat vaak op gespannen voet met zorg voor het erfgoed. Eikenhouten toonkasten uit de vorige eeuw moeten het veld ruimen voor goedkope vitrines, gekalligrafeerde etiketten voor banale belettering. Hoogleraren met weinig middelen hebben weinig oren naar esthetische bezwaren, laat staan naar argumenten van historisch-museologische aard.

Van zodra collecties hun didactische functie kwijt zijn of het onderzoek is afgesloten en niets lijkt erop te wijzen dat de bewuste objecten nog verse informatie zullen opleveren of nieuwe inzichten zullen genereren, dan zijn ze in hun bestaan zelve bedreigd. Ze stollen tot erfgoed of ze verstoffen als erfgoed. Heel soms worden ze gekoesterd, zoals de stoommachines van het Thermotechnisch Instituut en de apparaten van de psychologen en het erfgoed in de Universitaire Ziekenhuizen. Andere collecties geraken op drift. Wie redt de honderden laatjes met duizenden gesteenten (*'Carbon-Allemagne du Nord'*) uit de kelders van een college aan de Naamsestraat? Vele verzamelingen blijven verweesd achter, na het verscheiden van de zorgzame gelegenheidsconservator of na de verhuizing van faculteit of instituut. Zo bleef de farmaceutische collectie (met een vijzel uit 1650!) in de voormalige **Couvreurzaal**, waar het interieur van een oude apotheek wordt opgeroepen, door

God en iedereen verlaten in een afgeschreven pand in het midden van de campus Sociale Wetenschappen. In het nieuwe gebouw van de faculteit op de medische campus was voor erfgoed – vaak verward met nostalgie – geen plaats ingeruimd¹¹.

Natuurlijk hebben de beide wereldoorlogen veel verwoestingen aangericht onder het academisch erfgoed. Pro memorie verwijzen we enkel naar de Universiteitshal met de Universiteitsbibliotheek in augustus 1914 en het Zoölogisch Museum in het Koningscollege in mei 1944¹². Daar bovenop kwam nog de roemruchte Splitsing, de zogenaamde derde verwoesting van de universiteit, die met haar even rigoureuus als arbitrair doorgevoerde boedelscheiding in 1968 niet enkel de bibliotheek maar weerom eveneens de dierkundige verzameling trof. In de bibliotheek werden de boeken met even nummers van die met oneven signatuur gescheiden, in het dierenrijk naar verluidd de mannetjes van de wijfjes.

Meer dan door oorlog en politiek wordt het academisch erfgoed evenwel bedreigd door vooruitgang in wetenschap en techniek en vernieuwing in onderwijs en didactiek (exit het lichtdrukmaal, vaarwel de voordrachten met lichtbeelden). Kennisverwerving is immers een ontzettend dynamisch proces. Het lijkt wel of elke generatie wetenschappers weer nieuw erfgoed afscheidt. Door de tijd ingehaald leiden die onnutte verzamelingen vaak een noodlijdend bestaan. Een nieuw opgerichte commissie, met heel toepasselijk een wetenschapshistoricus aan het hoofd, buigt zich sinds kort over de vraag hoe men daar in de toekomst het best mee om kan gaan: bewaren, afstoten, herbestemmen¹³?

Het Poldermodel

Aan Nederlandse universiteiten pleegt men daaromtrent *landelijk* overleg, een geavanceerde aanpak die internationaal bekend is geworden als de *Dutch approach*¹⁴. Het Poldermodel mag de voorbije jaren wat pluimen hebben gelaten, in de wereld van het erfgoed geldt Nederland nog steeds als gidslaan. De Stichting Academisch Erfgoed vierde er dit jaar haar tiende (!) verjaardag. De Stichting definieert het voorwerp van haar zorg, haar verzamelobject zeg maar nogal nonchalant. Er is sprake van wetenschappelijke collectie en van cultuurschatten, alsof de grens scherp te trekken valt en alsof wetenschap geen deel zou uitmaken van cultuur. In theoretisch opzicht lijkt de Stichting zich bepaald rekkelijk op te stellen, wat we niet gewend zijn van onze

¹¹ J. Lemli, '75 jaar Pharmaceutical Palace 1932-2007', in *Farmaleuven Info. Tijdschrift van Farmaleuven, de vereniging van apothekers-alumni van de Katholieke Universiteit Leuven*, Leuven 2007, p. 11-120.

¹² Nicholas A. Basbanes, *A Splendor of Letters. The Permanence of Books in an Impermanent World*, New York 2004, p. 142-145; Nicola Lambourne, *War Damage in Western Europe. The Destruction of Historic Monuments during the Second World War*, Edinburgh 2001.

¹³ Commissie Academisch Erfgoed o.l.v. prof. dr. Geert Vanpaemel
Geert.Vanpaemel@wet.kuleuven.be.

¹⁴ Tiny Monquil-Broersen, *Universitaire collecties in Nederland. Nieuw licht op het academisch erfgoed*, Zwolle 2007.

Noorderburen, maar haar slagkracht lijkt er niet minder om. Synergie is daarbij het toverwoord. De vier zogeheten klassieke universiteiten (Leiden, Utrecht, Groningen en Amsterdam) en de technische universiteit Delft werken daarin samen en stemmen selectie en collectievorming op elkaar af. Ze voeren een ruimhartig verwervingsbeleid maar voeren ook af (tandartsenstoelen bijvoorbeeld, in veelvoud aanwezig) en ze beheren ondertussen meer dan 900 collecties. Inmiddels is er ook een Stichting Digitaal Academisch Erfgoed en een Stichting Medisch Erfgoed operationeel.

In Vlaanderen met zijn veel sterker verkaveld universitaire landschap (en een veel minder daadkrachtige, c.q. bemoeizuchtige overheid) en zijn veel meer verkokerd cultuurbeleid (cultuur versus onderwijs, roerend tegenover onroerend erfgoed, Gemeenschaps- en Gewestmateries) kunnen we daar alleen maar van dromen. In Leuven kunnen we de hulp inroepen van de Stichting Industrieel Wetenschappelijk Erfgoed (SIWE). Overleg met de Universiteit Gent – die in het domein van de natuurwetenschap veel rijkere collecties in huis heeft – ligt voor de hand maar een centraal aanspreekpunt lijkt daar vooralsnog te ontbreken¹⁵. Het is alvast nog zoeken naar de geëigende organen (voor overleg wel te verstaan). Wegens haar hybride verleden zal de K.U.Leuven echter allereerst buitengaats moeten gaan, over de taalgrens, transnationaal a.h.w., en haar licht opsteken bij de Franstalige zusterinstelling in Louvain-la-Neuve, waar de collecties het spiegelbeeld vormen van die in het oude Leuven¹⁶.

De nieuw opgerichte Commissie Academisch Erfgoed heeft alvast haar taak aangevat, vol frisse moed en zelfs met een zeker genoegen, de vreugden van Houssaye, het plezier van de historische sensatie. De vreugde werkt aanstekelijk en omgang met erfgoed kan leiden tot vrolijke wetenschap. Als de Commissie echter eenmaal ter plaatse afstapt en bijvoorbeeld afdaald in de kelder van het kasteel van Pellenberg, waar de zogeheten collectie Verwimp ligt opgeslagen, kan het lachen haar snel vergaan. Zwarte en onhandelbare apparatuur (genre elektronenmicroscopen), gebrekkige identificatie en zorgwekkende bewaartoestand: erfgoed biedt in dit geval een weinig verheffende aanblik. De moed zakt de Commissie in de schoenen. Wat moet daar ooit mee worden aangevangen?

Selectie en vernietiging

Selectie is in alle geval broodnodig. Niet alles hoeft ten eeuwigen dage worden bewaard. Niet alle professoren hoeven in erfgoed te grossieren (behalve de zittend archivaris natuurlijk, die nu al te boek staat als groothandelaar in academisch erfgoed¹⁷). Het verleden mag ons niet overwoekeren en het is niet de bedoeling dat het conserveringsbeleid resulteert in de vorming van een schaduwuniversiteit met

¹⁵ Patrick de Rynck, 'Academisch erfgoed Universiteit Gent', in *Openbaar Kunstbezit Vlaanderen*, nr. 6, Antwerpen 2006-2007.

¹⁶ Bernard van den Driessche, 'De 'musea' van de Leuvense universiteiten', in *Leuven / Louvain-la-Neuve. Kennis Maken*, Leuven 2001.

¹⁷ Jo Tollebeek e.a., *De stad op de berg*, Leuven 2005, p. 311.

enkel nog 'verledenheid' (en met vanzelfsprekend een archivaris aan het hoofd). Hoogleraren kunnen evenwel ook niet naar believen over de hen toevertrouwde verzamelingen beschikken. Instituten mogen hun collecties niet op eigen houtje van de hand doen, zoals laatst de vogelen uit de dierkundige collectie overkwam (die werden prompt door de rector teruggefloten), laat staan ze te gelde maken zoals de geologen dreigen te doen teneinde met de opbrengst leerzame excursies te bekostigen. Erfgoed is niet voor niets synoniem met patrimonium. Het maakt deel uit van het vermogen van de universiteit dat behoudens de goedkeuring van de academische overheid onvervreemdbaar is.

Mede daarom moet de universiteit ook in de sector van het erfgoed wel degelijk een speerpuntfunctie vervullen. Nergens is zoveel deskundigheid voorhanden die ad hoc kan worden gemobiliseerd, expertise bij de selectie en appreciatie, kwaliteitszorg in de conservering. Collecties dienen naar waarde geschat. Getaxeerd op hun merites, beoordeeld op hun zeldzaamheid maar vooral op hun *cultuurhistorische* betekenis, op hun plaats in de wetenschapscultuur. De universitaire verzamelingen stonden in het teken van aanschouwelijk onderwijs of profondervindelijk onderzoek. Idealiter leveren ze tastbare bewijzen inzake de constructie en de overdracht van kennis en laten ze zien hoe we alles aan de weet zijn gekomen, over de natuur en het heelal en over alles wat des mensen is.

Papieren erfgoed

Totnogtoe ging het over academisch erfgoed in enge zin. Het papieren erfgoed lieten we bewust links liggen, net omdat het veel bekender en veel minder bedreigd is. Pro memorie zij hier dus naar het Universiteitsarchief verwezen met zijn oorkondenschat – de vierhonderd charters met de privileges van de oude universiteit – en de archieven van de rectoren uit de recente geschiedenis¹⁸. En naar de particuliere archieven van hoogleraren met hun vele onderzoeksmateriaal: proefbuisjes met zaden van veldgewassen van professor Amaat Dumon, de huishoudboekjes van professor De Bie die nog niet uitputtend zijn geëxploreerd, voorts meteorieten en het licht radioactieve materiaal in de nalatenschap van het Duitse echtpaar Noddack-Tacke. Ook kan worden verwezen naar de tegenhanger en annex van het officiële archief, het **Archief en Museum van**

¹⁸ Jan Roegiers, 550 jaar wederwaardigheden van een universiteitsarchief, in *Nederlands Archiefblad*, 1980, p. 153-157.

het **Vlaams Studentenleven (AMVS)** waar de wilde haren van generaties alumni zijn opgeslagen mitsgaders de petten en linten en andere attributen van het studentenleven, waaronder een Leuvense straatkei die tot pavé sacré is gepromoveerd¹⁹. En naar de haarlokken van prinsen en prinsessen uit het roemruchte huis van Arenberg op wiens landgoed de universiteit haar grootste uitbreiding heeft gekend.

Benevens enkele strekkende meter verkoelde boeken (*the dynamic of destruction*²⁰) worden in de Universiteitsbibliotheek sinds mensenheugenis alle publicaties bijgehouden die verband houden met de Leuvense universiteit en haar geschiedenis, én alle boekwerken en periodieken die uitgegaan zijn van de universiteit²¹. Met betrekking tot de handschriftelijke collegedictaten die tijdens de lessen door studenten zijn opgenomen bestaat er over de taalgrens heen zelfs een lichte wedijver tussen de Leuvense universiteiten²². De collectie behelst de hele intellectuele productie van het Leuvense professorengild, met inbegrip van de romans van Mark Eyskens en de essays van Rik Torfs. De verzameling staat van ouds bekend als de *collectio academica* en is het oudste voorbeeld van geïnstitutionaliseerde collectievorming met betrekking tot het academisch erfgoed. Ze kan alleen maar aan belang winnen nu na de dood van het boek en de dood van de auteur ook de dood van de hoogleraar (Lyotard) is aangezegd²³.

Recht is in de universiteitsgeschiedenis veel aandacht uitgegaan naar iconografie, wat ongetwijfeld in de hand werd gewerkt door de postmoderne belangstelling voor receptie en perceptie en beeldvorming in het algemeen²⁴. Een sterk beeldmerk is alvast de *Sedes Sapientiae*, een spoelvormig zegel waarin de madonna als in een mandorlachtig aureool is gevat. Ofschoon dit embleem pas in 1909 is gelanceerd ter gelegenheid van de vijfenzeventigste verjaardag van de katholieke Universiteit, suggereert het eeuwen traditie. Suggestie is zwak uitgedrukt, want voor alle duidelijkheid wordt sinds geruime tijd in het zegel ook het stichtingsjaar 1425 vermeld omdat niemand de middeleeuwse oorsprong zou ontgaan, nog net niet zo nadrukkelijk als het waarmerk *since 1366* dat op de bierflesjes van de bekende Leuvense brouwer prijkt. In beide gevallen gaat het niet om een houdbaarheidsdatum

¹⁹ Louis Vos, *Vlaams Studentenleven*. Een uniek archief en museum te Leuven, in *Averbodes Jaarboek*, 1980, p. 198-203; zie ook Charles-Henri Nyns, 'Die dekselse 'pavé sacré' van Louvain-la-Neuve', in *Leuven / Louvain-la-Neuve Kennis Maken*, Leuven 2001, p. 189.

²⁰ Alan Kramer, *Dynamic of Destruction. Culture and Mass Killing in the First World War*, Oxford 2007.

²¹ Jan Roegiers e.a., *Universiteitsbibliotheek Leuven 1425-2000*, Leuven 2005.

²² Françoise Hiraux en Françoise Mirguet, *Collection de cours manuscrits de l'Université de Louvain 1425-1797*, Louvain-la-Neuve 2003; Chris Coppens, Katharina Smeyers en Diewer van der Meijden, *Gemotiveerde proeflijst van topstukken binnen de Collectio Academica Antiqua van de Katholieke Universiteit Leuven*, imprint, Leuven 2007, 4 delen in 3 banden.

²³ Jean-François Lyotard, *The Postmodern Condition. A Report on Knowledge*, Minneapolis 1984 geciteerd door Frank Furedi, *Waar zijn de intellectuelen*, Amsterdam 2004, p.16.

²⁴ Hilde de Ridder, 'Universitaire iconografie: braakland', in *Kunstlicht*, 2002, p. 41-42; Françoise Hiraux, 'L'image change l'histoire', in *Images de l'Université et des étudiants de Louvain (1834-1970)*, Louvain-La-Neuve 2005, p. 22-27.

maar om een kwaliteitslabel. Paradoxaal genoeg lijkt de op innovatie gerichte universiteit wat graag uit te pakken met traditie en historie en van tijd tot tijd rijst de gedachte om die alweer naar Nederlands voorbeeld onder te brengen in een volwaardig universiteitsmuseum tot de academische overheid het kostenplaatje onder ogen krijgt en de plannen weer vliegenvlug worden opgeborgen.

Knappe koppen

Tot de eigenlijke academische collectie behoort, behalve enkele paraferalia als de scepters en de vele verschijningen van de *Sedes Sapientiae* (op bierglazen en in asbakken), eveneens de academische blazoenen uit het ancien régime, geen indicieën van weelde maar tekenen van standsbewustzijn²⁵. In het teken van corpsgeest en identiteit staat ook de portrettengalerij, waar vereeuwigd op doek, in brons of in steen, de knappe koppen van deze universiteit figureren, de reuzen zeg maar, op wier schouders we als dwergen zijn gezeten. Wat de *Ahnengalerie* is voor de aristocratie, is voor academici de Parnassus van de intellectuele voorzaten, met inbegrip van alom gegeerde geleerden als Erasmus, Vesalius, Mercator, Leuvense suppoosten die evenwel

ook door andere universiteiten zijn geaccapareerd. Aan de universiteit is niets zo bevorderlijk voor de *corporate identity* als de associatie met knappe koppen. In Nederland hangen die dicht opeengepakt in de Senaatskamer die ze van plint tot plafond vullen. In Leuven zijn die koppen verspreid over de gebouwen, met een opvallende concentratie in de Universiteitshal en in de Universiteitsbibliotheek: rectoren en professoren, kerkvorsten, mandatiijnen en lokale satrapen. Een karikatuur doet ze veelal meer recht dan een staatsieportret²⁶. Soms duiken ze op waar je ze nooit zou zoeken, zoals **Gemma Frisius met zijn globe op een postzegel uit Mali**. De zittend archivaris had eerder al in het Rotterdamse museum Boymans – Van Beuningen een schilderij met de beeltenis van een geleerde geïdentificeerd als een portret van Gemma Frisius (Hij heeft het helaas niet kunnen verwerven). Nu duikt hij de beeltenis van Frisius op middels het onvolprezen E-bay, en dan nog wel op die

²⁵ Jozef Dauwe, 'Universitaire wapenschilden in het Leuven museum', in *Arca Lovaniensis*, 1974, p.81-101; Stefan Crick, *Wapenborden van het Zilvermuseum Stercksbof*, Antwerpen 2005; zie ook Jozef Dauwe, 'L'Héraldique estudiantine contemporaine en Flandre', in *Genealogica & Heraldica*, Brussel 2004, p.187-194.

²⁶ *Koppen en feiten. Karikaturen, cartoons en strips*, (Bruno Beckx) artinFAC (Faculty Club), Leuven 2000.

zegel uit Mali. Het resultaat van gericht zoeken, of beschikt de archivaris toch over de gave van de serendipiteit, het talent om door toevalligheden én intelligentie iets te ontdekken waar men niet naar op zoek was en wat eigenlijk toch prettig om vinden is? Voor de academische filatelist signaleren we alvast zegels uit Transkei en Djibouti waarop Vesalius figureert²⁷.

Onbekend en onbemind is het funeraire erfgoed van de universiteit – graftombes van rectoren en professoren – dat zich op kerkhoven buiten het ressort van de universitaire diensten bevindt. De toestand van deze monumenten is vaak zorgwekkend. Van de grote humanist Justus Lipsius hebben Leuvense anatomen aan het einde van de 19de eeuw één dijbeen²⁸ kunnen detecteren dat sindsdien met veel eerbied wordt omgeven, een relik van de geleerde die Leuven weer op de kaart heeft gezet na de crisis van de 16de eeuw, en die in weerwil van zijn beroemde pleidooi voor standvastigheid vaker van geloof wisselde dan van hemd. Kazakdraaiers kunnen op weinig begrip rekenen vanwege de huidige Leuvense burgemeester die het standbeeld van Lipsius trouwens veel te groot vindt uitgevallen, zodat het vooralsnog kan gerekend worden tot de categorie van het bedreigde academisch erfgoed.

Academische Heemkunde

Het academisch erfgoed in bredere zin omvat het bouwkundig erfgoed. Zowel oude colleges als recente universiteitsgebouwen tot en met eigentijdse architectuur, die als ze ook nog steengoed is, duurzaam bedoelt te zijn. *Sapientia aedificavit*. Helaas was het niet altijd de Wijsheid die heeft gebouwd en is er veel in het ongerede geraakt wat echt niet verdient beschermd te worden. De *lieux de mémoire* van de universiteitsgeschiedenis vallen niet noodzakelijk samen met de hoogtepunten in de architectuurhistorie. In die zin kan er een spanning optreden tussen monumentenzorg en academische heemkunde. Men denke aan de stadskanker van de ziekenhuizen en de gruwel van het Kankerinstituut. Niet alle plaatsen van herinnering hoeven op de monumentenlijst te komen.

Behalve het echte vastgoed is er het erfgoed dat onroerend is door bestemming, bijvoorbeeld het meubilair van de Promotiezaal met het gestoelte (kathedraal en corona) en de uitmonstering van de Senaatskamer en de Faculteitenkamer, die in Leuven bekend staan als de rectorale salons.

Tot het immateriële erfgoed rekenen we wat we vroeger in onze prentenkabinetten plachten te omschrijven als zeden en gewoonten. Dat krijgt tegenwoordig veel belangstelling vanwege het cultuurbeleid – allicht ook omdat het weinig financiële input vraagt, veel minder dan roerend erfgoed en oneindig veel minder dan onroerend, i.e. bouwkundig erfgoed. Tot dat immateriële erfgoed behoren ongetwijfeld ook rituelen als de opening van het academiejaar en het patroonsfeest

²⁷ Omer Steeno, 'Andreas Vesalius op postzegel', in *Omtrent Andreas Vesalius* (ed. Luc Missotten), Leuven 2007, p. 77-80.

²⁸ Gerard van der Schueren, 'Les restes de Juste Lipse', in *Le Scalpel. Journal belge de sciences médicales*, 1951.

met de oraties voor de eredoctoraten en de hele vestimentaire semiotiek van de togati (fig.15). En voorts de talrijke *rites de passage* die zo kenmerkend zijn voor het academische leven dat begint als een langzame initiatie en eindigt met een steeds sneller verlopende *cursus honorum*. Het lijkt geen twijfel dat daar ook de studentenmores toe behoren, die weliswaar aan verandering onderhevig zijn, maar waarvan de uitwassen des te standvastiger zijn. Soms drukken ze wanhopige vrolijkheid uit (zoals op het expressieve doek uit het zogeheten Studentmuseum met de voorstelling van een studentendoop door Theo Blickx, een leerling van Rik Wouters). Met betrekking tot het academisch erfgoed aan de Leuvense universiteit kunnen we ons beter bepalen tot vrolijke wanhoop. De toestand is ernstig maar niet geheel hopeloos.

Met dank aan Anne Verbrugge van de Dienst Kunstpatrimonium K.U.Leuven

Een kwart eeuw universiteitsgeschiedenis in Nederland¹

Leen Dorsman, UU

Het is bijna een cliché geworden om te zeggen dat de universiteitsgeschiedenis eigenlijk opdrachtgeschiedenis is ter gelegenheid van de diverse universitaire lustra. Nu is het probleem met clichés dat ze enerzijds wel degelijk hun wortels in de werkelijkheid hebben, maar dat ze anderzijds als een *self fulfilling prophecy* gaan werken. Daarmee ontnemen ze vaak ook het zicht op wat er precies gebeurt. Heel aardig is dat allemaal te zien in een themanummer van *Ex Tempore*, het historisch tijdschrift van de (toen nog geheten) Katholieke Universiteit Nijmegen, uit 1996.² De aanleiding voor dat themanummer was – inderdaad – de publicatie van de Nijmeegse universiteitsgeschiedenis van Brabers en Schreuder en in vrijwel alle artikelen werd het probleem van het gedenkboek aan de orde gesteld. Marc Wingens vergeleek de stand van zaken aan de verschillende universiteiten onder de titel “Meer dan een gedenkboek?” De conclusie over het geheel was dat de universiteitsgeschiedenis er op dat moment nog niet zo slecht voorstond, maar dat er inderdaad wel veel instellingengeschiedenis was, al of niet gericht op jubilea en andere feestelijkheden.

Het is de vraag of een dergelijke gedenkboekenhistoriografie op zichzelf zo’n slechte zaak is. Dat zou het wel zijn als er daarnaast niet ook andere, “gewone” geschiedschrijving was. Naar mijn mening is er ook van alles naast. Daarbij moet echter wel het volgende in acht worden genomen, zoals verwoord door de Noorse wetenschaps- en universiteitshistoricus Robert Marc Friedman. Hij constateert eveneens dat veel universiteitsgeschiedenissen helemaal niet zo slecht zijn als wel wordt verondersteld, ook al zijn ze vaak “self-congratulatory” en niet geschreven door specialisten. Het probleem is volgens hem dat “[u]niversity history as a scholarly sub-discipline is itself still very much under construction”.³ Een serieuze taakopvatting van de universiteitsgeschiedenis zou volgens hem de volgende vier elementen moeten bevatten, die – hoewel anders verwoord – ook in het artikel van Willem Frijhoff in *Ex Tempore* voorkomen⁴. In de eerste plaats stelt Friedman dat het van belang is om de universiteitsgeschiedenis en de wetenschapsgeschiedenis te integreren. Te lang zijn deze twee onderzoeksgebieden los van elkaar bestudeerd. Sterker nog: lange tijd is wetenschapsgeschiedenis nogal internalistisch gebleven, ook al is daar de laatste tijd veel in veranderd. Een tweede element, een tweede opdracht eigenlijk, is wat hij noemt “making gender visible”. De tijd dat bij alles wat historici deden het gender-

¹ Met dank aan P.J. Knegtman.

² *Ex Tempore*, *historisch tijdschrift ku nijmegen* jg. 15, nr. 43 (1996-1); het artikel van Wingens op 7-13.

³ Robert Marc Friedman, *Integration and visibility. Historiographic challenges to university history*. Forum for University History Occasional Papers 1/2000 (Oslo 2000), 1.

⁴ Willem Frijhoff, ‘Hoezo universiteitsgeschiedenis? Indrukken en stellingen’, in: *Ex Tempore* 15, nr. 43 (1996-1) 13-23.

aspect expliciet aan de orde moest komen ligt achter ons, maar terecht wijst Friedman er op dat de universiteitsgeschiedenis in dit opzicht nog wel een slag te maken heeft. Het derde aandachtsgebied dat wel wat meer nadruk behoeft is het studentenleven. Dan gaat het hem er niet zozeer om er achter te komen wie ze waren en waar ze vandaan kwamen, maar pleit hij er voor studenten te bestuderen in de context van hun universitaire bestaan, van de ontwikkelingen in de wetenschap en in de context van maatschappelijke verschijnselen buiten de universiteit. Ten slotte stelt Friedman dat er nog een andere groep volstrekt onderbelicht is gebleven en dat is het niet-academisch personeel van de universiteiten. De universiteiten zijn immers minimaal maatschappijen, met een keur aan verschillende typen personeel. Dat gaat van de traditionele koffiejuffrouw, via de dierenverzorger en de bibliothecaris naar de president-curator en terug.

Een universiteitsgeschiedenis als jubileumboek is – nogmaals – geen probleem. Een dergelijke geschiedenis dient echter serieus genomen te worden en op zijn minst aan de bovengenoemde aspecten aandacht te schenken. Dan zal de aanvaarding van de universiteitsgeschiedenis als serieuze historische subdiscipline temidden van bijvoorbeeld de militaire geschiedenis, de boekgeschiedenis en de kerkgeschiedenis een stuk naderbij komen.

Het samengaan van de Werkgroep Universiteitsgeschiedenis met het Belgische Studium en de twee Gewina's uit Noord en Zuid is een goede gelegenheid om in een korte inventarisatie de balans op te maken van wat er in de afgelopen 25 jaar is gebeurd in deze tak van sport. De vraag is eigenlijk simpel: zijn we in Nederland het gedenkboek ontstegen en is de universiteitsgeschiedenis een echte historische subdiscipline geworden?

Professionalisering

Cruciaal voor de ontwikkeling van wetenschapsgebieden is het proces van professionalisering. Het gaat er om dat er mensen zijn die op de een of andere manier hun inkomen verdienen met het betreffende vakgebied. Professionalisering betekent daarnaast dat het vak zich organiseert, beroepscodes kent en normerend werkt. In deze zin heeft de geschiedbeoefening in algemene zin een dergelijke professionalisering doorgemaakt in de negentiende eeuw.⁵ In de twintigste eeuw heeft de geschiedbeoefening zich steeds verder vertakt en gespecialiseerd en zien we dat het professionaliseringsproces zich als het ware herhaalt in de zich ontwikkelende subdisciplines. Bij de universiteitsgeschiedenis is dat niet anders. Aanvankelijk ging dat om tijdelijke vrijstellingen voor het schrijven van – jawel – herdenkingsboeken, maar allengs zijn daar in de afgelopen vijftien jaar speciaal gecreëerde posten voor in de plaats gekomen. De eerste was bij de Leidse universiteit, waar voor de directeur van

⁵ Belangrijk onderzoek op dit terrein is verricht door Jo Tollebeek. Zie ook mijn hoofdstuk 'De nieuwe eruditie. Het ontstaan van een historisch bedrijf', in: Jo Tollebeek e.a. (red.), *De palimpsest. Geschiedschrijving in de Nederlanden 1500-2000* (Hilversum 2002) 159-177.

het Universiteitsmuseum een bijzondere leerstoel werd gevestigd (W. Otterspeer). In Amsterdam werd P.J. Knegtmans fulltime universiteitshistoricus, in Nijmegen J. Brabers en in Utrecht werd L.J. Dorsman benoemd op een 0,2 bijzondere leerstoel. Naast deze vaste posten worden aan de andere universiteiten steeds ad hoc vrijstellingen verleend voor – meestal – jubileumprojecten, vrijstellingen die in de meeste gevallen weer verdwijnen nadat het laatste glas van het jubileumjaar is gegeven.

Toch is deze laatste situatie niet alleen maar negatief. Universiteiten hebben ontdekt dat hun verleden inzetbaar is om zich van elkaar te onderscheiden. Zoals Marc Wingens in 2001 in de *Nieuwsbrief* schreef: ‘Het eigen verleden bood een mogelijkheid tot profilering’.⁶ Het betekent dat er inmiddels aan iedere universiteit wel een historische commissie is die af en toe opdrachten verleent en met name in lustrumjaren weer actief wordt. Dat betekent dat er op het gebied van de universiteitsgeschiedenis weliswaar een voortdurende eb- en vloedbeweging is, maar het betekent ook dat het niet gaat om kortstondige modes waaraan andere subdisciplines soms onderhevig zijn. Met name omdat sommige van deze projectaanstellingen van langere duur zijn is het ook mogelijk om de universiteitsgeschiedenis een bredere armslag te geven dan alleen de lustrumgeschiedschrijving. Zo is K. van Berkel in Groningen al enige tijd bezig met de voorbereiding van het lustrum in 2014 en is hij per 1 januari 2008 benoemd als “universiteitshoogleraar met in zijn takenpakket onder andere de universitaire geschiedschrijving”, zoals hij het zelf omschrijft.

Wat bij de bemensing van de universiteitsgeschiedenis niet vergeten mag worden zijn natuurlijk de onderzoekers die een belangstelling hebben voor dit terrein binnen een meer algemeen geformuleerde leeropdracht. Voorbeelden zijn W. Frijhoff aan de VU (daarvoor Erasmus Universiteit) en H. Symoens (Gent, daarvoor VU). De bezetting van dergelijke leerstoelen door historici met een – weliswaar persoonsgebonden – universiteitshistorische belangstelling – betekent wel dat er ook ruimte is voor AIO’s en projecten die niet afhankelijk zijn van financiering door de instelling zelf. Wat we ook zien, dat is dat na het schrijven van het lustrumboek of het beëindigen van het lustrumjaar de betrokken onderzoekers actief blijven op het gebied van de universiteitsgeschiedenis (bijvoorbeeld A. Tervoort aan de VU). Uiteindelijk hangt het van dit type historici af of de bedrijfstak gezond is en wel omdat zij zonder extra subsidie het hoofd boven water houden. In die zin is het succes van de universiteitsgeschiedenis dus relatief.

Wanneer we professionalisering letterlijk definiëren als het proces waarbij mensen hun brood verdienen met het betreffende vakgebied, dan mag een grote groep niet vergeten worden. Ook hier geldt dat profilering een belangrijke rol speelt. Zo hebben de grotere universiteiten eigen universiteitsmusea. Nu zijn dit meestal hybride instellingen waar wetenschapsgeschiedenis en universiteitsgeschiedenis door elkaar

⁶ *Nieuwsbrief Universiteitsgeschiedenis* 7-1 (2000) 8.

lopen, maar als we de bemensing van het vak bekijken, dan dienen deze aanstellingen wel degelijk meegeteld te worden.⁷

Infrastructuur

Met het noemen van de universiteitsmusea en de wetenschapsmusea (in het museumjargon tegenwoordig ook wel *science centers* genoemd) is een tweede element aangestipt van de professionalisering en (sub-)disciplinevorming van de universiteitsgeschiedenis. Naast de personele kant van een vakgebied is er ook zoiets als een wetenschappelijke infrastructuur. Voor de universiteitsgeschiedenis is het van belang dat de archieven van deze instellingen onder de archiefwet vallen en er dus een zekere garantie is dat de bronnen voor het onderzoek aanwezig zijn en blijven. Dat lijkt goed geregeld te zijn en soms zelfs uit te nodigen voor omvangrijke projecten op dit gebied. Zo heeft de Universiteit van Amsterdam aan het begin van de 21ste eeuw een Archiefproject gehad en is in Utrecht een zoektocht in de kelders en op de zolders van de universitaire gebouwen georganiseerd met soms verrassende uitkomsten, zoals de vondst van zeventiende-eeuwse documenten in lopende faculteitsarchieven.⁸ Het is in die zin dus een belangrijke bijkomstigheid voor de universiteitsgeschiedenis dat universiteiten gelden als door de wet aangewezen instellingen waarvan archiefvorming moet plaatsvinden. Anderzijds betekent dit niet dat enige alertheid niet op zijn plaats is. Er zijn namelijk allerlei andere instellingen waar het hoger onderwijs mee te maken heeft waarvan archiefvorming niet automatisch gegarandeerd is. Zo blijkt het rijk zelf zeer terughoudend te zijn bij het bewaren van studentgegevens. Ieder jaar weer is een van de leden de Nederlandse Werkgroep Universiteitsgeschiedenis (W. Frijhoff) druk in de weer met het navlooiën van per “handeling” omschreven vernietigingsvoorstellen op basis van het zogenaamde “Basisselectiedocument Wetenschappelijk Onderwijs, Openbare en Bijzondere Universiteiten”. Ondergetekende heeft zich daar ooit ook een keer mee beziggehouden en dat is voorwaar geen bezigheid om vrolijk van te worden.

Nog lastiger is het bijna om aan de universiteiten zelf een goed archiefbeleid op poten te zetten, ook al is daar de laatste jaren weer meer belangstelling voor. Met het groter worden van de universiteiten wordt het namelijk ook steeds lastiger om te bepalen wat wel en wat niet bewaard moet worden. Van welke wetenschapsbeoefenaren willen we materiaal bewaren? Wie zijn de groten op hun vakgebied geweest, of welke van de wetenschappers hebben grote maatschappelijke betekenis gehad? En wat moet dan bewaard worden? Soms zijn we dankbaar voor elk snippertje of kattenbelletje van de hoogleraren tot en met de negentiende eeuw. Maar daar

⁷ Aan de UvA is er van een universiteitsmuseum in letterlijke zin geen sprake meer. Wel is daar aan de Oude Turfmarkt een instelling voor Bijzondere Collecties verzeen waar een deel van de universiteitshistorische collectie onderdak heeft gevonden

⁸ In Leuven is het universiteitsarchief de plaats geworden waar de vereniging voor universiteitsgeschiedenis Studium Generale zich heeft kunnen vestigen.

hebben we de ruimte en de tijd niet meer voor, terwijl we beseffen dat er met iedere instituutsverhuizing (en er wordt *in academia* veel verhuisd) materiaal verloren gaat. Een goede zaak is dat hier de historische commissies vaak een rol spelen.

Naast de archieven zijn er zoals gezegd ook de musea in de meest brede betekenis van het woord. Musea zijn enerzijds de bewaarplaatsen van het papieren, digitale en fysieke erfgoed van de universiteiten, maar anderzijds ook universitaire onderzoekscollecties van wetenschappen die soms zelfs aan de betreffende universiteiten niet meer gedoceerd worden. Te denken valt aan zeer uitgebreide geologische of biologische collecties, die deels geen actuele wetenschappelijk waarde vertegenwoordigen. In 1995 is op initiatief van de Universiteiten van Groningen, Amsterdam, Leiden en Utrecht een project gestart dat namens de verschillende Colleges van Bestuur een reddingsplan beoogde te verwezenlijken voor, zoals het werd genoemd, “Universitaire collecties en cultuurschatten”.⁹ Bij deze groep heeft zich later de TU Delft aangesloten. Het project – waarbij samenwerking met de Mondriaanstichting werd gezocht – is inmiddels afgerond en afgesloten met een fraai geïllustreerd boek, bedoeld om het grote publiek kennis te laten maken met de collecties.¹⁰

Wanneer we spreken over infrastructuur en professionalisering dan behoort daar ook de organisatie van het vakgebied bij. In Nederland en in België bestonden tot en met dit jaar werkgroepen die zich bezighielden met de universiteitsgeschiedenis, met aanvankelijk een eigen tijdschrift (*Batavia Academica*) en sinds 1995 met een gezamenlijke *Nieuwsbrief*. Meer hierover is te vinden in een bijdrage van Willem Frijhoff in dit nummer van de *Nieuwsbrief*. In ieder geval is de universiteitsgeschiedenis in Nederland en België niet een kwestie van een verzameling losse individuen, maar is er sprake van een georganiseerd verband. Er is dus sprake van een gezamenlijk gedragen verantwoordelijkheid voor het vakgebied.

Die verantwoordelijkheid heeft via de *Nieuwsbrief* ook inhoudelijke vorm aangenomen, onder meer ook door een in ieder nummer opgenomen uitgebreide bibliografie die per universiteit is georganiseerd. De bedoeling is dat deze via een retro-actie volledig gedigitaliseerd wordt en openbaar toegankelijk. Als het zover komt, dan beschikt de universiteitsgeschiedenis van de Lage Landen over een prachtig instrument. Digitaliseren is vandaag de dag trouwens het toverwoord. Vaak wordt het overschat omdat het zo lastig is keuzes te maken en omdat de coördinatie zo ingewikkeld is. Toch geeft de voortgaande technische ontwikkeling uitzicht op onbegrensde mogelijkheden. Via een “schil” zoals dat wel wordt genoemd is het mogelijk diverse databases met elkaar te verbinden. In die zin is het dan ook niet heel erg meer dat er allerlei lokale initiatieven zijn die op een later moment aan elkaar geknoopt kunnen worden.

⁹ *Universitaire collecties en cultuurschatten* (z.p., z.j. [1995]). Dit was het begin van een kleine reeks publicaties onder dezelfde titel, waarbij steeds verschillende thema's werden aangesneden. Regelmatig werden symposia belegd.

¹⁰ Tiny Monquil-Broersen, *Universitaire collecties in Nederland : nieuw licht op het academisch erfgoed* (Zwolle 2007)

En inderdaad zijn er allerlei initiatieven die op lokaal niveau al hun vruchten afwerpen, maar die op een later tijdstip samengevoegd kunnen worden. Ik noem een paar voorbeelden van een database-infrastructuur die langzaam aan het ontstaan is. In Utrecht bestaat sinds 2001 een Bibliografie betreffende de Geschiedenis van de Utrechtse Universiteit (BiGUU), waarin op dit moment 11.300 titels zijn opgenomen, inmiddels een fraai bibliografisch instrument.¹¹ Een voorbeeld van een personen-database is die van FASTI, een Europees project om te komen tot een database voor “university populations”. Dit project laat zowel de mogelijkheden zien als ook de grenzen van dit moment. Het is een uitgebreide, relationele database met een groot aantal invoermogelijkheden per persoon en biedt grote mogelijkheden voor onderzoek naar de vlottende bevolking die de universiteiten van het Ancien Regime nu eenmaal herbergden. De financiering en de technische vervolmaking van het systeem schijnen echter een probleem te zijn. Om die reden zijn er ook weer lokale initiatieven ontstaan die minder complex zijn, daardoor sneller kunnen werken, maar die het risico van incompatibiliteit in zich dragen. Voorbeelden zijn het Digitale Album Promotorum van Utrecht (op dit moment 1636-ca.1960) en Groningen (op dit moment de late negentiende en twintigste eeuw ingevoerd) en het Album Academicum van de Universiteit van Amsterdam, waarin alle hoogleraren vanaf 1632 zijn geregistreerd.¹² Op zich zijn dit hoopgevende initiatieven, al delen ze alle drie het gevaar dat inherent is aan bio-bibliografische projecten, namelijk dat ze niet meer worden bijgehouden omdat een sleutelfiguur in het proces wegvalt of omdat er geen geld meer beschikbaar is.

Uiteraard betekent het bestaan van digitale werkomgevingen niet dat er alleen maar van dergelijke databases bestaan. In de afgelopen kwart eeuw is ook nog “gewoon” cijferwerk in druk verschenen. Zo verscheen in 1997 een boek met gegevens over het personeel en de studenten van de Nederlandse universiteiten dat ondanks de kritiek die er soms op is uitgeoefend een standaardwerk is geworden: *Veranderingen in het hoger onderwijs in Nederland, 1815-1940*.¹³

Publicaties

Er kan een professionalisering zijn opgetreden in een vakgebied en er kan een heuristische infrastructuur zijn ontstaan, de uiteindelijke toets zijn toch de onderzoeksresultaten. In onze sector zijn dat altijd nog voornamelijk publicaties. Hoe staat het daar nu mee? Kenmerkend voor de eerste 10 jaren van de hier beschreven periode in het bestaan van de Werkgroep Universiteitsgeschiedenis is het verdwijnen van *Batavia Academica* als tijdschrift. Hoewel ook daarin “Mededelingen” waren opgenomen, was in eerste instantie het doel een platform te bieden voor onder-

¹¹ <http://www.library.uu.nl/biguu/>

¹² <http://dap.library.uu.nl/>, <http://dap.ub.rug.nl/>, <http://www.albumacademicum.uva.nl/>

¹³ G. Jensma en H. de Vries, *Veranderingen in het hoger onderwijs in Nederland, 1815-1940* (Hilversum 1997). Zie ook het verslag van de studiemiddag bij het verschijnen van dit boek in de *Nieuwsbrief Universiteitsgeschiedenis* 3 (1997-2) 5-19

zoeksresultaten. Dat is in de *Nieuwsbrief*, de opvolger van het tijdschrift, duidelijk anders geweest. Daarin was wel een afdeling “Bijdragen”, maar die was toch eigenlijk marginaal te noemen. Dat zegt niet alles, omdat er ook andere redenen voor kunnen zijn dan alleen een gebrek aan onderzoeksresultaten. Het wordt tegenwoordig steeds belangrijker te publiceren in tijdschriften die peer-reviewed zijn en zelfs de classificatie die een tijdschrift heeft meegekregen van de European Science Foundation lijkt een rol te gaan spelen.

We moeten dus verder kijken om de stand van zaken te peilen in de universiteitsgeschiedenis. Gepubliceerd is er voornamelijk elders en niet in onze eigen clubbladen. Dat is van belang voor het vak. Het is jammer als een eigen gespecialiseerd tijdschrift niet levensvatbaar is, maar voor de zichtbaarheid is het beter om andere media te benutten. Wat in het hiernavolgende wordt genoemd is verschenen als monografie, in bundels, in tijdschriften als *Paedagogica Historica* en in algemene tijdschriften. Het is geen volledig overzicht en is voornamelijk gebaseerd op de Nederlandse universiteitsgeschiedenis.

Om te beginnen toch maar de klassieke universiteitsgeschiedenis, die is ontstaan naar aanleiding van een jubileum. Overzien we de boeken die zijn verschenen in de afgelopen 25 jaar, dan zien we grote verschillen. Maar een ding valt op: de hagiografische benadering is wel verdwenen. Vrijwel alle Nederlandse universiteiten hebben tegenwoordig hun eigen geschiedenis, verschillend van omvang en verschillend van benadering, maar vrijwel allemaal serieus van opzet. Er zijn de twee degelijke delen van Nijmegen, de tot op heden driedelige Leidse geschiedenis, die losser van toon is, er is de geschiedenis van Tilburg die oud en nieuw werk samenbrengt en er is de handzame Utrechtse die probeert ontwikkelingen in wetenschap en samenleving te integreren met de geschiedenis van de universiteit.¹⁴

Behalve dat er onmiskenbaar sprake is van een “normale” geschiedschrijving van de afzonderlijke universiteiten die niet aan de leiband loopt van een College van Bestuur, is er op dit terrein sprake van een nieuw genre dat sinds ruim tien jaar is

¹⁴ H.W. vonder Dunk e.a. (red.), *Tussen ivoren toren en grootbedrijf: de Utrechtse Universiteit, 1936-1986* (Maarssen 1986); Hervé Jamin, *Kennis als opdracht: de Universiteit Utrecht 1636-2001* (Utrecht 2001); W. Otterspeer, *Groepsportret met dame*, 3 dln. (= Leiden t/m 1876) (Amsterdam 2000-...); J.B.A.M. Brabers en O. Schreuder, *Proeven van eigen cultuur: vijftig jaar Katholieke Universiteit Nijmegen 1923-1998* (Nijmegen 1998); H. Baudet, *De lange weg naar de Technische Universiteit Delft*, 2dln. (Den Haag 1992-1993); J.A. Bornewasser e.a. (red.), *Universiteit van Tilburg 75 jaar waardenvolle universiteit*, 3dln. (Amsterdam 2003); A.Th. van Deursen, *Een boeksteen in het verzuild bestel: de Vrije Universiteit 1880-2005* (Amsterdam 2005); P.J. Knegtman, *Professoren van de stad: het Athenaeum Illustre en de Universiteit van Amsterdam, 1632-1960* (Amsterdam 2007); J. van der Haar e.a. (red.), *De geschiedenis van de Landbouwniversiteit Wageningen*, 3 dln. (Wageningen 1993); M.S.C. Bakker e.a. (red.) *Gedenkeboek Technische Universiteit Eindhoven, 1956-1991* (Eindhoven 1991); B. de Graaf en G. van Klinken, *Geschiedenis van de Theologische Universiteit in Kampen 1854-2004* (Kampen 2005); P. Groen en W. Klinkert (red.), *Studeren in uniform: 175 jaar Koninklijke Militaire Academie 1828-2003*; voor België recentelijk: J. Tollebeek en L. Nys, *Stad op de berg: een geschiedenis van de Leuvense universiteit sinds 1968* (Leuven 2005).

ontstaan: de geschiedenis van faculteiten. Er zijn drie redenen te noemen die wellicht kunnen verklaren waarom dergelijke geschiedenissen zo'n grote vlucht hebben genomen. In de eerste plaats hebben sommige faculteiten aan grote universiteiten de omvang van een kleine universiteit. Zij hebben vaak al een geschiedenis die eeuwen teruggaat en zijn daarmee in allerlei opzichten qua omvang al de moeite van het bestuderen waard. In de tweede plaats is in de moderne, sterk gebureaucratiseerde universiteit de identiteit en loyaliteit van het academisch personeel soms sterker verbonden met de faculteit dan met de instelling als geheel. In de derde plaats kan met de faculteitsgeschiedenis iets bereikt worden wat met de grote universiteitsgeschiedenissen al bijna niet meer kan: de integratie van wetenschapsgeschiedenis en instellingsgeschiedenis. Van vrijwel alle universiteiten zijn afzonderlijk faculteiten het onderwerp van geschiedschrijving geweest (en is er op dat gebied ook nog lopend onderzoek).¹⁵

Naast de integrale universiteits- en faculteitsgeschiedenissen is er ook gepubliceerd over specifieke perioden uit de geschiedenis van afzonderlijke universiteiten of zijn er andere vormen gevonden om de geschiedenis van de instelling vorm te geven. Een bijzonder voorbeeld van het eerste genre zijn de oorlogsgeschiedenissen.¹⁶ Ook die zijn heel verschillend van insteek en omvang, maar inmiddels zijn er daar voldoende van dat een vergelijking tussen de verschillende steden mogelijk is. Er begint een beeld te ontstaan, met name over de verschillen tussen de twee confessionele universiteiten

¹⁵ Vrijwel de eerste was C. Offringa, *'s Rijksveeartsenijschool, Veeartsenijkundige Hoogeschool (1821-1925)* (Wageningen 1972). Enkele meer recente voorbeelden: P.J. Knegtmans, *De Medische Faculteit Maastricht: een nieuwe universiteit in een herstructureringsgebied, 1969-1984* (Assen 1992); J.B.A.M. Brabers, *De Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Katholieke Universiteit Nijmegen 1923-1982* (Nijmegen 1994); Anne Gevers (red.), *Uit de zevende: vijftig jaar politieke en sociaal-culturele wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam* (Amsterdam 1998); J. Goudsblom e.a. (red.), *"In de Zevende": de eerste lichting hoogleraren aan de Politiek-Sociale Faculteit in Amsterdam* (Amsterdam 1998); P.J. Knegtmans en P. van Rooden (red.), *Theologen in ondertal: godgeleerdheid, godsdienstwetenschap, het Athenaeum Illustre en de Universiteit van Amsterdam* (Zoetermeer 2003); Aart de Groot en Otto J. de Jong (red.), *Vier eeuwen theologie in Utrecht: bijdragen tot de geschiedenis van de theologische faculteit aan de Universiteit Utrecht* (Zoetermeer 2001); Willem Koops e.a. (red.), *De sociale wetenschappen in Utrecht: een geschiedenis* (Hilversum 2005); Leo van Bergen, *Van genezen in geloof tot geloof in genezen: de medische faculteit van de Vrije Universiteit 1880-2000* (Diemen 2005); Ab Flipse, *'Hier leert de natuur ons zelf den weg'. Een geschiedenis van Natuurkunde en Sterrenkunde aan de VU* (Zoetermeer 2005); A.A.F.J. van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening: een halve eeuw scheikunde in Groningen 1945-1995* (Hilversum 2007). Rond het Nijmeegse jubileum in 1998 zijn ook diverse faculteits-, maar ook instituutsgeschiedenissen verschenen. Voor een overzicht: Jan Brabers, 'Nijmegen pakt uit', in: *Nieuwsbrief Universiteitsgeschiedenis* 4 (1998-2) 30-33.

¹⁶ Sander van Walsum, *Ook al voelt men zich gewond: de Utrechtse universiteit tijdens de Duitse bezetting 1940-1945* (Utrecht 1995); Peter Jan Knegtmans, *Een kwetsbaar centrum van de geest: de Universiteit van Amsterdam tussen 1935 en 1950* (Amsterdam 1998); Gjal't Zondergeld, *Geen duimbreed?!: de Vrije Universiteit tijdens de Duitse bezetting* (Zoetermeer 2002); Klaas van Berkel, *Academische illusies: de Groningse universiteit in een tijd van crisis, bezetting en herstel, 1930-1950* (Amsterdam 2005). De Nijmeegse oorlogsgeschiedenis in Brabers en Schreuder (noot 14).

en de openbare universiteiten. Nuttig is ook dat twee van deze studies (Knegtmans en Van Berkel) zich uitstrekken tot 1950.

De Tweede Wereldoorlog is uiteraard een voor de hand liggende periode voor nader onderzoek, maar er is wel degelijk ook onderzoek gedaan naar andere tijdvakken. Mooie voorbeelden van dergelijk periode-onderzoek zijn de proefschriften van Willem Otterspeer over de Leidse universiteit in de negentiende eeuw en van Dirk van Miert over het Amsterdamse Illustre in de zeventiende eeuw.¹⁷ Dit zijn werken van één hand, maar er kan natuurlijk ook met bundels gewerkt worden. Zo zijn er van de Groningse universiteit twee bundels verschenen over de twintigste eeuw die een waaier van onderwerpen behandelen, van de studentenhuisvesting en de bureaucrativering tot de relatie met de regio. Over de recente Leidse geschiedenis verscheen *Altijd een vonk of twee*.¹⁸

Thema's

Het gaat in het bovenstaande steeds om geschiedenissen van de afzonderlijke universiteiten of van onderdelen daarvan. Is er ook in algemene zin veel gepubliceerd op universiteitshistorisch terrein, los van de individuele universiteiten? Om daar enigszins greep op te krijgen wordt in het onderstaande een aantal thema's geselecteerd. Die zijn bijna *ad libitum* uitbreidbaar, maar ik hoop de belangrijkste eruit gehaald te hebben.

Om te beginnen zijn enkele studies verschenen die het concept van de universiteit tot onderwerp hebben, met name in de negentiende en twintigste eeuw. Jo Wachelder schreef een studie over de praktische uitwerking in verschillende faculteiten van achterliggende negentiende-eeuwse ideeën over het universitaire onderwijs, terwijl Peter Baggen in 1998 zijn proefschrift publiceerde over het thema dat al ter discussie staat zo lang er universiteiten bestaan: de academische vorming.¹⁹ Een verwant thema

¹⁷ Willem Otterspeer, *De wiekslag van hun geest: de Leidse universiteit in de negentiende eeuw* (Den Haag 1992); Dirk van Miert, *Illustre onderwijs: het Amsterdamse Athenaeum in de Gouden Eeuw 1632-1704* (Amsterdam 2005).

¹⁸ K. van Berkel en F.R.H. Smit (red.), *Een universiteit in de twintigste eeuw. Opstellen over de Rijksuniversiteit Groningen in de twintigste eeuw 1914-1999* (Groningen 1999); M.G.J. Duijvendak en P. Kooij, *RUG en Regio. Balans van een buitengewone band. Rijksuniversiteit Groningen en Noord-Nederland* (Groningen 2004); H.J. de Jonge en W. Otterspeer (red.), *Altijd een vonk of twee. De universiteit Leiden van 1975 tot 2000* (Leiden 2000).

¹⁹ J.C.M. Wachelder, *Universiteit tussen vorming en opleiding: de modernisering van de Nederlandse universiteiten in de negentiende eeuw* (Hilversum 1992); Peter Baggen, *Vorming door wetenschap: universitair onderwijs in Nederland 1815-1960* (Delft 1998). Beiden publiceerden vaker over deze thematiek. Wachelder heeft zich beziggehouden met de discussies rond de vraag in hoeverre het "Humboldt-model" eigenlijk heeft bestaan, bijvoorbeeld in Bert Theunissen e.a. (red.), *Newtons God en Mendels bastaarden* (Amsterdam/Leuven 1997). Zie ook zijn: 'Wetenschappelijke vorming: een omstreden kwestie', in: *De toga om de wetenschap*, themanummer van *Gewina*, 16-3 (1993) 9-27. Baggen schreef samen met Ido Weijers, *De toekomst van de universiteit* (Amsterdam 1995). In zekere zin past hier ook werk over wetgeving. Over de effecten van wetgeving wordt vooral

is – onderdeel van wat de identiteit van het academisch bedrijf kan worden genoemd – de academische vrijheid, die in 1995 in een Amsterdamse bundel is gehistoriseerd.²⁰ In deze hoek moeten wellicht ook publicaties genoemd worden die zich bezighouden met buitenlandse invloeden. Immers: het gaat daar steeds over de vraag wat het wezen van de universiteit is en welke vorm zij dient te krijgen. Met name op het gebied van de Amerikaanse invloed is wel gepubliceerd.²¹ Studies naar de precieze invloed van de Duitse universiteiten zijn er merkwaardig genoeg nauwelijks, laat staan over andere invloeden zoals de Fransen.

Een thema dat in de laatste vijftien jaar in de belangstelling staat is de zogenaamde “vermaatschappelijking” van de universiteit. Dat is niet toevallig, omdat deze vraag te maken heeft met de legitimatie van het bestaansrecht van de universiteiten. Het is weliswaar niet zo dat de universiteit direct in haar voortbestaan wordt bedreigd, maar anderzijds is het wel zo dat financiering niet altijd meer vanzelfsprekend en automatisch is. De universiteit moet aan kennisvalorisatie doen, duidelijk maken wat haar maatschappelijke betekenis is. De relatie tussen universiteit en samenleving wordt gethematiseerd in drie congresbundels onder redactie van P.J. Knegtman en ondergetekende. Daarin worden uit de “lange twintigste eeuw van de universiteitsgeschiedenis” (namelijk sinds de wet van 1876) verschillende invalshoeken gekozen om deze problematiek te behandelen. Uit de bundels blijkt vooral dat de gedachte dat de universiteiten ivoren torens waren op een mythe berust.²² Het thema van universiteit en maatschappij kan iets nauwer genomen worden als de relatie tussen “town and gown”, zoals dat zo fraai in het Engels kan worden gezegd. Daarover verscheen in 2001 een themanummer van *Gewina*.²³

In het aan het begin van dit artikel geciteerde pamflet van R.M. Friedman werd gesteld dat een belangrijk thema voor moderne universiteitsgeschiedenis zou moeten zijn: “making gender visible”. In het gunstigste geval zou dat moeten betekenen dat

gepubliceerd door beleidswetenschappers, zoals bijvoorbeeld het proefschrift van Harry F. de Boer, *Institutionele verandering en professionele autonomie: een empirisch-verklarende studie naar de doorwerking van de wet 'Modernisering universitaire bestuursorganisatie' (MUB)* (proefschrift 2003). Voor een overzicht van de wetgeving het nuttige: M.Groen, *Het wetenschappelijk onderwijs in Nederland van 1815 tot 1980: een onderwijskundig overzicht* (z.j., z.p.) [1987-1989].

²⁰ J.C.H. Blom e.a. (red.), *Academische vrijheid* (Amsterdam 1995)

²¹ J.C.C. Rupp, *Van oude en nieuwe universiteiten: de verdringing van Duitse door Amerikaanse invloeden op de wetenschapsbeoefening en het hoger onderwijs in Nederland, 1945-1995* (Den Haag 1997). Deels ook: K. van Berkel (red.), *Amerika in Europese ogen: facetten van de Europese beeldvorming van het moderne Amerika* (Den Haag 1990).

²² L.J. Dorsman en P.J. Knegtman (red.), *Universitaire vormingsidealen: de Nederlandse universiteiten sedert 1876* (Hilversum 2006); L.J. Dorsman en P.J. Knegtman (red.), *Stille wijkplaatsen?: politiek aan de Nederlandse universiteiten sedert 1876* (Hilversum 2006); L.J. Dorsman en P.J. Knegtman (red.), *Onderzoek in opdracht: de publieke functie van het universitaire onderzoek in Nederland sedert 1876* (Hilversum 2007).

²³ Bert Theunissen (red.), *De universiteit en de stad, 1800-2000*, Themanummer van *Gewina*, ook afzonderlijk uitgegeven (Rotterdam 2001)

het gender-aspect voortdurend als een achtergrondvraag aanwezig zou moeten zijn. Dat is in de Nederlandse universiteitsgeschiedenis nauwelijks het geval (nog het meest wellicht in Hervé Jamin, *Kennis als Opdracht*). In een iets nauwere betekenis echter kan het worden opgevat als de geschiedenis van vrouwen aan de universiteiten. Daar is inmiddels wel iets aan gedaan, maar er ligt nog werk te wachten. De indruk bestaat dat er nog het meest is onderzocht over vrouwelijke bèta-wetenschappers.²⁴ Dat er nog veel te doen is, geldt nog veel meer voor de groep die Friedman ook noemt als onderbelicht: die van het niet-wetenschappelijk personeel. Daarover bestaat nog vrijwel niets. Er is een artikel over bureaucrativering in de Groningse bundel *Een universiteit in de twintigste eeuw* (zie noot 15) en er is aandacht voor laboratoria, waar het niet-wetenschappelijke personeel – vaak zijdelings – aan de orde komt.²⁵

De studenten zijn natuurlijk de groep waaraan men meteen denkt als het gaat om universiteitsgeschiedenis. Heel rijk gezegend zijn wij echter niet met studies over studenten. Er zijn natuurlijk in iedere universiteitsstad de afzonderlijke geschiedenissen van de studentengezelschappen, maar die komen zelden uit boven het niveau van de amateurgeschiedschrijving. Enkele uitzonderingen daarop zijn Pieter Caljé's geschiedenis van Vera in Groningen en het boek van Emile Henssen over het Corps in Delft. Het is Caljé trouwens die nog het meest systematisch schrijft over het verschijnsel student en over definities van studentencultuur.²⁶ Over vroegmoderne studenten (een periode die er gemiddeld nogal bekaaid vanaf komt) is veel gepubliceerd door Willem Frijhoff.²⁷ Hoewel ik mij hier beperk tot Nederlandse

²⁴ O.m. Inge de Wilde, *Nieuwe deelgenoten in de wetenschap: vrouwelijke studenten en docenten aan de Rijksuniversiteit Groningen, 1871-1919* (Assen 1998; proefschrift UvA); Ida H. Stamhuis en A. De Knecht-Van Eekelen, *'Zy is toch wel zeer begaafd': historische bijdragen over vrouwen in de bèta-wetenschappen* (Rotterdam 1997), een zelfstandig uitgegeven themanummer van *Gewina*; Mineke Bosch, *Het geslacht van de wetenschap: vrouwen en hoger onderwijs in Nederland 1878-1948* (Amsterdam 1994; proefschrift Erasmus Universiteit); voor vrouwelijke carrières: M. van der Burg e.a. (red.) *Vrouwen, Wageningen en de wereld: wetenschap, studie en loopbaan, 1918-2003* (Hilversum 2003); Verder artikelen in *Gewina*, bijvoorbeeld H. Marland, 'Opleiding en carrière van de tweede generatie vrouwelijke artsen in Nederland', in: *De toga om de wetenschap*, themanummer van *Gewina*, 16-3 (1993)104-120. In hetzelfde nummer ook M. Kirejczyk, 'Vrouwen kozen exact: studie en beroepsuitoefening rond de eeuwwisseling', 120-134.

²⁵ Bijvoorbeeld P. Faasse, *Zuiver om de wetenschap: de Academie en haar levenswetenschappelijke instituten* (Amsterdam 1999). Ook: R.P.W. Visser en C. Hakfoort, *Werkplaatsen van wetenschap en techniek: industriële en academische laboratoria in Nederland, 1860-1940* (Amsterdam 1987).

²⁶ P.A.J. Caljé, *VERA: vorming en vriendschap 1899-1974: 75 jaar gereformeerd studentenleven* (Groningen 1989); E.W.A. Henssen, *Het corps als koninkrijk: 150 jaar Delftsch Studenten Corps* (Hilversum 1998). Caljé promoveerde in 2006 op *Groningse studenten en hun academie. De inbedding van de universiteit in de samenleving in de negentiende eeuw* (Proefschrift Maastricht). Een geschiedenis van de studentenpopulatie van één stad: J.L. Schippers *Student in Eindhoven: de geschiedenis van het Eindhoven studentenleven 1957-2000* (Eindhoven 1999).

²⁷ Veelal in het buitenland en daardoor soms lastiger terug te vinden. Zie daarvoor o.m. de bibliografie van de *Nieuwsbrief* en de METIS-gegevens via de site van de Vrije Universiteit.

universiteiten moeten toch genoemd worden de vele publicaties van Hilde Symoens en haar promovendi over middeleeuwse studenten.²⁸

Universiteitsgeschiedenis is geen wetenschapsgeschiedenis. Toch ontkomen we er niet aan dat er een grote tussencategorie is die bij beide subdisciplines hoort. Echte “interne” wetenschapsgeschiedenis – de geschiedenis van wetenschappelijke disciplines – behandel ik hier niet, maar er is een interessant genre dat in Nederland wat resultaten heeft opgeleverd: bundels met geleerdenbiografieën. Het gaat daarbij meestal om de wetenschappelijke carrière van de betrokken personen, maar samen geven deze biografische opstellen vaak een beeld van het universitaire leven. Dergelijke bundels bestaan van verschillende universiteiten.²⁹

Ten slotte

Een blik in vogelvlucht op een wetenschappelijke discipline heeft soms de neiging uit te monden in een klaagzang over wat er allemaal nog moet gebeuren. Ook over de universiteitsgeschiedenis zou men kunnen zeggen dat er nog vele tekorten zijn. Anderzijds moeten we constateren dat er met geringe middelen de afgelopen vijftwintig jaar veel is bereikt. Hoewel het gaat om een wankelende positie die sterk afhankelijk is van toevallige omstandigheden en interesses kunnen we toch spreken van het ontstaan van een historische subdiscipline. Wat er wordt geproduceerd is niet afhankelijk van jubilea en van de goede wil van universiteitsbestuurders.

Dat wil niet zeggen dat er geen wensen zijn. Hoewel er op alle gebieden nog behoefte is aan nieuwe studies lijkt mij dat er een paar thema's aan te wijzen zijn die wat meer aandacht behoeven. Om te beginnen is dat de vroegmoderne universiteit. Ik heb het dan niet over vroegmoderne wetenschapsgeschiedenis, maar over de universiteit zelf, over bestuur, financiën, functioneren en dergelijke. Merkwaardigwijjs lijkt er trouwens meer aandacht te zijn voor de verdwenen universiteiten uit deze periode dan voor de vroegmoderne geschiedenis van de nog bestaande instellingen.³⁰

²⁸ Net als het werk van Frijhoff deels te vinden via de bibliografie van de *Nieuwsbrief*. Vgl. ook Ad Tervoort, *The iter Italicum and the northern Netherlands: Dutch students at Italian universities and their role in the Netherlands' society (1426-1575)* (Leiden 2005, proefschrift Europese Universiteit Florence).

²⁹ Zie voor de betekenis van het genre: Mineke Bosch, 'Geleerdengenealogie versus de biografie in gender- en wetenschapsstudies', in *Gewina* 23 (2000) 15-33. Voorbeelden: H.A. Krop e.a. (red.), *Zeer kundige professoren. Beoefening van de filosofie in Groningen van 1614 tot 1996* (Hilversum 1997); J.C.H. Blom e.a. (red.), *Een brandpunt van geleerdheid in de hoofdstad. De universiteit van Amsterdam rond 1900 in vijftien portretten* (Hilversum/Amsterdam 1992); E.O.G. Haitsma Mulier e.a. (red.), *Athenaeum Illustre. Elf studies over de Amsterdamse Doorluchtige School* (Amsterdam 1997); L.J. Dorsman (red.), *Beroep op de wetenschap. Utrechtse geleerden tussen universiteit en samenleving 1850-1940* (Utrecht 1999).

³⁰ Ik bedoel werken van het type als dat van de Leidse promotie van R.G.H. Sluijter, *Tot circaet, vermeerderinge ende beehyckmaeckinge der universiteyt: bestuur, instellingen, personeel en financiën van de Leidse universiteit, 1575-1812* (Hilversum 2004). Voor de verdwenen universiteiten: W. Frijhoff en L. Mulder (red.), *Een onderschatte universiteit: 350 jaar Gelderse Academie in Harderwijk* (Harderwijk

Ook voor de negentiende eeuw is er nog wat te wensen op dit gebied. We kennen allemaal het Organiek Besluit van 1815, maar uiteindelijk weten we nog niet heel veel over de werking van het instituut van de universiteit. Daar is ook cijfermateriaal voor nodig: begrotingen, inkomsten en uitgaven. Het gaat daarbij niet alleen om de directe inkomsten van het Rijk, maar ook om de niet in precieze cijfers uitgedrukte bijdragen van de steden in de vorm van gebouwen, grond en dergelijke. Wat dat laatste betreft raken we ook aan een ander punt: de economische impact van de universiteiten op de steden. Braakliggend terrein is ook de tweede helft van de twintigste eeuw. Dat is voor een deel het gevolg van het feit dat we er nog zo dicht op zitten, maar voor een deel ligt de oorzaak ook in de snelle veranderingen en de toenemende complexiteit. Wat is eigenlijk de impact geweest van de grote veranderingen in de wetgeving? Hoe heeft de ontwikkeling van wetenschap tot *big science* de universiteiten veranderd en hoe heeft andersom de massa-universiteit de wetenschapsbeoefening beïnvloed?

Een opvallend tekort is ten slotte nog de geringe aandacht voor de culturele geschiedenis van de universiteiten. Dat is een brede terminologie waar verschillende betekenissen aan gehecht kunnen worden. Het kan gaan om de cultuur-historische collecties die de universiteiten beheren (van professorenportretten tot instrumenten), het kan gaan om de cultuurbeoefening binnen de universiteiten en de impact daarvan op de stedelijke omgeving, maar het kan ook gaan om rituelen, feesten en dergelijke.³¹ Van belang is ook de vraag wat het betekent student te zijn, wat het is om professor te zijn in een bepaalde sociaal-culturele omgeving.

Ook op het terrein van de geschiedenis van de studenten is er nog een lijstje van desiderata. We hebben allengs meer cijfers tot onze beschikking gekregen, Er zijn alba studiosorum gepubliceerd en er zijn inschrijvingscijfers van de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw tot onze beschikking. Wat we echter niet weten is waar deze studenten zijn gebleven. Wat heeft de universitaire opleiding uiteindelijk betekend? Al eerder is hierboven de geschiedenis van *town and gown* genoemd, maar

1998); J.A.H. Bots, *Het Gelders Athene: bijdragen tot de geschiedenis van de Gelderse Universiteit in Harderwijk (1648-1811)* (Hilversum 2000); G.Th.Jensma, F.R.H. Smit en F. Westra (red.), *Universiteit te Franeker 1585-1811: bijdragen tot de geschiedenis van de Friese hogeschool* (Leeuwarden 1980) en diverse deelstudies, laatstelijk nog over de bibliotheek.

³¹ Aan deze thematiek is natuurlijk wel wat gedaan, maar de aandacht daarvoor lijkt wat achtergebleven. Voor verschillende steden zijn er portrettenboeken, maar studie daarnaar is nog niet heel veel verricht. Wel: Carel ten Cate, 'Posing as professor: laterality in posing orientation for portraits of scientists', in: *Journal of Nonverbal Behavior* 26(3), Fall 2002, 175-192. P.J. Knechtmans, 'Studenten in het Amsterdamse culturele leven', in: *Jaarboek Amstelodamum* 95 (2003) 82-105. Over studenten- en universiteitsbladen o.m. Lucas Ligtenberg en Bob Polak, *Een geschiedenis van Propria Curae, 1890-1990* (Amsterdam 1990); Freico-Jan Amberg en Maarten Post, *Van preek tot porno: de ontwikkeling van het Nijmeegs Universiteitsblad 1951-1968* (Nijmegen 2001); Kees Ribbens, *Universitaire journalistiek tussen onafhankelijkheid en informatievoorziening: een geschiedenis van het U-blad* (Utrecht 2003). Over de betekenis van de promotie is al wel het een en ander gepubliceerd, maar over de betekenis als plechtigheid nog nauwelijks. Aanzetten zijn er ook in een aantal artikelen over maskerades.

daar kunnen wat betreft de studenten nog enkele vragen bij geformuleerd worden. Graag zouden we wat meer willen zeggen over de betekenis van studenten in de stad. Ongetwijfeld heeft de aanwezigheid van een studentenpopulatie invloed op een stad. Maar wat dat precies is blijft vooralsnog onduidelijk.

Kortom, ruim 25 jaar Batavia Academica heeft veel opgeleverd, maar heeft ook duidelijk gemaakt dat het eigenlijk pas gaat beginnen. Van groot belang zal de komende jaren zijn dat de universiteitsgeschiedenis ook in de "algemene geschiedenis" wordt opgenomen als een factor in het sociaal-culturele veld die er toe doet. Dat de Werkgroep Universiteitsgeschiedenis nu fuseert met Gewina en de *Nieuwsbrief* nu *Studium* wordt is geen zwaktebod, maar toont dat wetenschapsgeschiedenis en universiteitsgeschiedenis aan elkaar gewaagd zijn en samen nieuwe wegen zoeken. Het is zeker een eerste stap op weg naar integratie van twee naastgelegen vakgebieden.

Vijfentwintig jaar Werkgroep Universiteitsgeschiedenis (1983-2007)

Willem Frijhoff, VU

Sinds haar oprichting heeft de Werkgroep Universiteitsgeschiedenis beoogd de beoefening van de geschiedenis van het hoger onderwijs, in het bijzonder die van de Nederlandse en andere universiteiten, te bevorderen en de betekenis daarvan voor heden en toekomst van het Nederlandse hoger onderwijs te benadrukken. Ten opzichte van de klassieke vormen van universiteitsgeschiedenis, die sterk gericht waren op afzonderlijke instellingen of wetenschappen en op individuele geleerden, probeerde zij de beoefening van dit wetenschapsveld daarom op twee wijzen te vernieuwen. Ten eerste door de interne samenhang van het gehele hoger onderwijs in al zijn aspecten en de verankerung daarvan in maatschappelijke ontwikkelingen te benadrukken, zo mogelijk langs de weg van multidisciplinair en comparatief onderzoek. Ten tweede door het traditionele institutionele en beleidsperspectief te verrijken met historisch inzicht in de totaliteit van het feitelijk functioneren van het hoger onderwijs, zowel intern als in de samenleving, en zowel wat de producenten als de gebruikers/ontvangers van dat onderwijs betreft. Een en ander vanuit de overtuiging dat alleen zulk inzicht rekenschap kan afleggen van de dynamiek van het hoger onderwijs als maatschappelijk, intellectueel en cultureel bestel.

Nieuwe ontwikkelingen

De universiteitsgeschiedenis heeft sinds een halve eeuw een opmerkelijke ontwikkeling doorgemaakt. Van een celebrerende en vooral ceremoniële geschiedschrijving is zij een problematiserende en nauw op de historiografische ontwikkelingen inspelende geschiedschrijving geworden. In grote lijnen weerspiegelt die ontwikkeling de gang van zaken in de meer globale geschiedschrijving, en net als in de rest van de historische professie kunnen we ook hier enkele fasen onderscheiden: allereerst een meer sociaal-historische bestudering van taken en functies van het hoger onderwijs en zijn medespelers (achtereenvolgens de hoogleraren, de managers en de studenten), daarna een nieuwe benadering van de intellectuele aspecten van de geschiedenis van de wetenschap en van haar vormen van overdracht en toe-eigening, en tenslotte een meer cultuurhistorische en antropologische blik op het universitair bedrijf, met bijzondere aandacht voor het corporatief karakter van de instituties, voor de universitaire cultuur, voor het politieke handelen rond het hoger onderwijs en voor de economische aspecten ervan. Dit alles is echter niet mogelijk geweest zonder een paradigmatische omslag in de universiteitsgeschiedenis zelf. In plaats van zich op de afzonderlijke instellingen of wetenschappen te concentreren en die als autonome lichamen of eenheden te behandelen zoals de oude universiteitsgeschiedenis dat gewoonlijk deed, richt zij zich in haar nieuwe vormen op het domein, of zo men wil het veld, van het hoger onderwijs in zijn geheel. Ze beschouwt de afzonderlijke

instellingen als onderdelen van een globaler krachtenveld waarop andere maatschappelijke spelers minstens zo veel invloed hebben en waarbij het van wezenlijk belang is de samenhang tussen de spelers te analyseren. Ze meet het hoger onderwijs dus niet zozeer af aan het succes van de instellingen als wel aan de relatie tussen onderwijs en samenleving, waarbij de afzonderlijke instellingen van hoger onderwijs een bemiddelende, soms een sturende, maar zelden een beslissende rol spelen.

Die verbreding van het onderzoeksveld vereiste een verbreding van het werkverband van de universiteitshistorici. De specialisten moesten nu immers gaan samenwerken. In plaats van te focussen op hun eigen instellingen, moesten ze voortaan breder oogsten. Het vakgebied van de universiteitsgeschiedenis rekruteerde voortaan niet alleen meer uit specialisten van de lokale instellingsgeschiedenis maar ook uit generalistische historici en uit kenners van de verschillende domeinen die gezamenlijk het arbeidsveld van het hoger onderwijs vormen: wetenschapsgeschiedenis, wetenschapssociologie, sociaal- en cultuurhistorisch eliteonderzoek, cultuur- en mentaliteitsgeschiedenis, institutionele en rechtsgeschiedenis, economische en financiële geschiedenis, enzovoorts. Dat nieuwe besef van de noodzaak om over de grenzen van de afzonderlijke universiteiten heen te kijken ligt aan de basis van de oprichting van de Werkgroep Universiteitsgeschiedenis, niet alleen in Nederland maar ook in België en in andere nabuurlanden waar gelijkaardige ontwikkelingen bijna tegelijkertijd plaatsvonden – al liep Nederland op dit punt net iets voor op de andere landen dank zij de voortreffelijke staat waarin onze voorgangers de universiteitsgeschiedenis aan ons hadden overgeleverd: voor de meeste instellingen goed en systematisch bewaarde en zonder al te veel moeite toegankelijke archieven, bibliotheken, laboratoria en andere universitaire collecties; een oude, maar nog steeds bruikbare reeks institutionele geschiedenissen waarop kon worden voortgebouwd; een bijna complete uitgave van alle bronnen die relevant zijn voor een sociaal- en cultuurhistorische benadering (met name de *alba studiosorum* en *promotorum* en de besluiten van curatoren en senaat); rijke en goed toegankelijke collecties disputaties, dissertaties, handboeken, wetenschappelijke publicaties en instrumenten; een bloeiende wetenschapsgeschiedenis, en een, zeker in vergelijking met sommige andere Europese landen, reeds hoogwaardige prosopografie van de belangrijkste spelers in het universitaire veld, de hoogleraren.

Werkgroep en Stichting

Op 18 januari 1983 zonden de Leidse hoogleraar rechtsgeschiedenis Robert Feenstra, de Nijmeegse hoogleraar intellectuele geschiedenis Hans Bots en ondergetekende, toen docent sociale geschiedenis te Tilburg, een circulaire aan ruim 55 individuele personen, aan enkele onderzoeksinstellingen, en ter informatie aan een paar verwante verenigingen, om de belangstelling te peilen voor een “Samenwerkingsverband geschiedenis van het hoger onderwijs in Nederland”. De initiatiefnemers constateerden allereerst een toenemende diversifiëring binnen de historische wetenschappen, met name op het deelgebied van de geschiedenis van het hoger

onderwijs, dat intussen volgens een veelvoud van vraagstellingen en vanuit onderscheiden disciplines werd onderzocht. Naast de aloude, steeds meer verfijnde historisch-filologische en wetenschapshistorische benaderingen wezen ze op de sociaal-historische, met zowel kwantitatieve als kwalitatieve technieken, de sociaal-culturele en mentaliteitshistorische aanpak, en op de hernieuwde belangstelling voor de economie van het hoger onderwijs, voor universiteitsarchitectuur en voor didactiek. Omdat de onderzoekers in feite steeds meer langs elkaar heen dreigden te werken en elk voor zich opnieuw het universiteitshistorische wiel gingen uitvinden, was het nodig de blik opnieuw op de universiteit als maatschappelijk toetum, als *universitas*, te richten. De bestaande verenigingen, zoals de Belgisch-Nederlandse Vereniging voor de Geschiedenis van Onderwijs en Opvoeding (BNVGOO) toonde weinig interesse in het hoger onderwijsniveau, en de *Commission internationale pour l'histoire des universités*, waarin Feenstra een toonaangevende rol speelde, stond te ver op afstand. Daarom stelden de initiatiefnemers aan geadresseerden de vraag of zij geïnteresseerd waren in de oprichting van een samenwerkingsverband. Bij de circulaire was een formulier gevoegd dat behalve een inventarisatie van het lopende onderzoek en opgave van recente publicaties naar de bereidheid vroeg om in het voorjaar van 1983 deel te nemen aan een eerste bijeenkomst. Begin juni kon de balans worden opgemaakt. Van de 49 antwoorden waren er 44 positief. Besloten werd het initiatief door te zetten. Het samenwerkingsverband Universiteitsgeschiedenis zou vooral moeten dienen voor onderlinge uitwisseling van informatie en voor de coördinatie van het lopende onderzoek; het moest een discussieforum moeten zijn en verbreding van ieders belangstelling stimuleren. Naar de vorm zou het een Werkgroep worden met als vaste contactmomenten een jaarlijks symposium en een halfjaarlijkse Nieuwsbrief. Aan dat nieuwsbulletin was aanvankelijk de titel *Universitas* toegedacht maar al tijdens de eerste discussie werd de suggestie geopperd het *Batavia Academica* te noemen. Sommige leden gaven onmiddellijk te kennen de Latijnse naamsvorm minder wervend te vinden, en zowel de Friese als de Vlaamse leden merkten niet ten onrechte op dat Batavia voor hen een wel erg beperkende en oneigenlijke aanduiding was. De intussen reeds opgerichte stichting bleef echter onder die naam verdergaan, terwijl het werkverband de naam (Nederlandse) Werkgroep Universiteitsgeschiedenis kreeg.

Op 3 oktober 1983 werd in het Botanisch laboratorium van het Biohistorisch Instituut te Utrecht dan ook de Nederlandse Werkgroep Universiteitsgeschiedenis opgericht. Dat gebeurde tijdens een klein symposium over het thema van de *peregrinatio academica*, gevolgd door een levendige gedachtewisseling over doel en mogelijkheden van de Werkgroep als interdisciplinair gezelschap. Er werd besloten informatiefolders te sturen naar mogelijke geïnteresseerden in het buitenland, met name België. Tegelijk werd het proefnummer van het bulletin *Batavia Academica* gepresenteerd waarin de twee lezingen van het symposium, een aantal mededelingen en de lijst van 55 geïnteresseerden was opgenomen. Daarvan woonden er 32 de oprichtingsvergadering bij terwijl van 5 anderen bericht van verhindering was ontvangen [*Batavia Academica*, II:1, 1984, 22-24]. Ze kwamen uit diverse sectoren van

de geschiedschrijving, zij het met een duidelijk accent op de meer inhoudelijke aspecten van de universiteitsgeschiedenis, de ontwikkeling van de disciplines en die van de instituties. Hoewel ze afkomstig waren uit alle delen van het land, valt een relatief groot gewicht van de universiteiten van Leiden, Groningen en Nijmegen, later ook Rotterdam en Utrecht te constateren. In april 1984 telde de Werkgroep 80 individuele en 18 institutionele leden. Twee jaar later, eind 1985, waren dat er 120; eind 1987 stond de teller op 123, eind 1988 werd een voorlopig hoogtepunt bereikt met 130 leden. Na een geleidelijke daling tot 117 leden eind 1991, die mede op het conto van een generatiewisseling lijkt te moeten worden geschreven, bracht een actieve wervingscampagne onder mogelijke geïnteresseerden uit niet eerder benaderde wetenschapsgebieden (zoals de onderwijssociologie of de beleidswetenschap) door de nieuwe secretaris Marc Wingens het aantal leden in januari 1996 op 132. In juli 1997 werd de top bereikt met 146 leden. Het ledental van de Nederlandse Werkgroep daalde vanaf dat moment structureel enigszins doordat de Vlaamse leden zich in hun eigen Contactgroep Universiteitsgeschiedenis verenigden. Het bleef sindsdien schommelen rond 120 en zou niet substantieel meer veranderen. Wel moet worden opgemerkt dat de reële invloed en spreiding van de informatie moeilijk valt te meten omdat een aantal geïnteresseerden via hun instelling of bibliotheek het Bulletin en de Nieuwsbrief lazen, en even later de digitale versie van de Nieuwsbrief op het web konden gebruiken.

Institutioneel werd de Werkgroep ondergebracht in een stichting. Op initiatief van R. Feenstra werd op 7 juli 1983 ten overstaan van mr. R. Gaarlandt-Meiners te Leiden (waarneemster van het vacante kantoor van jhr. mr. S.C. Röell) een stichting opgericht onder de naam *Academia Batava*. Het bestuur vond echter al spoedig dat de naam *Batavia Academica* de doelstellingen beter dekte. De suggestie dat het om instellingen ging moest immers worden gemedend, in plaats daarvan kon beter naar het nationale onderzoeksveld worden verwezen. Op 6 september 1983 werden ten kantore van mr. W.P.M. Looijaards, notaris te Rotterdam, dus de gewijzigde statuten vastgesteld onder de naam *Stichting Batavia Academica*. De stichting werd statutair gevestigd in de gemeente Nijmegen en op 22 september 1983 onder de nieuwe naam bij de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Nijmegen en omstreken (thans Centraal Gelderland) ingeschreven in het Stichtingenregister onder nummer S.- 056512 (thans nummer 41056512). Als doel van de stichting werd in de statuten bepaald “het bevorderen en coördineren van het onderzoek op het gebied van de universiteitsgeschiedenis in de ruimste zin des woords” (art. 2.1), onder aanwending van “alle geoorloofde middelen” (art. 2.2.), namelijk door “contributies van begunstigers [in casu de leden van de werkgroep], opbrengsten van de verkoop van publicaties” en andere verkrijgingen. In 2005 won de Belastingdienst Rijnmond te Rotterdam informatie in ten aanzien van de fiscale status van de stichting. Volgens schrijven van 14 maart 2006 wordt de Stichting Batavia Academica onder fiscaal nummer 8149.26.253 thans niet als belastingplichtige onderneming beschouwd, wegens haar uitsluitend wetenschappelijke doelstellingen.

Voor de aanloopperiode ontving de stichting in 1984 en 1985 een genereuze subsidie van resp. f 2400.- en 1700.- van Dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds te 's-Gravenhage, die de werkgroep in staat stelde een mooi verzorgd, zij het qua productiekosten niet goedkoop, bulletin uit te geven en een kleine reserve op te bouwen voor grotere uitgaven. De contributie aan de Werkgroep werd in 1983 op f 25 vastgesteld, in 1987 op f 30, in 1997 op f 40. Het bedrag van 40 gulden werd in 2001 omgezet in 18.15 euro, en in 2002 afgerond op € 18 (tot en met 2007). Voor studenten en promovendi werd steeds een sterk gereduceerd tarief berekend, maar het is vanaf het begin bijzonder moeilijk gebleken studenten en zelfs promovendi voor het lidmaatschap van de Werkgroep te interesseren. Vermoedelijk hield dit voor hen een vooralsnog te hoge specialisatiegraad in. De universiteitsbibliotheken van de klassieke Nederlandse universiteiten, alsmede enkele universiteitshistorische musea, zijn steeds geabonneerd geweest op de publicaties van de Werkgroep, naast enkele grotere buitenlandse bibliotheken. Over het jaar 1994 is geen contributie gevraagd omdat het Bulletin dat jaar niet is verschenen en er ook geen andere activiteiten van de Werkgroep hebben plaatsgevonden.

Internationale relaties

Vanaf het begin (1983) is de Nederlandse Werkgroep Universiteitsgeschiedenis een nationale subcommissie van de *Commission internationale pour l'histoire des universités / International Committee for the History of Universities*, die op haar beurt geaffilieerd is aan het *Comité international des Sciences historiques / International Committee of Historical Sciences*. R. Feenstra, vertegenwoordiger van Nederland, was aanvankelijk voorzitter van de CIHU, die de universiteitshistorici van over de hele wereld verenigd. In 1995 werd hij als president opgevolgd door H. de Ridder-Symoens, die vanaf 1986 reeds secretaris-generaal was geweest. Als tweede vertegenwoordiger van Nederland trad sinds 1991 W. Frijhoff op, vanaf 2002 tevens A.L. Tervoort. Wegens zijn vele verdiensten voor de universiteitsgeschiedenis wereldwijd werd Feenstra bij zijn aftreden tot *honorary president* van de CIHU benoemd. Onder auspiciën van de CIHU wordt sinds 1981 het jaarboek *History of Universities* (Oxford University Press) uitgegeven, opgezet door Charles B. Schmitt. Thans staat het onder hoofdredactie van Mordechai Feingold, tevens voorzitter van de CIHU.

Aansluitend bij het *mission statement* van de Nederlandse Werkgroep uit 1983, hadden in 1986 enkele leden van de CIHU uit de Britse Eilanden en de Lage Landen de wens uitgesproken de universiteitsgeschiedenis een meer comparatief accent te geven. Daartoe zou om de twee jaar een symposium voor deelnemers uit Groot-Brittannië, Nederland en België worden georganiseerd over een aspect van de geschiedenis van het hoger onderwijs in vergelijkend perspectief. In totaal zijn drie van zulke zogenaamde "Drielandcongressen" van Nederlanders, Belgen en Britten over de academische relaties tussen de Lage Landen en de Britse Eilanden gehouden, namelijk in 1987 (Gent), 1989 (Oxford) en 1991 (Leuven).

Hoewel met grote regelmaat symposia en congressen voor de leden en voor andere belangstellenden werden georganiseerd met soms bijzonder aantrekkelijke en gevarieerde programma's (zie de lijst hierachter), heeft de beperkte omvang van de Werkgroep de organisatie van activiteiten vanaf het begin parten gespeeld. Al te specialistische symposia trokken een te gering aantal geïnteresseerden, terwijl te ruim opgezette thema's voor druk bezette wetenschappers niet aantrekkelijk waren. Anderzijds was het spectrum van mogelijke geïnteresseerden in de doelstellingen van de Werkgroep bijzonder breed en overlapte dat tal van andere verenigingen op het gebied van historisch, literair, educatief, cultuur- en sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Daarom is al spoedig geprobeerd tot vormen van samenwerking met verwante verenigingen te komen, gezamenlijk activiteiten te ondernemen, ja daarin op te gaan als dat in het belang van de doelstelling was.

Begin 1990 peilde het bestuurslid A.M. Lujendijk-Elshout bij het genootschap *Gewina*, gericht op de geschiedenis van de geneeskunde, natuurwetenschappen, wiskunde en techniek, naar de mogelijkheden om tot een samenwerkingsverband te komen ten behoeve van de publicatie van voordrachten en gezamenlijke fondswerving. Om een aantal redenen bleven redactie en bestuur van *Gewina* toen terughoudend en ging een en ander niet door. Ook een alternatief voorstel voor toenadering tot *Itinerario* (het tijdschrift van de Werkgroep Europese Expansie in Leiden) werd dat jaar afgeblazen. In 1992 werd op de bestuursvergadering gesproken over het belang van internationale samenwerking, in feite de noodzaak van een Vlaams-Nederlandse integratie op ons vakgebied, en werd Hilde de Ridder-Symoens, die daarvan een warm voorstander was, tot voorzitter benoemd. Aanvankelijk werden ook verscheidene Vlaamse universiteitshistorici lid van de Nederlandse Werkgroep. In feite heeft de Werkgroep vanaf het begin enkele leden in het buitenland gehad, met name in België, Duitsland, Zwitserland en Groot-Brittannië. Vanaf 1985 werden dankzij de bemoeienis van H. de Ridder-Symoens nauwere banden aangeknoopt met de Belgische Kontaktgroep Universiteitsgeschiedenis, die op 10 maart 1984 te Leuven was opgericht.

De Werkgroep was in 1983 gestart met een mededelingenblad, dat het midden hield tussen een nieuwsbulletin en een volwaardig tijdschrift met de titel *Batavia Academica* kreeg. Het werd uitgegeven door APA-Holland University Press te Maarssen, een uitgever die al naam had gemaakt met tal van uitgaven op het gebied van de intellectuele geschiedenis, waarvan vele raakpunten met de universiteitsgeschiedenis hadden. Het bleek echter moeilijk het bulletin tijdig gevuld en gedrukt te krijgen. Al spoedig werd duidelijk dat samenwerking met de Vlaamse zusterorganisatie in ieders belang was. Eind 1994 werd het contract met uitgeverij APA geannuleerd, mede vanwege de naar verhouding hoge kosten die daar voor het drukken werden berekend. Begin 1995 werd besloten tot een ingrijpende wijziging van de formule van de Werkgroep: nauwere samenwerking met de Vlaamse Contactgroep Universiteitsgeschiedenis (Studium Generale), vernieuwing en gezamenlijke productie van het bulletin, aansluiting bij de discussielijst Studium. De *Nieuwsbrief* zou behalve berichten

over actuele ontwikkelingen op het vakgebied ook inhoudelijke artikelen, beschrijvingen van onderzoeksprojecten, boekbesprekingen, aankondigingen van congressen en andere manifestaties en adreslijsten van leden omvatten. Op 6 februari 1995 werd samen met het laatste, sterk vertraagde nummer van het bulletin *Batavia Academica* een circulaire aan de leden gezonden waarin de nieuwe formule werd aangekondigd. De *Nieuwsbrief Universiteitsgeschiedenis* zou voortaan in samenwerking met de Belgische studiegroep Studium Generale worden geproduceerd. Neveneffect daarvan was dat een deel van de informatie en artikelen voortaan niet alleen in het Nederlands en het Engels maar ook in het Frans zou kunnen verschijnen. Met het eerste nummer van de *Nieuwsbrief* werd een actieve wervingscampagne onder binnen- en buitenlandse geïnteresseerden gehouden. Daarnaast werd de mogelijkheid geopend om toe te treden tot de internationale elektronische mailing list van Studium, de *University History Discussion List*, ontwikkeld en beheerd door Marc Nelissen (Katholieke Universiteit Leuven). De elektronische versie van de *Nieuwsbrief* werd in 2002 op de website geplaatst.

Bovendien werd door het bestuur toegezegd dat met enige regelmaat thematische publicaties zouden worden verzorgd. Daartoe was tijdens de bestuursvergadering van 8 maart 1995 te Utrecht besloten. In een door de Werkgroep uit te geven universiteitshistorische reeks zouden monografieën of congresverslagen worden gepubliceerd die aan de leden ter beschikking zouden worden gesteld. Dat laatste was al gebeurd met de bundel voordrachten van het Drielandensymposium van 1989 te Oxford (in 1994 aan de leden toegezonden). De tweede bundel was het verslag van de themadag "Academische Vrijheid" (Amsterdam 1993), in 1995 aan de leden verzonden. Tot verdere uitgaven in eigen beheer is het niet meer gekomen totdat in 2004 op initiatief van P.J. Knegtmans en L. Dorsman werd besloten een reeks symposia te organiseren die tot doel hadden te laten zien dat de universiteit nooit een echte ivoren toren is geweest maar steeds oog heeft gehad voor maatschappelijke wensen en noden [*Nieuwsbrief* 10:1, 2004, 52-56]. In samenwerking met de Commissies Geschiedschrijving van de Universiteit Amsterdam en de Universiteit Utrecht mondde dit initiatief uit in de reeks *Universiteit & Samenleving*, waarin intussen drie delen als neerslag van symposia zijn verschenen.

Om de binding tussen de leden te vergroten, zond het bestuur van de Nederlandse Werkgroep in april 1997 een circulaire aan de leden waarin een aanscherping van het beleid werd aangekondigd. Behalve de twee afleveringen jaarlijks van de *Nieuwsbrief* en deelname aan studiedagen die onder auspiciën van de Werkgroep werden georganiseerd, bood het lidmaatschap gratis toezending van handelingen van universiteitshistorische symposia die de Werkgroep met korting kon inkopen. Ook zou worden geprobeerd voor de leden korting te bedingen op publicaties van universiteitshistorisch belang. Als eerste volgde gratis toezending van de inaugurele rede van W. Otterspeer, vanwege de Octavie Siegenbeek van Heukelom Stichting de eerste bijzonder hoogleraar in de universiteitsgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit te

Leiden, *Het Achtste Memo. Over begin en einde, over universiteit en universiteitsgeschiedenis* (28 februari 1997).

Vakgebieden groeien naar elkaar toe, disciplinaire, chronologische en geografische grenzen vervagen, samenwerking en integratie dringt zich op. Op de bestuursvergadering van 27 mei 2003 werd opnieuw besloten de relatie met Studium Generale te intensiveren door (twee) jaarlijks gezamenlijk symposia te organiseren. Op 16 december 2005 werden te Gent in een gezamenlijke bestuursvergadering van de Nederlandse Werkgroep Universiteitsgeschiedenis en de Belgische werkgroep Studium Generale de mogelijkheden voor een intensivering van de contacten, voor samenwerking en eventueel fusie nogmaals geïnventariseerd [*Nieuwsbrief* 11:2, 2005, 6-7]. Nadere gesprekken leidden tot de conclusie dat fusie de mogelijkheid zou kunnen bieden om één grote, levensvatbare Belgisch-Nederlandse vereniging voor wetenschaps- en universiteitsgeschiedenis te realiseren met een totaal van 600 leden [12:1, 2006, 6-8]. Ook de Belgisch-Nederlandse Vereniging voor de Geschiedenis van Onderwijs en Opvoeding bleek intussen op zoek naar fusiepartners; in haar ledenvergadering van 24 november 2006 werd positief gereageerd op de suggestie van nadere besprekingen met de Werkgroep Universiteitsgeschiedenis en haar partners, maar tot nadere concretisering daarvan is het niet gekomen.

Op 28 november 2006 besloot het bestuur van de Nederlandse Werkgroep (op 8 december gevolgd door de ledenvergadering van Studium Generale) om de mogelijkheden tot fusie van de Nederlandse Werkgroep, Studium Generale en Gewina Noord en Zuid nader te verkennen, onder voorwaarde van vertegenwoordiging van de Werkgroep in het nieuwe bestuur en in de redactie van het toekomstige gezamenlijke tijdschrift [*Nieuwsbrief* 12:2, 2006, 6-9; 13:1, 2007, 6]. Op 4 april 2007 is overeenstemming over de fusie bereikt. De voorzitter van de Werkgroep Universiteitsgeschiedenis wordt vice-voorzitter van het nieuwe genootschap met de gewijzigde naam “Gewina. Belgisch-Nederlands Genootschap voor Wetenschaps- en Universiteitsgeschiedenis”, dat de status van vereniging naar Nederlands recht heeft. Het nieuwe *refereed* tijdschrift gaat *Studium. Tijdschrift voor Wetenschaps- en Universiteitsgeschiedenis* heten en zal vier maal per jaar verschijnen. De *Nieuwsbrief* Universiteitsgeschiedenis wordt opgeheven, zijn informatiefunctie zal door de website van het genootschap worden overgenomen. Intussen heeft het Huygens Instituut het redactie-secretariaat van het tijdschrift op zich genomen en valt te verwachten dat de website op dat instituut zal worden gestationeerd. Bij de laatste bestuursvergadering van de Werkgroep in Utrecht op 17 december 2007 werd besloten de Stichting Batavia Academica niet op te heffen maar slapende te maken. Een afzonderlijke Stichting kan immers nuttig zijn als rechtspersoon bij de organisatie van symposia, de uitgave van publicaties, of eventuele sponsoring binnen de doelstellingen van de Stichting. Na afronding van de besprekingen werd de fusie in oktober 2007 in een circulaire aan de leden meegedeeld, per 1 januari 2008 is zij een feit. De secretaris van Gewina, Lodewijk Palm, riep de leden via de Werkgroep via een circulaire intussen op lid van

het nieuwe Gewina te worden. Het openingscongres van de nieuwe vereniging vond plaats op 19 april 2008 te Antwerpen.

Inhoudelijke projecten en realisaties

Vanaf het begin zijn in het raam van de Werkgroep of door leden daarvan pogingen ondernomen om tot een bredere, meer synthetische geschiedenis van de Nederlandse universiteiten te komen. De Eindhovense hoogleraar pedagogie en didactiek Marten Groen zette de eerste stap met zijn systematische, faculteitsgewijs geordende reeks rapporten *Het wetenschappelijk onderwijs in Nederland van 1815 tot 1980* waaruit in 1987, 1988 en 1989 in drie delen een selectie werd gebundeld, even later ook in het Engels vertaald. Een ander project, in opdracht van het Prins Bernhard Fonds gerealiseerd bij wijze van vervolg op de dissertatie van W. Frijhoff die de periode 1575-1814 besloeg, beoogde door empirisch onderzoek naar de maatschappelijke componenten van het hoger onderwijs (instellingen, bestuurders, studentenstromen, promoties, leerstoelen, hoogleraren, enzovoorts) een globaal inzicht te verwerven in de ontwikkeling van het hoger onderwijs als maatschappelijk verankerd systeem tussen 1815 en 1940. In 1986 werd daarvoor Harry de Vries aangetrokken. Hij presenteerde zijn onderzoek voor de werkgroep in de bijdrage *De transformatie van de Nederlandse universiteit van 1815 tot 1940: een onderwijskundig overzicht* [BA V:2, 1987, 31-42]. Na zijn vroegtijdig overlijden op 23 december 1989 [BA VIII:1, 1990, 1] werd de opdracht overgedragen aan G.Th. Jensma. Hij werkte het project in functie van de veranderende inzichten om en voltooide het met de publicatie *Veranderingen in het hoger onderwijs in Nederland tussen 1815 en 1940* (Hilversum: Verloren, 1997).

Herhaaldelijk werden in die jaren door H. de Ridder-Symoens en W. Frijhoff plannen ontwikkeld voor de opbouw van een integrale databank van "Nederlandse intellectuelen" in het verleden, te beginnen met de Nederlandse studenten. Het *format* (een dataverzameling zonder vooraf te begrenzen tijdsduur) en de omvang van deze projecten impliceerden dat ze geen kans op subsidiëring bij NWO maakten. In januari 1997 besloot het bestuur van de Werkgroep een *pilot*-project te laten uitvoeren ter voorbereiding van de invoer van gegevens over studenten uit alle universiteiten in het verleden in één groot databestand, voorlopig *Datastud* genoemd. Deze *pilot* zou worden gefinancierd uit de reserves van de werkgroep en zou er mede toe dienen de kansen op externe financiering van een groter programma door KNAW of NWO te verhogen. De opdracht daartoe werd bij contract van 15 januari 1998 verleend aan drs. P.D.A. Chaudron te Leiden, die zich verplichtte uiterlijk 31 december van dat jaar te rapporteren. In november 1998 leverde hij zijn rapport met de titel *Research Report on Possibilities and Problems for a Database about Early Modern Dutch University Students* (53 p.) bij het bestuur in. Hoewel dit gedegen rapport een solide analyse van de Nederlandse bronnen en hun mogelijkheden en waardevolle aanzetten voor een systematisering van de elektronische invoer van de gegevens bevatte, bleek niet alleen de digitalisering zo snel voort te schrijden maar ook de internationalisering van het

onderzoek zo dwingend dat intussen het internationale project *Fasti* werd geëntameerd en het rapport al snel was achterhaald.

Fasti. New Tools for University History (Fasti. Nieuwe werkinstrumenten voor de universiteitsgeschiedenis) was een onderzoeksprogramma dat beoogde na te denken over de aard van de universiteitshistorische publicaties, over de inzet van nieuwe elektronische hulpmiddelen en over de relatie tussen universiteitsgeschiedenis, wetenschapsgeschiedenis en intellectuele geschiedenis [*Nieuwsbrief* 4:2, 1998, 26-28; 5:1, 1999, 19-20]. In 1998 ontving het van FWO-Vlaanderen voor vijf jaar een substantiële jaarlijkse substantiële bijdrage van 500.000 BF (€ 12.395) in de materiële kosten. Onderzoekers uit een flink aantal Europese landen namen er actief aan deel. Op een plenaire vergadering in het Pauscollege te Leuven (30 april – 1 mei 1999) werd het programma uitgezet. De kern van het programma bestond uit een internationaal digitaliseringsproject van de vroegmoderne universiteitsmatrikels onder leiding van Hilde de Ridder-Symoens en Marc Nelissen. Op 30-31 maart 2001 hield *Fasti* zijn internationale werkbijeenkomst “Repertorium Academicum. On the Construction of Large University Student Databases” aan de Vrije Universiteit Amsterdam, waar afspraken werden gemaakt over de concretisering van het werk, met name over de gemeenschappelijk ontwikkeling van digitale invoermodellen van de basisgegevens over de studenten, die in de verschillende Europese landen sterk uiteenlopen. Een laatste internationale conferentie van *Fasti* werd op 2-4 oktober 2003 in Gent gehouden, met name voor een intensieve discussie over het toekomstige gebruik van nieuwe technologieën in het universiteitshistorisch onderzoek [*Nieuwsbrief* 8:2, 2002, 9-28; 9:1, 2003, 7-20]. Wat de Nederlandse data betreft was in 1988 aan het Constantijn Huygens Instituut in Den Haag onder leiding van Olga Weijers intussen het onderzoeksprogramma “Onderwijsmethoden en -programma’s aan de middeleeuwse universiteiten en aan Nederlandse scholen en universiteiten tot ca. 1700” ontwikkeld, waarin ook de opname van een gegevensbank van Nederlandse academici 1575-1700 en een repertorium van onderwijsinstellingen (universiteiten, illustere scholen, Latijnse scholen enz.) was voorzien. Tot uitvoering daarvan is het tot dusver niet gekomen, mede door koerswijzigingen in het onderzoeksprogramma van het instituut.

De laatste jaren groeit de roep om een volwaardig handboek Nederlandse universiteitsgeschiedenis. Een minisymposium “Universiteitsgeschiedenis” over het schrijven van een verantwoorde universiteitsgeschiedenis (Nijmegen, 17 november 1995) leidde tot publicatie van de lezingen in een themanummer van *Ex Tempore. Historisch tijdschrift KUN* [43:1, 1996], dat onder alle leden van de Werkgroep werd verspreid. In *Nieuwsbrief* 2:1, 1996, 29-37 werd tegelijkertijd een eerste balans opgemaakt van de lopende institutionele projecten van de afzonderlijke universiteiten. Mede omdat vrijwel alle universiteiten op dit moment, tien jaar later, over een recente instellingsgeschiedenis beschikken die inspeelt op de methodologische ontwikkelingen die de universiteitsgeschiedenis de laatste decennia heeft doorgemaakt, lijkt nu het moment voor zo’n handboek gekomen. De Stichting Batavia Academica vormt daarvoor een geschikte inbedding. Hoewel de Werkgroep nu met haar zuster-

verenigingen is gefuseerd en in het grotere verband van Gewina nieuwe stijl is opgegaan, blijft de Stichting immers bestaan. Zij zal in elk geval blijven toezien op de uitgave en financiering van twee reeds eerder in gang gezette projecten op het gebied van de universiteitsgeschiedenis.

In de bestuursvergadering van 7 juni 2001 werd besloten te streven naar twee uitgaven waarvoor de kleine opgebouwde reserve en eventuele toekomstige overschotten zouden kunnen worden aangewend. In de eerste plaats de integratie van alle sinds 1978 jaarlijks verschenen bibliografische overzichten van de universiteits-historische publicaties in Nederland en België in één uitgave. Sinds 1978 redigeerde en publiceerde de Engelse universiteitshistoricus John M. Fletcher namelijk in brochure-vorm een bibliografisch jaaroverzicht van de wetenschappelijke productie op het gebied van de Europese universiteitsgeschiedenis onder de titel *The History of European Universities. Work in Progress and Publications* (University of Birmingham), waarvoor de bijdragen door nationale correspondenten werden aangeleverd. De bijdragen over Nederland en België daaraan werden geredigeerd door Hilde de Ridder-Symoens. Vanaf 1984 nam het bulletin *Batavia Academica* [BA II,1] het jaarlijkse “Bibliografisch overzicht universiteitsgeschiedenis der Nederlanden” op, nog steeds onder redactie van door H. de Ridder-Symoens, in 1995 en 1996 samen met Jacques Paquet, en vanaf 2000 met Anuschka de Coster die de eindredactie in 2002 overnam. Het werd voortgezet in de *Nieuwsbrief Universiteitsgeschiedenis*. De Engelstalige bibliografie van Fletcher, die op 5 april 1996 overleed [*Nieuwsbrief* 2:2, 1996, 23-29], werd tot en met de productie uit 1981 door hemzelf uitgegeven, voor de daarop volgende jaren werd de uitgave hervat en in *History of Universities* vanaf deel 7 (1988) retroactief ingevoerd. De te realiseren cumulatieve bibliografie zou zowel digitaal als in druk beschikbaar moeten worden gesteld [*Nieuwsbrief* 8:1, 2002, 8].

In de tweede plaats besloot het bestuur tot de uitgave van een wetenschappelijk verantwoord maar voor een breder intellectueel publiek aantrekkelijk handboek over de geschiedenis van het hoger onderwijs in Nederland, van het begin tot heden. Er wordt gestreefd naar een omvang van ten hoogste 200 blz., plus een aantal informatieve bijlagen. Het handboek zal moeten uitgaan van de bestaande literatuur. Het wordt thematisch opgezet, met een zo volledig mogelijke geografische dekking. Aan het boek wordt een historisch repertorium van alle instellingen van hoger onderwijs in Nederland toegevoegd met de belangrijkste data van hun institutionele ontwikkeling [zie nader in de *Nieuwsbrief* 7:1, 2001, 3; 7:2, 2001, 3-4; 8:1, 2002, 7; 8:2, 2002, 4-5].

Advisering over archiefbeheer

Een aparte paragraaf moet worden gewijd aan de enige aan formeel overheids-handelen gebonden taak die de Werkgroep in het belang van de universiteits-geschiedenis heeft vervuld. In december 1996 werd via mw. Mila Davids (indertijd universiteitshistorica aan de Erasmus Universiteit Rotterdam) door de heer W. Brockhuis (EUR), voorzitter van de Werkgroep Selectielijsten binnen het Overleg Post- en Archiefzaken Universiteiten, contact opgenomen met W. Frijhoff met het

verzoek te adviseren over het Basisselectiedocument Universiteiten van het Beleidsterrein Wetenschappelijk Onderwijs. In zo'n Basisselectiedocument (BSD) worden nauwkeurig alle handelingen en hun producten beschreven die in de universiteiten tot officiële archiefvorming leiden en worden de termijnen van bewaring en eventueel vernietiging van archiefstukken vastgesteld, een en ander op grond van de Archiefwet 1995 die vernietiging van overheidsarchief alleen nog toestaat op basis van een selectielijst. Omdat het hier om een voor het historische geheugen van het hoger onderwijs en de toekomstige universiteitsgeschiedenis cruciale operatie gaat, is de vraag doorgeleid naar het bestuur van de Werkgroep Universiteitsgeschiedenis. Dit heeft onmiddellijk de urgentie van deze actie en haar eigen competentie in dezen erkend. W. Frijhoff werd gemandateerd om hierover te adviseren, namens en voorzover nodig in overleg met de Werkgroep en haar voorzitter. Dit mandaat werd in oktober 1997 op persoonlijke titel door het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap bekrachtigd. De adviserende rol van de expert ('materiedeskundige') steunt op de afspraak die op 21 oktober 1996, na de invoering van de nieuwe Archiefwet, tussen vertegenwoordigers van de Rijksarchiefdienst en het KNHGG is gemaakt: historici zouden voortaan als externe deskundigen een plaats krijgen in het *Project invoering verkorting overbrengingstermijn (PIVOT)*. Het zorgvuldig gemotiveerde oordeel van de historische expert over eventuele verlenging of verkorting van de bewaartermijn of – in feite vaker want de vernietigingsdrang van de archiefwereld is radicaler dan die van de historici – over behoud van stukken waarvoor vernietiging was voorgesteld, wordt verwerkt in het verslag van het zogenaamde driehoeksoverleg tussen de archiefvormer, de huidige beheerder (de minister) en de toekomstige beheerder (de archivaris), waarbij de historicus aan de kant van de archivaris staat en naar mijn ervaring ook bijna steeds een vergelijkbaar oordeel over bewaren of vernietigen heeft. De op basis van dit overleg eventueel herziene selectielijsten worden met een gedetailleerde motivatie van aanvaarding of afwijzing van de voorstellen van de historische expert opnieuw aan hem voorgelegd, waarna in sommige gevallen fundamenteel verschil van mening blijft bestaan. Dat wordt in de verdere procedure en in het advies dat de Raad voor Cultuur uiteindelijk aan de minister uitbrengt, meegenomen.

Achtereenvolgens heeft de Werkgroep Universiteitsgeschiedenis adviezen uitgebracht over de volgende Basisselectiedocumenten:

- Beleidsterrein Wetenschappelijk Onderwijs, Openbare en Bijzondere Universiteiten, vanaf 1985 (advies uitgebracht 13 januari 1997 [zie *Nieuwsbrief* 3:2, 1997, 4-5]; op de tweede versie: 20 december 2006), en de aanvullingen daarop (14 juni 1999);
- Wetenschappelijk Onderwijs 1960-1997 (22 juli 1998);
- Wetenschapsbeleid 1945-1999 (9 juni en 7 augustus 2000);
- Openbare en bijzondere academische ziekenhuizen, vanaf 1985 (20 juni en 13 november 2001, 25 augustus 2002, en 25 juli 2005);
- Universiteiten (wetenschappelijk onderwijs) 1945-1986 (12 augustus 2003).

Enige toelichting hierop is noodzakelijk. Alle archivariissen en historici kennen het probleem. De exponentiële groei van de archieven maakt een zeer strenge selectie noodzakelijk en daarvoor moeten criteria worden ontwikkeld die niet alleen de archiefvormende instantie schikken maar ook een zo groot mogelijke garantie bieden dat toekomstig historisch onderzoek naar zoveel mogelijk aspecten van de universiteitsgeschiedenis, ook die welke in de huidige historische paradigma's van minder belang worden gevonden, mogelijk blijft. Het is zaak daarin ook als universiteitshistoricus realistisch te zijn. Men kan niet alles bewaren en dat hoeft ook beslist niet. Wel is het belangrijk voor ogen te houden dat de onderzoeksparadigma's veranderen en dat het belang van gebeurtenissen, personen, handelingen of producten uit het verleden soms pas na lange tijd blijkt. Bij de beslissing over bewaren of vernietigen moet men dus in staat zijn enkele stappen vooruit te denken. Hoewel gemakkelijk overeenstemming wordt bereikt over de vernietiging van veel materiaal, vooral dat van repeterende, strikt registrerende, ambtelijke en financiële aard en de Werkgroep bij haar advisering ook steeds consciëntieus en consistent te werk is gegaan, bleek er in de verschillende fasen van de advisering een onoverkomelijk verschil van mening te blijven bestaan over enkele voor de universiteitsgeschiedenis wezenlijke zaken. Uitgangspunt van de door de overheid opgelegde criteria voor selectie is namelijk dat slechts definitief bewaard blijft wat "de reconstructie van het overheidshandelen op hoofdlijnen ten opzichte van haar omgeving" documenteert. Andere archiefstukken worden op kortere of langere termijn vernietigd. Met andere woorden, in principe wordt bewaard wat de (beleids)norm in het hoger onderwijs weergeeft, niet de uitvoeringsaspecten of de concrete weerslag daarvan. De groeiende privacywetgeving speelt de vernietigingstrend in de kaart. Een en ander leidde bijvoorbeeld tot het volstrekt aberrante voorstel om de studentenadministratie geheel te vernietigen. Voor de predigitale periode betekent dit in concreto dat de inschrijvings- en examenregisters van de universiteiten op relatief korte termijn zouden worden vernietigd. De archiefdiensten van de universiteiten waren daar feitelijk al mee gestart toen de selectielijsten werden opgesteld. Inschrijvingsregisters betreffen immers niet het beleid op hoofdlijnen, dus de regels betreffende toelating tot de studie en de vormgeving van de rechten en plichten die dat meebrengt, maar slechts de weerslag daarvan in de vorm van een lijst van individuele studenten. Informatie over individuele personen wordt volgens de huidige filosofie van het bewaarbeleid minder belangrijk geacht, of zelfs in strijd met vigerende of nieuwe privacywetgeving. Ook de (digitale) administratie van het Centraal Register Inschrijving Studenten Wetenschappelijk en Hoger Onderwijs moet volgens het Uitvoeringsbesluit WWO (Staatsblad 1986, 472) op termijn vernietigd worden. Paradoxaal genoeg dreigen we over vijftig jaar dus beter geïnformeerd te zijn over de studenten uit de zeventiende dan over die uit de twintigste eeuw: de eerste groep kunnen we individueel documenteren, de laatste slechts via geaggregeerde gegevens, als groep of naamloos cohort. Na protest van de Werkgroep Universiteitsgeschiedenis, met steun van andere instanties van historisch Nederland, heeft de

selectiecommissie in november 2004 een bewaartermijn van 100 jaar voorgesteld, waar de Werkgroep zich op 17 november 2004 met redenen omkleed eveneens tegen heeft verzet, met een beroep op de uitzonderingsclausule die behoud wegens maatschappelijk belang moet toestaan.

De thans gangbare uitgangspunten van het bewaarbeleid betekenen dat drie dimensies die voor de universiteitshistoricus nieuwe stijl wezenlijk zijn met vernietiging worden bedreigd. Dat geldt in de eerste plaats alles wat betrekking heeft op concrete personen (persoonsdossiers [intussen heeft een Werkgroep Persoonsdossiers daarover een genuanceerd en gemotiveerd advies uitgebracht], benoemingsbesluiten, individuele producten van onderwijs of onderzoek, enzovoorts); in de tweede plaats de praktijk van onderwijs, onderzoek en academisch leven, zoals cursusbeschrijvingen, de uitwerking en uitvoering van wetenschappelijke projecten en programma's, de specifieke cultuur van het hoger onderwijs en de beleidscultuur (inclusief bijvoorbeeld de werking van commissies en hun netwerken, de *corporate culture*); in de derde plaats al datgene wat niet conform is aan de beleidsnorm. Wat het eerste punt betreft biedt de wet weliswaar de mogelijkheid om van de regels af te wijken indien het om personen van uitzonderlijk belang voor cultuur of wetenschap gaat, maar in veel gevallen blijkt dat belang pas achteraf, als het materiaal al vernietigd is. De termijn waarop wetenschappelijk belang wordt erkend en gewaardeerd kan in de geestes- en sociale wetenschappen vele malen langer zijn dan in de natuurwetenschappen en de geneeskunde, waar overigens per sector ook grote verschillen heersen (denk maar aan het verschil tussen de ontwikkelingssnelheid van bijvoorbeeld de wiskunde en de astrofysica, of de oogheelkunde en de cardiologie). Onder het tweede punt valt al datgene wat tot de praktijk van de didactiek (werkvormen, tentamens, enzovoorts) en de ontwikkeling van de wetenschapsbeoefening behoort. Door uitsluitend de richtlijnen en eindproducten te bewaren gaat het inzicht in de eigen dynamiek van onderwijs en wetenschap teloor. Het derde punt is moeilijker te documenteren maar niet minder belangrijk. Vernieuwingen in onderwijs en wetenschap komen immers vaak tot stand door af te wijken van de gangbare, ingesleten regels en gebruiken en worden niet zelden pas na afloop door bestuursbesluiten en beleidsmaatregelen gelegitimeerd. Het is dus belangrijk om vanaf het begin de van het beleid afwijkende ontwikkelingen of kritische benaderingen vast te leggen dan wel alternatieve visies of praktijken te documenteren teneinde verborgen functies van het systeem op te sporen die in een later stadium de norm of de regel kunnen worden. Afwijkende studiepaden en onderzoekspatronen, bijzondere gevallen, negatieve beslissingen en keuzes, conflicten en beroepsprocedures blijken voor de historicus dan ineens zeker zo belangrijk als dat wat conform de richtlijnen gebeurt.

De praktijk van de archiefvernietiging leidt ertoe dat brede sectoren en tal van aspecten van het academische leven straks in het geheel niet meer in de archieven voorkomen. Vanaf het begin is er daarom voor gepleit om steekproefsgewijs voor een bepaald tijdstip of voor een kortere of langere periode alle documenten zonder uitzondering van administratieve, financiële, bestuurlijke, wetenschappelijke, didactische,

culturele en/of maatschappelijke aard te bewaren, inclusief de meer of minder vluchtige digitale informatiedragers zoals e-mail, zodat in de toekomst althans voor enkele tijdstippen een zo integraal en tegelijk gedifferentieerd mogelijk beeld van het hoger onderwijs als maatschappelijk fenomeen mogelijk blijft. De archiefwereld heeft de neiging dit inderdaad complexe probleem voor zich uit te schuiven en op het bord van anderen te leggen, maar ooit zal het toch moeten worden opgelost.

Bij dat alles blijft het een probleem dat, in tegenstelling tot de meeste landen om ons heen, de Nederlandse universiteiten hun archiefvorming strikt ambtelijk benaderen, als onderdeel van post- en archiefzaken, dus van de universiteit als instelling, niet als een element van het universitaire, academische leven in brede zin, en dat contextuele dataverzamelingen (zoals persoonlijke collecties of archiefvorming buiten de instelling in strikte zin om) niet tot de bewaartak van de instelling worden gerekend. Het behoud daarvan hangt sterk af van de persoonlijke interesses van de archivariissen en bibliothecarissen en vooral ook van de beschikbare gelden, ruimte en tijd, alle steeds schaarser. Het Nederlandse archiefbeleid op academisch gebied sluit niet aan bij internationale praktijk zoals geformuleerd in de richtlijnen van de *Section des archives des universités et des institutions de recherche/Section of University and Research Institution Archives*, onderafdeling van de *Conseil international des archives/International Council of Archives* [zie *Nieuwsbrief*, 1:2, 1995, 39-42]. Het gevolg is dat het behoud van niet-institutionele archieven en van persoonlijke collecties die echter wel wezenlijk zijn voor een goed begrip van het hoger onderwijs als maatschappelijk en cultureel fenomeen en van de ontwikkeling van onderzoek en onderwijs op de langere termijn (bijvoorbeeld de wetenschapsarchieven van onderzoeksgroepen, die van niet-officiële commissies, van studentenverenigingen en hun breed gamma aan activiteiten of van studieverenigingen en hun vaak efemere tijdschriften, de functionele of persoonlijke archieven van hoogleraren en andere medewerkers, de collecties onderwijsmateriaal, academisch drukwerk, enzovoorts) niet tot de archiefvormende taak van de universiteiten wordt gerekend. Hun behoud hangt af van de belangstelling of de goede wil, het tijd- en ruimtegebruik, en gewoonlijk ook de persoonlijke inzichten van archief- of instituutsbeheerders. Soms gaat dat goed, vaak ook niet. De meeste collecties en deelarchieven verdwijnen geruisloos, ook omdat er nauwelijks steun bij de noodzakelijke opschoning is, of ze komen uiteindelijk op onverwachte plekken terecht waar ze uit het zicht van de onderzoeker verdwijnen. Dat is niet zonder meer rampzalig. Maar het is wel heel verstandig een gericht bewaarbeleid te ontwerpen willen we straks niet ontdekken dat hele segmenten van onze universiteitsgeschiedenis in het geheel niet meer te documenteren zijn, zodat we, bijvoorbeeld, over die van de zeventiende eeuw per saldo beter zijn ingelicht dan over die van de late twintigste. Nieuwe problemen ontstaan thans doordat de aard van de archiefvorming verandert door de digitale revolutie. Niet alleen omdat er nog steeds geen afdoende regels zijn voor het behoud van het digitale erfgoed, maar ook omdat met het digitale verkeer en de digitale ontsluiting de aard van de wetenschappelijke communicatie en het wetenschapsbedrijf zelf verandert. Dat geldt zelfs voor de sector van het beleid en

beheer waarop de officiële universiteitsarchieven gericht staan. In de plaats van de traditionele papieren archieven met hun brede gamma aan documenten en uitvoerige contextuele informatie, wordt informatie steeds meer opgeslagen in databestanden met een beperkt en afgesloten aantal gegevens, zonder andere vorm van contextualisering dan de mogelijkheden die koppeling aan weer andere databestanden biedt. Het is en blijft urgent dat de universiteitshistorici die ontwikkelingen van nabij volgen en alert anticiperen en inspelen op de mogelijke gevolgen daarvan voor de universiteitsgeschiedschrijving van de toekomst.

Bijeenkomsten, symposia en congressen van of onder auspiciën van de Werkgroep

Door of onder auspiciën van de Werkgroep Universiteitsgeschiedenis zijn sinds haar oprichting de volgende wetenschappelijke bijeenkomsten georganiseerd. Tussen [...] staat aangegeven in welke aflevering van het bulletin *Batavia Academica* [BA] of de *Nieuwsbrief* de bijeenkomst is besproken of de voordrachten zijn gepubliceerd.

*Utrecht, Botanisch laboratorium, 3 oktober 1983: oprichtingsvergadering, tevens twee lezingen over de *Peregrinatio academica* (door H. de Ridder-Symoens, en H. Bots en W. Frijhoff) [BA, I, 1983, 3-30, reactie door A. Frank-van Westrienen in BA II:1, 1984, 12-14; bespreking door D. Julia in *Histoire de l'éducation*, n° 22, mai 1984, 103-105].

*Utrecht, Instituut voor Rechtsgeschiedenis, 2 april 1984: lezingen over de terminologie van de universiteiten in de dertiende eeuw (O. Weijers) [BA II:1, 1984, 1-11], en over de rol van de retorica in Boerhaave's *orationes* (E. Kegel-Brinkgreve) [BA II:2, 1984, 25-34]. Tevens aankondiging van een inventarisatie van lopend onderzoek over de geschiedenis van het hoger onderwijs [BA II:2, 1984, 44-45; III:2, 1985, 46-49]; de daartoe ontwikkelde formulieren werden in mei verstuurd.

*Amsterdam, Vlaams Cultureel Centrum 'De Brakke Grond', 14 februari 1985: lezingen over universiteitsarchitectuur (A.W. Reinink) [BA III:1, 1985, 1-10] en de Illustre school van Harderwijk (M. Evers) [BA III:2, 1985, 25-35].

*Antwerpen, UFSIA, 19 oktober 1985 (Vlaams-Nederlandse studiedag bij gelegenheid van de herdenking van de val van Antwerpen, 1585): lezingen over de universitaire contacten tussen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden door C.M. Ridderikhoff, J. Roegiers, M. Derez en M. Groen [BA IV:1, 1986, 17-21].

*Franeker, diverse locaties, 27-28 september 1985 (vierhonderdste verjaardag van de stichting van de Friese universiteit te Franeker): academische zitting (27 september) en wetenschappelijk colloquium (28 september) [BA III:2, 1985, 36-40]. [Voor de publicaties, zie G.Th. Jensma, F.R.H. Smit & F. Westra, red., *Universiteit te Franeker 1585-1811. Bijdragen tot de geschiedenis van de Friese Hogeschool* (Leeuwarden: Fryske Akademy, 1985), en *It Beaken. Tydskrift fan de Fryske Akademy*, 47:4, 1985].

*Utrecht, Universiteitsmuseum, 17 maart 1986: lezingen over protestantse universiteiten in de achttiende eeuw (O.J. de Jong) [BA IV:2, 1986, 43-44] en achttiende-eeuwse disputaties en dissertaties (J. Roelevink) [BA IV:2, 1986, 25-37]; in het museum een tentoonstelling over de vrouw in de universiteit, "Naatje van de Blauwkous".

*Deventer, Stads- of Athenaeumbibliotheek, 6 februari 1987: lezingen over de Nederlandse natuurwetenschap rond 1900 (J.L. Oosterhoff) [BA V:2, 1987, 44-49] en het juridisch onderwijs

te Leuven in de vijftiende eeuw (R. Feenstra) [BA V:2 1987, 50-51]; ontvangst op het stadhuis door burgemeester C. Waal, lid van de Werkgroep.

*Gent, 1-2 oktober 1987: eerste Drielandencolloquium in samenwerking met de Belgische Contactgroep Universiteitsgeschiedenis en een groep Britse universiteitshistorici "Academic Relations between the British Islands and the Low Countries 1450-1750".

*Haarlem, Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen, 29 maart 1988: voordrachten over deviant gedrag van studenten (M. Wingens) [BA VI:1, 1988, 9-26] en over academische rechtbanken (C. Ridderikhoff) [*Spiegel Historiae*, 31:4/5, 1996, 160-166].

*Leiden, Museum Boerhaave, 17 november 1988: voordrachten over Museum Boerhaave en zijn collecties, door P. de Clercq en H. Beukers [BA VII:2, 1989, 53].

*Groningen, Universiteitsbibliotheek, 28 april 1989 (75ste lustrum van de universiteit): studiedag "Groningse bronnen voor universiteitsgeschiedenis"; lezingen door J. Kingma, H. de Vries, E.W.A. Hensen en J. Schuller tot Peursum-Meijer [BA VII:1, 1989, 1-25]; met een tentoonstelling over Petrus Camper.

*Oxford, St. Anne's College, 15-17 september 1989: tweede Drielandcongres (Nederland, België en Groot-Brittannië) "The Universities of the Low Countries and the British Isles. Lines of Contact"; lezingen door F.G.M. Broeyer, H. de Ridder-Symoens, C.A. Upton, H. Robinson-Hammerstein, D.J. Osler, H. Colpaert, J. Roelevink en W. Otterspeer. Gepubliceerd in: J.M. Fletcher & H. de Ridder-Symoens, red., *Lines of Contact. Proceedings of the Second Conference of Belgian, British, Irish and Dutch Historians of Universities held at St. Anne's College, Oxford, 15-17 September 1989* (Gent 1994) [*Studia historica Gandensia*, 279 = Universiteitshistorische reeks, 1].

*s-Gravenhage, Koninklijk Instituut van Ingenieurs, 7 juni 1990: symposium "Alba amicorum" bij gelegenheid van de opening van de gelijknamige tentoonstelling; lezing door C.L. Heesakkers [BA VIII:2, 1990, 37-47].

*Leiden, Juridisch Studiecentrum Gravensteen, 13 november 1990: lezingen over de *repetitio* als onderwijsmethode (C.H. Bezemer) en de *collegia publica et privata* (M. Ahsmann) [BA IX:1, 1991, 41-45].

*Leeuwarden, Fryske Akademy, 24 mei 1991: studiedag "Friese intellectuelen, dertiende- negentiende eeuw" (voorzitter W. Bergsma); lezingen door S. Zijlstra, Ph.H. Breuker, G. Jensma en H. de Ridder-Symoens, en aankondiging van het *Auditorium Academiae Franeckerensis* (Ljouwert: Fryske Akademy, 1995) door J. van Sluis [BA IX:1, 1991, 1-37].

*Oegstgeest, Conference Centre Oud-Poelgeest, 27-29 september 1991: derde Drielandcongres (Nederland, België en Groot-Brittannië) "The Universities in the Age of Western Expansion: The Colonial factor in Research and Higher Education" (19e en 20e eeuw) [BA IX:2, 1991, 62-63; *History of Universities* XI, 1992, 268 (J.M. Fletcher)].

*Amsterdam, Universiteitsmuseum De Agnietenkapel, 22 april 1994: themadag "Academische vrijheid"; lezingen door F. Soetermeer, G. van den Bergh, J. Wachelder, H. Heijmans en P. Baggen [J.C.H. Blom, A.J. Kox & T.J. Veen, red., *Academische vrijheid* (Amsterdam 1995)].

*Leeuwarden, Fryske Akademy, 1 februari 1996: studiedag "Universitaire vorming van Friezen en Groningers tot 1640", met presentatie van de elektronische database en de bijbehorende studie van S. Zijlstra, *Het geleerde Friesland - een mythe? Universiteit en maatschappij in Friesland en Stad en Lande ca. 1380-1650* (Ljouwert: Fryske Akademy, 1996, met diskette), aangeboden aan R.A. de Moor (KNAW). Lezingen door J.A.H. Bots, A.J. Bijsterveld, W.Th.M. Frijhoff, A.H. Huussen, A. Tervoort en S. Zijlstra. [*Nieuwsbrief* 2:1, 1996, 58-59 (foutieve datum)].

*Amsterdam, Agnietenkapel, 21 november 1996: studiedag "Van oude en nieuwe universitaire gedenkboeken", in samenwerking met de Commissie Geschiedschrijving Universiteit van Amsterdam, over de spanning tussen instellingsgeschiedenissen en universiteitsgeschiedenis in

het algemeen; lezingen door M. Wingens, W. Otterspeer, J.B.A.M. Brabers, P.J. Knegtmans, L.J. Dorsman, en K. van Berkel, en conclusies door W.Th.M. Frijhoff.

*Groningen, Senaatskamer Academiegebouw, 22 mei 1997: studiemiddag "Registreren of regisseren. Mogelijkheden en onmogelijkheden van kwantitatieve universiteitsgeschiedenis"; korte inleidingen door M. Bosch, H. Knippenberg, W. Otterspeer en B. van Wolput, lezing door W. Frijhoff en paneldiscussie over het thema, bij gelegenheid van het verschijnen van G.Th. Jensma & H. de Vries, *Veranderingen in het hoger onderwijs in Nederland tussen 1815 en 1940* (Hilversum: Verloren, 1997) [*Nieuwsbrief* 3:1, 1997, 15-17; 3:2, 1997, 5-18].

*Amsterdam, Vrije Universiteit, 26 juni 1998: studiedag "Archieven", over selectie, acquisitie en bescherming van universiteitsarchieven, in samenwerking met de Belgische Contactgroep Universiteitsgeschiedenis; lezingen door H. de Ridder-Symoens (Amsterdam), G. Janssens (Brussel), F. Smit (Groningen), A. Barrett (Londen), D. Devriese (Brussel) en F. Scheelings (Brussel) [*Nieuwsbrief* 4:1, 1998, 4-6; 4:2, 1998, 8-11].

*Harderwijk, 30-31 oktober 1998, herdenking van de Illustre School en Universiteit te Harderwijk 1600-1648-1998; symposium "Het Gelders Atheen" (in samenwerking met de Vereniging 'Gelre' en de Oudheidkundige Vereniging Herderewich) op 30 oktober in de Catharinakapel (de voormalige aula): lezingen door H. de Ridder-Symoens, O. Moorman van Kappen, R.P.W. Visser, H. Bots, O.S. Lankhorst, E. van Meerkerk, F.A. van Lieburg en M. Evers; op 31 oktober in de Plantagekerk: lezingen van J. Duinkerken en W.Th.M. Frijhoff, en presentatie van L. Mulder & W. Frijhoff, red., *Een onderschatte universiteit. 350 jaar Gelderse Academie in Harderwijk* (Harderwijk, 1998); tevens tentoonstelling in het Veluws Museum en voorstelling "Illustre gasten" van Theaterwerkplaats Harderwijk [*Nieuwsbrief* 4:2, 1998, 15-16]. Publicatie: J.A.H. Bots, M. Evers, W.Th.M. Frijhoff, F. Keverling Buisman & J. Kuys, red., M.V.T. Tenten, eindred., *Het Gelders Athene. Bijdragen tot de geschiedenis van de Gelderse universiteit te Harderwijk (1648-1811)* (Hilversum: Verloren, 2000) [*Werken 'Gelre'*, 54].

*Amsterdam, Vrije Universiteit, 25 juni 1999: studiedag "Universiteitsmodellen vroeger, nu en in de toekomst", in samenwerking met Fasti en de Commissie Gedenkboek 125 jaar VU, mede naar aanleiding van de publicatie van J.C.C. Rupp, *Van Oude en Nieuwe Universiteiten. De verdringing van Duitse door Amerikaanse invloeden op de wetenschapsbeoefening en het hoger onderwijs in Nederland, 1945-1995* (Den Haag: Sdu Uitgevers, 1997); lezingen door G. Harinck, J. Tjssens (Brussel), J.C.C. Rupp, P. Baggen en F. Dijkstra (Ministerie van OCW) [*Nieuwsbrief* 5:1, 1999, 16].

*Amsterdam, Universiteitsmuseum De Agnietenkapel, 19 november 1999: symposium over "Studenten, cultuur en studentencultuur", in samenwerking met de Commissie Geschiedschrijving UvA; lezingen door M. Zoeteman, D. van Miert, B. van Wolput, P. Caljé, I. Sivera van der Sluijs en R. Abma [*Nieuwsbrief* 5:2, 1999, 2-3].

*Amsterdam, Vrije Universiteit, 8 december 2000: studiedag "Vrouwen en wetenschap", in samenwerking met Studium generale (België) en de Historische Commissie VU; lezingen door H. de Ridder-Symoens, A. de Coster (Gent), N. Noordervliet, I. de Wilde, M. Bosch en M. Triest (Antwerpen), tevens vertoning van de documentaire "Verspilling van talent" (VPRO, Noorderlicht, 15 februari 1998) [*Nieuwsbrief* 6:2, 2000, 9-13].

*Utrecht, Faculty Club Helios, 11 januari 2001: symposium "De universiteit en de stad, 1800-2000", in samenwerking met de Commissie Universiteitsgeschiedenis van de Universiteit Utrecht; lezingen door L. Dorsman, P. Caljé, M. Wingens, P.J. Knegtmans, J. Brabers en J. Wachelder. Publicatie in Bert Theunissen, red., *De universiteit en de stad* (Rotterdam: Erasmus Publishing, 2001), themanummer van *Gewina*, 24:2, 2001].

- *Gent, 18 mei 2001: studiedag “Vrouwen en wetenschap II” (vervolgdag van het symposium van 8 december 2000, georganiseerd door Studium Generale); lezingen door H. de Ridder-Symoens, T. van Houdt (Leuven), B. Bulckaert (Brussel), G. van Paemel (Nijmegen en Leuven), K. Wils (Leuven), I. de Wilde, M. Schwegman en M. Triest (Antwerpen) [*Nieuwsbrief* 7:1, 2001, 49-54].
- *Amsterdam, Vrije Universiteit, 31 oktober 2002: studiedag “Universiteit in oorlogstijd”, bij gelegenheid van de presentatie van de studie van G.R. Zondergeld, *Geen duimbreed?! De Vrije Universiteit tijdens de Duitse bezetting* (Zoetermeer: Meinema, 2002), in samenwerking met de Historische Commissie VU; lezingen door G.R. Zondergeld, J.B.A.M. Brabers, P.J. Knegtman, K. van Berkel en D.F.J. Bosscher [*Nieuwsbrief* 9:1, 2003, 2-7].
- *Antwerpen, Museum Plantin-Moretus, 5 juni 2004: studiedag wetenschaps- en universiteitsgeschiedenis “Wetenschappen en universitair onderwijs in de vroegmoderne periode”, in samenwerking met de Contactgroep Universiteitsgeschiedenis (Studium Generale); lezingen door S. Philips (Gent), A. De Bruycker (Leuven), R. Vermij (Utrecht), G. Dekkers (Amsterdam), en K. Vermeir (Leuven), tevens bezoek aan de tentoonstelling over Rubens en zijn bibliotheek.
- *Utrecht, Faculty Club Helios, 12 november 2004: symposium “Universitaire vormingsidealen sedert 1876”, in samenwerking met het Huizinga Instituut voor Cultuurgeschiedenis (Amsterdam); lezingen door P.J. Knegtman, P. Baggen, J.A. van Kemenade, D. Bancke, H. de Liagre Böhl, H. Krop en L. Dorsman [*Nieuwsbrief* 10:2, 2004, 36-40]. Publicatie in samenwerking met de Commissies Geschiedschrijving van de Universiteit Amsterdam en de Universiteit Utrecht: L.J. Dorsman & P.J. Knegtman, red., *Universitaire vormingsidealen: de Nederlandse universiteiten sedert 1876* (Hilversum: Verloren, 2006) [Universiteit & Samenleving, 1].
- *Amsterdam, Vrije Universiteit, 27 mei 2005: symposium “Stille wijkeplaatsen? Nederlandse universiteiten na 1876”, in samenwerking met het Huizinga Instituut voor Cultuurgeschiedenis (Amsterdam); lezingen door P. Caljé, Chr. Smit, R. van Raak, B. Henkes, G. Harinck, A. de Jong en P. de Rooy. [*Nieuwsbrief* 11:1, 2005, 28-34 en 78-80]. Publicatie: L.J. Dorsman & P.J. Knegtman, red., *Stille wijkeplaatsen. Politiek aan de Nederlandse universiteiten sedert 1876* (Hilversum: Verloren, 2006) [Universiteit & Samenleving, 2].
- *Utrecht, Faculty Club Helios, 1 december 2006: symposium “Onderzoek in opdracht. De publieke functie van de universitaire wetenschap in Nederland sedert 1876”, in samenwerking met het Huizinga Instituut voor Cultuurgeschiedenis (Amsterdam) en het Descartes Centre for the History and Philosophy of the Sciences and the Humanities (Utrecht); lezingen door A. Kox, M. Hollestelle, G. Alberts, T. van Helvoort, H. van Amersfoort, E. Jonker en Chr. Lorenz [*Nieuwsbrief* 12:1, 2006, 38-39]. Publicatie: L.J. Dorsman & P.J. Knegtman, red., *Onderzoek in opdracht. De publieke functie van het universitaire onderzoek in Nederland sedert 1876* (Hilversum: Verloren, 2007) [Universiteit & Samenleving, 3].
- *Utrecht, Academiegebouw, 30 november 2007: symposium “‘Zoep’n, toep’n en op de wiew’n kroep’n?’ Studenten: hun rol en plaats in de Nederlandse samenleving sedert 1876”, in samenwerking met het Huizinga Instituut en het Descartes Centre for the History and Philosophy of the Sciences and the Humanities (Utrecht); lezingen door P. Caljé, H. Hulscher, I. Stamhuis, A. Geelhoed, J. Bervoets en R. van der Maar.

Publicaties van of onder auspiciën van de Werkgroep

- **Batavia Academica. Bulletin van de Nederlandse Werkgroep Universiteitsgeschiedenis* (Amsterdam & Maarsse: APA-Holland University Press), jaargang I (1983) t/m X (1992/93) [verschijnen in

1994], twee nummers per jaar. ISSN 0168-7212. Als eindredacteur trad de secretaris van de Stichting op.

**Nieuwsbrief Universiteitsgeschiedenis / Lettre d'information sur l'histoire des universités* [in samenwerking met Studium Generale, Contactgroep Universiteitsgeschiedenis / Groupe de contact pour l'histoire des universités] (gerealiseerd op de Universiteitsdrukkerij van de Erasmus Universiteit Rotterdam van 1995 tot 1997, vervolgens aan de Rijksuniversiteit Groningen, vanaf juni 1998 door Studium Generale te Leuven, sinds 2004 gedrukt door Acco, Leuven), jaargang 1 (1995) t/m 13 (2007), twee nummers per jaar. ISSN 1383-794X.

Redacteuren Nederland: Marc Wingens 1995-1996 en 1998-2000, Franck Smit 1997-2001, Ad Tervoort 2001-2007. Redacteuren België: Marc Nelissen 1995-2003, Brigitte van Tiggelen (vanuit Franstalig België) 1999-2000, Pieter Dhondt 2004-2005, Diederik Lanoye 2006-2007. Elektronisch raadpleegbaar via: <http://www.kuleuven.be/archief/studgen/nbr/jaren.htm> (jaargang 1 t/m 7) en http://www.studiumgenerale.be/uni_nb/index.htm (recentere jaargangen).

*Reeks *Universiteit & Samenleving*, in samenwerking met de Commissies Geschiedschrijving van de Universiteit Amsterdam en de Universiteit Utrecht:

Deel 1: L.J. Dorsman & P.J. Knegtmans, red., *Universitaire vormingsidealen: de Nederlandse universiteiten sedert 1876* (Hilversum: Verloren, 2006). ISBN 90-6550-896-1.

Deel 2: L.J. Dorsman & P.J. Knegtmans, red., *Stille nijkplaatsen. Politiek aan de Nederlandse universiteiten sedert 1876* (Hilversum: Verloren, 2006). ISBN 90-6550-952-6.

Deel 3: L.J. Dorsman & P.J. Knegtmans, red., *Onderzoek in opdracht. De publieke functie van het universitaire onderzoek in Nederland sedert 1876* (Hilversum: Verloren, 2007). ISBN 978-90-8704-014-7.

Bestuursleden van de Stichting

R. Feenstra (Leiden), voorzitter 1983-1992, benoemd tot erevoorzitter 1992.

J.A.H. Bots (Nijmegen), vice-voorzitter 1983-2001, voorzitter 2001-2004, lid 2004-2007.

C.M. Ridderikhoff (Diemen), secretaris 1983-1994.

W.Th.M. Frijhoff (Rotterdam), penningmeester 1983-2007.

A.M. Luijendijk-Elshout (Leiden), lid 1983-1994.

H. de Ridder-Symoens, voorzitter 1992-2001, vice-voorzitter 2001-2003, lid 2003-2007.

M.F.M. Wingens (Rotterdam), secretaris 1994-1996, redacteur 1999-2001.

F.R.H. Smit (Groningen), secretaris 1997-2001, lid 2001-2007.

A.L. Tervoort (Amsterdam), redacteur 2001-2007.

J.B.A.M. Brabers (Nijmegen), secretaris 2001-2005, lid 2005-2007.

P.J. Knegtmans (Amsterdam), lid 2001-2005, secretaris 2005-2007.

L.J. Dorsman (Utrecht), lid 2003, voorzitter 2004-2007.

W. Otterspeer (Leiden), lid 2003-2007.

Gemma Frisius 1508-2008

Leuven, Centrale Bibliotheek, tot 10 juli 2008

Er zijn vele redenen om de vijfhonderdste verjaardag van de geboorte van Gemma Frisius (Dokkum 1508 – Leuven 1555) niet onopgemerkt te laten voorbijgaan. Deze wiskundige, kosmograaf en medicus is niet alleen een centrale figuur binnen de geschiedenis van de Leuvense universiteit en van de wetenschap in Vlaanderen en Nederland. In zijn tijd speelde deze humanistisch geïnspireerde geleerde een rol op Europees niveau.

Frisius bedacht nieuwe methoden voor topografische driehoeksmeting, schonk daarmee de cartografie een wiskundige basis en legde met zijn eigen werk – waaronder een wereldkaart – de grondslag voor de befaamde cartografische school van de Lage Landen. Hij maakte ook school met de globes en andere observatie- en meetinstrumenten die hij vervaardigde.

Tot een halve eeuw na zijn dood werden zijn werken over heel Europa gelezen, gebruikt en herdrukt. Ze muntten uit door hun pedagogische aanpak, wat tot uiting kwam in rijkelijke illustraties. Zo legde Frisius uit hoe geografische lengtemeting en oriëntatie op zee mogelijk zijn. Zijn handboek voor rekenkunde kende een tachtigtal edities en was daarmee het meest verspreide van de zestiende eeuw.

Frisius was een aandachtige lezer van Copernicus en was één van eersten om zich bij diens wereldvisie aan te sluiten. Ronkende namen als Vesalius, Mercator en Dodoens behoorden tot zijn eigen leerlingen.

Op de overzichtstentoonstelling in de Centrale Bibliotheek zullen vooral Frisius' eigen publicaties centraal staan maar pronkstuk van de expo is ongetwijfeld zijn persoonlijk exemplaar van Copernicus' *Over de omlopen van de hemellichamen*.

>>http://www.kuleuven.be/nieuws/berichten/2008/pb12_06_2008.html

Universités et pouvoirs. La question des financements

Louvain-la-Neuve, 25 augustus 2008

Le financement de l'Université est une préoccupation constante des autorités universitaires et des responsables politiques, qu'il s'agisse de l'enseignement, de la recherche ou des services, notamment sociaux, que l'institution universitaire peut offrir aux étudiants.

Relever le défi du financement pousse les acteurs universitaires à faire preuve de créativité, sollicitant non seulement les pouvoirs publics, mais aussi le mécénat, faisant appel aux Alumni ou créant une véritable dynamique de valorisation de la recherche. Souvent contesté ou au moins questionné, notamment pour les risques qu'il fait courir à l'autonomie universitaire, voire à la liberté académique, ce mécanisme n'est pourtant pas neuf.

En effet, à y regarder de près et à prolonger le bilan jusqu'aux origines de l'université, il apparaît rapidement que, parmi les liens qui unissent Universités et pouvoirs, ceux du financement sont sans doute parmi les plus anciens. Qui plus est, la question des financements pourrait constituer une entrée très concrète dans l'examen historique des attentes et des besoins que les autorités et les sociétés nourrissent à l'endroit des universités. C'est en tout cas l'hypothèse centrale du colloque qui se tiendra à Louvain-la-Neuve le 25 août 2008.

Pour la vérifier, il s'agira d'abord d'identifier les pouvoirs à l'action desquels le financement des universités est lié; leurs motivations; leurs modes d'intervention. Ces pouvoirs sont classiquement les autorités publiques et les Églises; mais il peut aussi s'agir des forces économiques et des groupes de pression.

On s'efforcera également de cerner les types et les modes de financements, nombreux et divers, parfois mutuellement exclusifs et parfois complémentaires. Quelques exemples: le traitement des professeurs, la dotation de bâtiments et d'équipements, le soutien du mécénat envers des personnes et des initiatives, les subsides de fonctionnement, l'aide publique à la recherche, les contrats R&D conclus avec l'État et des entreprises privées ...

Une question croise cette exploration typologique: Que finance-t-on? Un projet d'enseignement? Un projet d'éducation? Un projet de recherche? Mais encore: un projet de promotion d'une Nation, d'un Etat, d'une idéologie, d'un groupe?

Enfin, les modes de financements des universités ont généré des modèles et des cultures, comme ceux du collège et du financement par l'État. Il importe de les identifier et de les analyser, aujourd'hui où ils sont désignés comme un des facteurs clé du développement universitaire.

Programme

8h30: *Accueil*

9h: *Introduction* – Paul SERVAIS (Université catholique de Louvain)

9h30: *Le financement des professeurs à l'Université de Bologne aux 15e et 16e siècles* – Anuschka DE COSTER (Universiteit Gent)

10h: *Les conflits à l'Université de Louvain autour des privilèges de nomination aux bénéfices ecclésiastiques sous les Archiducs Albert et Isabelle* – Bruno BOUTE (Katholieke Universiteit Leuven)

10h30: Pause

11h: *Le pouvoir royal et le financement de l'Université de Coimbra (1537-1834)* – Fernando TAVEIRA (Université de Coimbra)

11h30: *Le financement de l'université de Caen au début de la période moderne: les enjeux politiques* – Lyse ROY (Université du Québec à Montréal)

14h: *'Dimanche prochain: quête annuelle de NN.SS. les évêques pour l'Université de Louvain': le financement de l'UCL à la veille de la Première Guerre mondiale (1909-1914)* – Luc COURTOIS (Université catholique de Louvain)

14h30: *Le financement des Facultés et de l'Université de Lille sous la Troisième République* – Jean-François CONDETTE (maître de conférences (HDR), IUFM, école interne de l'Université d'Artois, laboratoire IRHiS-Lille 3)

15h: Pause

15h30: *La fondation Industrie-Université* – Kenneth BERTRAMS (Université libre de Bruxelles)

16h: *Le financement des universités américaines: le pouvoir de la philanthropie* – Carole MASSEYS-BERTONECHE (Université Montesquieu, Bordeaux IV)

16h30: *Conclusions* – Paul SERVAIS (Université catholique de Louvain)

9e Journée des Archives de l'Université catholique de Louvain. Falsifications, instrumentalisations, censures, divulgations. Les maltraitements archivistiques

Louvain-la-Neuve, avril 2009, appel à communication

De la Donation de Constantin au scandale d'Enron et aux manipulations en cours d'examen de Clearstream en passant par l'Affaire Dreyfus, les falsifications, les instrumentalisations, les censures, les divulgations, bref les maltraitements archivistiques, interpellent les archivistes au moins autant que les historiens.

Or, alors que Georges Orwell fait de l'adaptation et du retravail des archives aux évolutions politiques la principale fonction de l'archiviste – ce que certains régimes totalitaires confirmeront jusqu'à la caricature – le 1er article du code de Déontologie des Archivistes proclame que 'Les archivistes maintiennent l'intégrité des archives et garantissent ainsi qu'elles constituent un témoignage du passé durable et digne de foi'. Les articles ultérieurs insistent sur les responsabilités de l'archiviste en matière de garantie d'authenticité, de communicabilité, d'impartialité, soulignant notamment que 'les archivistes servent les intérêts de tous'.

Ces principes sont-ils pertinents? Sont-ils réalistes réalisables, applicables? Assurer pleinement cette mission et cette responsabilité va-t-il de soi pour tous les archivistes, publics ou privés? A quelles difficultés leur mise en oeuvre se heurte-t-elle? Les archivistes ont-ils subi ou subissent-ils des pressions qui visent à leurs faire transgresser ces règles que la profession considère et affirme comme importantes? Dans quelles circonstances? A quelles occasions? Sous quelles formes? Par quelles instances ou personnes? Avec quelles motivations? Avec quelles implications personnelles éventuelles? Avec quelles réactions individuelles et/ou collectives? Avec quels effets pour les fonctions archivistiques ou pour la valeur sociétale des archives?

L'objectif n'est donc pas d'établir un catalogue des fraudes et mésusages archivistiques, même si quelques analyses exemplaires de cas ne sont naturellement pas exclues, mais d'identifier les défis, voire les tentations, auxquels sont confrontés les archivistes et les conditions utiles, nécessaires ou indispensables pour qu'ils puissent remplir au mieux leur mission.

Il s'agit enfin de dégager de nouvelles pratiques, de nouvelles procédures et de nouveaux outils en phase avec la gestion actuelle de documents.

Les propositions de communication accompagnées d'un résumé d'une dizaine de lignes doivent parvenir à l'adresse paul.servais@uclouvain.be pour le 15 juillet 2008.

Leraar zijn in Vlaanderen. Terugblik op honderd jaar middelbaar onderwijs en nascholing

Pieter Dhondt, Universiteit Helsinki

Echte jubileumgeschiedenis bestaat dus toch nog: onkritisch, geen of nauwelijks aandacht voor de context, en inhoudelijk en methodisch weinig ambitieus. Het 'Woord vooraf' zet de toon: 'Leraar zijn in Vlaanderen biedt een Terugblik op honderd jaar middelbaar onderwijs en nascholing, een terugblik ... in verwondering en dankbaarheid' (p. 10). De dankbaarheid richt zich hierbij tot het 100-jarige Vliebergh-Senciecentrum (VSC) van de K.U.Leuven. Niet dat ik de verdiensten van dit nascholingscentrum voor leraren in twijfel wil trekken, maar minstens een streven naar objectiviteit had niet misstaan. De voorganger van het centrum, de zogenaamde *Nederlandse vakantieleergangen*, werd opgericht in 1907 met de bedoeling leraren van colleges en middelbare scholen vertrouwd te maken met het Nederlands als onderwijstaal en met nieuwe wetenschappelijke inzichten in de diverse vakgebieden van het middelbaar onderwijs (p. 7). De naam veranderde in *Vlieberghleergangen* en later in *Vliebergh-Sencieleergangen* als eerbetoon aan de eerste twee voorzitters. Deze traditie van eerbetoon, in het bijzonder aan het adres van Emiel Vliebergh, wordt in deze publicatie onomwonden verder gezet.

Gelukkig gaat een uitgebreide inleiding (ongeveer een derde van het boek) over de ontwikkeling van het middelbaar onderwijs en de lerarenopleiding het huldeboek vooraf. Vooral het eerste hoofdstuk is goed uitgewerkt. Op een boeiende en duidelijke wijze schetst Bregt Henkens de opkomst van de verschillende types in het middelbaar onderwijs en de bijhorende typestrijd: klassieke en moderne humaniora, het vernieuwd secundair onderwijs vanaf 1970 en het onderscheid tussen het algemeen, technisch en beroepsonderwijs. Goed gekozen affiches uit de tweede Schoolstrijd in de jaren 1950 illustreren het verhaal.

Weliswaar focust het artikel op de situatie in Vlaanderen, maar toch komen zijdelings ook de ontwikkelingen in Frans- en Duitstalig België ter sprake, een reflex die in de rest van het boek helaas volledig ontbreekt. Tegelijkertijd is de bijdrage van Henkens één van de enige met enkele (schaarse) verwijzingen naar internationale secundaire literatuur. Elk hoofdstuk wordt afgesloten met een lijst van referenties (met voornamelijk verwijzingen naar publicaties van de betreffende auteur zelf, interne rapporten en occasionele bronnen), maar deze bibliografische lijstjes zijn niet van die aard dat ze de lezer een exhaustief overzicht bieden van de bestaande literatuur over de geschiedenis van de lerarenopleiding of de nascholing voor leraren.

Ondanks zijn verdiensten is ook dit eerste hoofdstuk in te grote mate een chronologisch overzicht van wetten en decreten, wat nog veel meer het geval is in de daaropvolgende bijdrage over 'De vernederlandsing van het middelbaar onderwijs'. Lode Wils verliest zich hierbij in details over de vernederlandsing per provincie, per stad of

zelfs per college. Bovendien moet hij dan zelf dikwijls toegeven dat de nodige gegevens ontbreken. Langs de andere kant slaagt hij er wel overtuigend in om de complexiteit van de discussies weer te geven, met een tweespalt tussen liberalen en katholieken, die op hun beurt onderling eveneens grondig van mening verschilden. Het einddoel, eentalig onderwijs in het Nederlands in Vlaanderen, werd uiteindelijk bereikt in 1932.

Toch duurde het nog enkele decennia voor deze wettelijke bepaling volledige werd opgevolgd in het katholiek middelbaar onderwijs. De genadeslag voor de Frans- en tweetalige middelbare scholen kwam er pas in 1951 met de invoering van rijks-subsidies voor het vrij middelbaar onderwijs. Om daarvoor in aanmerking te komen was uiteraard het naleven van de taalvoorwaarden vereist (pp. 61-62). Dit stramien, het opleggen van veranderingen aan het vrije net via het systeem van rijks-subsidies, keert geregeld terug doorheen het boek, bijvoorbeeld met betrekking tot het statuut van het personeel in het vrij middelbaar onderwijs (een overigens boeiend, maar iets te technisch en te juridisch uitgewerkt artikel) of in verband met het vereisen van diploma's voor leraren.

De lerarenopleiding als zodanig, voor zowel het hoger als het lager middelbaar onderwijs, staat centraal in het tweede deel van *Leraar zijn in Vlaanderen*. Net als veel van zijn mede-auteurs gaat Mark D'hoker hierbij op een te beschrijvende manier te werk. Hoofdzakelijk op basis van wetteksten en statistische gegevens geeft hij een droog overzicht van de ontwikkeling van de lerarenopleiding, zonder enige vorm van reflectie of interpretatie. Zo worden bijvoorbeeld de programma's besproken, zonder zich echter af te vragen wat deze in de praktijk juist inhielden. Wat eveneens ontbreekt is voldoende aandacht voor de opleiding van katholieke priesters. 'Priesters en religieuzen werden geacht met de [les]opdracht ook de bijhorende 'genade van staat' mee te krijgen die, naast de geestelijke kracht vereist voor hun nieuwe staat van leraar, dan ook maar de nodige vakbekwaamheid moest inhouden om de meest diverse disciplines te onderwijzen', aldus Raf Verstegen (p. 98). Deze uitspraak klopt inderdaad tot op zekere hoogte, maar langs de andere kant bestond er aan de katholieke universiteit van Leuven vanaf 1867 een *École normale pour les ecclésiastiques qui se préparent à l'enseignement moyen*, waar met geen woord over wordt gerept.

Deze toch nog enigszins verdienstelijke eerste twee delen staan in groot contrast met het derde deel van het boek, gewijd aan een algemeen overzicht van 'Honderd jaar Vliebergh-Sencie nascholing', gevolgd door een bespreking van de nascholing in de verschillende vakgebieden: godsdienst, klassieke talen, moderne talen, Frans, wiskunde, geschiedenis, aardrijkskunde, natuurwetenschappen (biologie, chemie en natuurkunde), economie en lichamelijke opvoeding. Vooral het eerste hoofdstuk laat zich typeren als een hagiografische ode aan Vliebergh: 'Zijn leunstoel was als een preekstoel, een leerstoel van eenvoud, wijsheid en heldhaftige volharding in al de pijnen van zijn ziekte.' (p. 122). De bijdrage eindigt zelfs met een expliciete 'laudatio' aan alle voorzitters, secretarissen en zo meer van het VSC, 'ere wie ere toekomt' (p. 150). Ook verder in het boek wordt de stichter en eerste voorzitter van het centrum

de hemel in geprezen: 'Toch zijn we er trots op dat de eerste nascholing aardrijkskunde gegeven werd door de voorzitter Emiel Vliebergh zelf.' (p. 242).

Inhoudelijk valt evenmin veel te verwachten van 'een overzichtelijk verslag [...] van 100 jaar Vliebergh-Sencie nascholing' (p. 119), een 'persoonlijke kroniek' (p. 183) of een 'inventaris van het nascholingsaanbod naar leraren Frans' (p. 198). De meeste artikels zijn niet meer dan een opsomming van de soorten nascholing die werden aangeboden, de thema's die hierin aan bod kwamen en/of de (inter)nationale projecten waaraan werd meegewerkt. En de lezer mag zich nog gelukkig prijzen, want het had nog erger gekund: 'Tabel 3 geeft een bondig overzicht van die excursies [voor leraren aardrijkskunde] sinds 1978, zonder daarbij de excursieleiders te vermelden, noch de precieze data en de duur ervan. Ook de voorafgaande voorbereidende sessies met lessen en oefeningen worden niet aangehaald' (p. 248). Het opsommende karakter wordt vaak nog eens versterkt door het gebruik van een enorm aantal tussentitels (bijvoorbeeld 25 in een artikel van 12 bladzijden over de nascholing van leraren geschiedenis). Veel auteurs hadden zich kunnen beperken tot het besluit waarin, soms althans, de algemene lijn en evolutie wordt weergegeven, met indien nodig en relevant een inventaris van de aangeboden nascholing in bijlage.

Enige contextualisering is ver te zoeken en zelfs een link met de algemene aggregatieopleiding ontbreekt meestal. Af en toe wordt gewezen op het uitgebreide aanbod van andere nascholingscentra, zonder hier verder op in te gaan. Modest Goossens, Dirk Vanderhallen en Etienne Van Hecke maken zich enkel bezorgd over de vraag 'of dat aanbod een voldoende kwaliteit inzake inhoudelijk niveau aanbiedt?' (p. 253). Dezelfde vraag over de kwaliteit inzake inhoudelijk, methodisch en literair niveau stel ik me echter over de meeste bijdragen in dit derde deel, hoofdzakelijk geschreven door verantwoordelijken voor de Academische Lerarenopleiding. Een boeiend effect van het werken met interne auteurs is wel dat regelmatig actuele beleidsadviezen worden toegevoegd, bijvoorbeeld over de noodzaak van het aantrekken van meer leraren uit het beroeps- en technisch onderwijs. Tegelijk geven deze het geheel een minimale kritische noot.

Een deel van het probleem wordt veroorzaakt door de beperktheid van het onderwerp zelf, namelijk de nascholing van het VSC. Nochtans moet het mogelijk zijn om ook over een dergelijk eng thema een wetenschappelijk verantwoord boek te redigeren, al blijft zelfs in dat geval de vraag overeind tot wie dit boek zich dan zou richten. Met name die artikels die zich veeleer concentreren op de evolutie van het onderwijs van hun discipline in de middelbare scholen dan op de nascholing van het VSC, bereiken een duidelijk hoger niveau: economie, natuurwetenschappen en wiskunde. Als uitzondering in het boek linken de auteurs van deze laatste bijdrage hun verhaal aan de internationale context. 'De ideeën over een hervorming van het wiskundeonderwijs kwamen plots in een stroomverstelling door een 'drama' dat het wetenschappelijke denken in het Westen schokte op zijn grondvesten: de Sovjets lanceerden nog voor de Amerikanen een satelliet, de eerste Spoetnik, wat een grote technologische achterstand deed vermoeden.' (pp. 218-219). Helaas wordt pas

helemaal op het einde van het artikel duidelijk waarin het klassieke, moderne en realistische wiskundeonderwijs nu juist van elkaar verschilden. Ook in het hoofdstuk met betrekking tot de klassieke talen is er (beperkte) aandacht voor de context, maar opnieuw rijst de vraag over de relevantie van de inhoud als zodanig, namelijk over de 'Kortenbergweekends' voor leraren klassieke talen van 1969 tot 1985 en soortgelijke initiatieven.

Het meest voor de hand liggende besluit is dat de redacteers zich misschien beter hadden beperkt tot de eerste twee delen, aangevuld met een uitgebreid, wetenschappelijk verantwoord hoofdstuk over de nascholing van het VSC. In dat geval zou de titel van het boek bovendien veel meer de lading dekken dan nu het geval is. Indien de redactie dan nog een algemeen besluit zou toevoegen en de vele herhalingen zou vermijden, zou het boek in zijn geheel (en niet enkel de inleiding) het lezen waard worden.

Mark D'hoker, Dirk De Bock en Dirk Janssens (Red.), *Leraar zijn in Vlaanderen. Terugblik op honderd jaar middelbaar onderwijs en nascholing*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 2007, 299 p.

Verwijzingen naar recensies beschikbaar op het Internet

Dirk Alvermann, Nils Jörn, Jens E. Olesen & Stephanie Irrgang, Stephanie (eds.), *Die Universität Greifswald in der Bildungslandschaft des Ostseeraums* (Nordische Geschichte 5), Berlin, LIT Verlag, 2007, ISBN 978-3-8258-0189-2 – review door Ulf Morgenstern (H-Soz-u-Kult, februari 2008)

>><http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2008-1-118>

Lee Benson, Ira Harkavy & John Puckett, *Dewey's Dream: Universities and Democracies in an Age of Education Reform*, Philadelphia, Temple University Press, 2007, ISBN 978-1-59213-592-9 – review door Adam Golub (H-Childhood, december 2007)

>><http://www.h-net.org/reviews/showrev.cgi?path=93381201044880>

Horst Carl, Eva M. Felschow, Jürgen Reulecke, Volker Roelcke, Corina Sargk (eds.), *Panorama - 400 Jahre Universität Giessen. Akteure - Schauplätze - Erinnerungskultur*, Frankfurt am Main, Societäts Verlag, 2007, ISBN 978-3-7973-1038-5 – review door Ulf Morgenstern (H-Soz-u-Kult, februari 2008)

>><http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2008-1-118>

Marian Füssel, *Gelebtenkultur als symbolische Praxis. Rang, Ritual und Konflikt an der Universität der Frühen Neuzeit*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2006, ISBN 3-534-19599-X – review door Detlef Göring (H-Soz-u-Kult, augustus 2007)

>><http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2007-3-152>

Edward Grant, *Science and Religion, 400 B.C.-A.D. 1550: From Aristotle to Copernicus* (Greenwood Guides to Science and Religion Series), Westport, Greenwood Press, 2004, ISBN 978-0-313-32858-9 – review door Anna Marie Roos (H-Ideas, oktober 2007)

>><http://www.h-net.org/reviews/showrev.cgi?path=126571200942098>

Leo Haupt, *Die Universität zu Köln im Übergang vom Nationalsozialismus zur Bundesrepublik* (Studien zur Geschichte der Universität zu Köln 18), Köln, Böhlau Verlag, 2007, ISBN 978-3-412-17806-2 – review door Tobias Schulz (H-Soz-u-Kult, december 2007)

>><http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2007-4-228>

Thomas Albert Howard, *Protestant Theology and the Making of the Modern German University*, Oxford, Oxford University Press, 2006, ISBN 978-0-19-926685-2 – review door Anthony J. Steinhoff (H-German, maart 2007)

>><http://www.h-net.org/reviews/showrev.cgi?path=142221194116455>

Frederick Kamuhanda Byaruhanga, *Student Power in Africa's Higher Education: A Case of Makerere University* (African Studies: History, Politics, Economics and Culture Series), New York-London, Routledge, 2006, ISBN 978-0-41597746-3 – review door Carol Sichenman (H-Africa, februari 2007)

>> <http://www.h-net.org/reviews/showrev.cgi?path=86091176320207>

Peter Kaupp (ed.), *Stamm-Buch der Jena'schen Burschenschaft: Die Mitglieder der Urburschenschaft 1815-1819* (Abhandlungen zum Studenten- und Hochschulwesen), Köln, SH-Verlag, 2005, ISBN 978-3-89498-156-3 – review door Tracey J. Kinney (H-German, maart 2007)

>><http://www.h-net.org/reviews/showrev.cgi?path=20371198348608>

Gerhard Müller-Schwefe, *Vom Sprachmeister zum Professor. Die Geschichte des Englischen Seminars an der Universität Tübingen von den Anfängen (1735) bis zur Gegenwart*, Tübingen, Attempto Verlag, 2006, ISBN 978-3-89308-388-6 – review door Ulf Morgenstern (H-Soz-u-Kult, februari 2008)

>><http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2008-1-118>

Eckhard Oberdörfer, *Der Heidelberger Karzer*, Köln, SH-Verlag, 2005, ISBN 978-3-89498-132-7 – review door Tracey J. Kinney (H-German, maart 2007)

>><http://www.h-net.org/reviews/showrev.cgi?path=20371198348608>

Marko A. Pluns, *Die Universität Rostock 1418-1563. Eine Hochschule im Spannungsfeld zwischen Stadt, Landesherren und wendischen Hansestädten* (Quellen und Darstellungen zur Hansischen Geschichte, N. F. 58), Köln, Böhlau Verlag, 2007, ISBN 978-3-412-20039-8 – review door Robert Gramsch (H-Soz-Kult, mei 2008)

>><http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2008-2-120>

Carol Sicherman, *Becoming an African University: Makerere, 1922-2000*, Trenton, Africa World Press, 2005, ISBN 978-1-59221-288-0 – review door Marion Doro (H-Africa, oktober 2007)

>><http://www.h-net.org/reviews/showrev.cgi?path=115511198259835>

Peter A. Süß, *Grundzüge der Würzburger Universitätsgeschichte 1402–2002. Eine Zusammenschau* (Quellen und Beiträge zur Geschichte der Universität Würzburg 10), Insingen, Verlag Degener & Co., 2007, ISBN 978-3-7686-9312-7 – review door Ulf Morgenstern (H-Soz-u-Kult, februari 2008)

>><http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2008-1-118>

Margit Szöllösi-Janze (ed.), *Zwischen 'Endsieg' und Examen. Studieren an der Universität Köln 1943-1948. Brüche und Kontinuitäten*, Nümbrecht, Kirsch-Verlag, 2007, ISBN 978-3-933586-52-0 – review door Ulf Morgenstern (H-Soz-u-Kult, februari 2008)

>><http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2008-1-118>

Katja Wojtynowski, *Das Fach Geschichte an der Johannes Gutenberg-Universität Mainz 1946-1961. Gründung und Ausbau des Historischen Seminars, des Instituts für Alte Geschichte und der Abteilung Osteuropäische Geschichte am Institut für Osteuropakunde* (Beiträge zur Geschichte der Johannes Gutenberg-Universität Mainz, Neue Folge 4), Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2006, ISBN 3-515-08782-6 – review door Tobias Schulz (H-Soz-u-Kult, december 2007)

>><http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2007-4-228>

**Bibliografisch overzicht universiteitsgeschiedenis der
Nederlanden 2007-2008 met aanvullingen – Bibliographie de
l'histoire des universités aux Pays-Bas et en Belgique 2007-2008
avec additions**

Anuschka De Coster, UGent

Met dank aan Luc Courtois, Leen Dorsman, P.J. Knegtman, Marc Nelissen, voor hun bijdragen. Om de inventarisatie van het lopend onderzoek up to date te houden doen we beroep op uw medewerking. Alle bibliografische referenties zijn welkom bij:

Anuschka De Coster

Anuschka.De.Coster@telenet.be of Anuschka.DeCoster@UGent.be

Algemeen

1. Haye, Thomas, *Lateinische Oralität. Gelehrte Sprache in der mündlichen Kommunikation des hohen und späten Mittelalters*, Berlijn, Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, 2005, ISBN 978-3-11-018569-0.
2. Hübinger, Gangolf, *Gelehrte, Politik und Öffentlichkeit. Eine Intellektuellengeschichte*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG, 2006, ISBN 978-3-525-36738-4.
3. Mazal, Otto, *Geschichte der abendländischen Wissenschaft des Mittelalters*, Graz, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 2006, 2 vols., ISBN 978-3-201-01822-7.
4. Weiershausen, Romana, *Wissenschaft und Weiblichkeit. Die Studentin in der Literatur der Jahrhundertwende*, Göttingen, Wallstein, 2004, ISBN 978-3-89244-831-0.

Algemeen Nederlanden

5. Amersfoort, Jacobus van, 'S. D. van Veen (1856-1924): een kerkhistoricus wars van idealisering van het verleden', in: Schutte, G. J., *De geschiedenis aan het volk verteld: populaire protestants-christelijke geschiedschrijving in de negentiende en twintigste eeuw*, Hilversum, Verloren, 2008, pp.139-160.
6. Beck, Andreas Johannes, *Gisbertus Voetius (1589-1676): sein Theologieverständnis und seine Gotteslehre*, s.l., s.n., 2007.
7. Belzen, L. A. Van, 'De oudste organisatie voor de psychologie in Nederland: een gedeelde eerste plaats. De godsdienstpsychologische vereniging', *Gewina*, 30, 2007, 4, pp.265-281.

8. Berkel, Klaas van, *De stem van de wetenschap: geschiedenis van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen*, deel 1, Amsterdam, Bakker, 2008, ISBN 978-90-351-3267-2.
9. Bont, Raf De, *Darwins kleinkinderen. De evolutieeler in België 1865-1945*, Nijmegen, Vanilt, 2008, ISBN 978-90-775-0375-1. (NUR, 694).
10. Broeyer, Frits, 'Pieter Geyl: professor in oorlogstijd', *Geschiedenis magazine*, 42, 2007, 4, pp.8-12.
11. Clercq, Steven W. G. De, 'Bewaren om te gebruiken. het 'materiële archief' van onderzoekscollecties', in: *Bewaren om te gebruiken. De betekenis van het wetenschappelijk erfgoed*, themanummer van *Gewina*, 30, 2007, 3, pp.91-106.
12. Dorsman, L. J. & Kneegmans, P. J. (red.), *Onderzoek in opdracht: de publieke functie van het universitaire onderzoek in Nederland sedert 1876*, Hilversum, Verloren, 2007 (Universiteit en samenleving, 3).
13. Groenendijk, Leendert F., 'Die reformierte Kirche und die Schule in den Niederlanden während des 16. und 17. Jahrhunderts', in: Schiling, Heinz & Ehrenpreis, Stefan (hrsg.), *Frühneuzeitliche Bildungsgeschichte der Reformierten in konfessionsvergleichender Perspektive. Schulwesen, Lesekultur und Wissenschaft.*, themanummer van *Zeitschrift für Historische Forschung*, Beiheft 38, 2007, pp.47-74.
14. Groenewold, Cor, *Christelijk en sociaal: biografie van J.R. Slotemaker de Bruïne*, Hilversum, 2007.
15. Groessens, Eric & Groessens-Van Dyck, Marie-Claire, 'D'Omalius d'Halloy. Un scientifique très éclairé', in: *Actes des VIIe Congrès de l'Association des cercles francophones d'Histoire et d'Archéologie de Belgique et LIVe Congrès de la Fédération des Cercles d'archéologie et d'histoire de Belgique. Congrès d'Ottignies – Louvain-la-Neuve, 26-28 août 2004*, Bruxelles, Safran, 2007, pp.722-729, ISBN 978-2-87457-014-8.
16. Hallyn, Fernand, *Gemma Frisius, arpenteur de la terre et du ciel*, Paris, Champion, 2008 (Les géographes du monde, 8).
17. Hiraux, Françoise (dir.), *Les engagements étudiants. Des pratiques et des horizons dans un monde globalisé*, Louvain-la-Neuve, Academia Bruylant, 2008, ISBN 978-2-87209-892-7.
18. Lieburg, M. J. van, *De academische prijsvragen. Een inventarisatie en annotatie van de prijsvragen, uitgeschreven door de Nederlandse universiteiten 1815-1968*, Rotterdam, Erasmus Publishing, 2007.
19. Miert, Dirk van, 'The Reformed Church and Academic Education in the Dutch republic (1575-1686)', in: Schiling, Heinz & Ehrenpreis, Stefan (hrsg.), *Frühneuzeitliche Bildungsgeschichte der Reformierten in konfessionsvergleichender Perspektive.*

- Schulwesen, Lesekultur und Wissenschaft*, themanummer van *Zeitschrift für Historische Forschung*, Beiheft 38, 2007, pp.75-96.
20. Monquil-Broersen, Tiny, 'Actueel verzamelen van academisch erfgoed. Een verkenning vanuit inter-universitaire collectieprojecten', in: *Bewaren om te gebruiken. De betekenis van het wetenschappelijk erfgoed*, themanummer van *Gewina*, 30, 2007, 3, pp. 194-202.
 21. Monquil-Broersen, Tiny (red.), *Universitaire collecties in Nederland: nieuw licht op het academisch erfgoed*, Zwolle, Waanders, 2007.
 22. Oldenkamp, E. P. (red.), *Tussen boer en burger: diergeneeskunde in Nederland en de overzeese gebieden 1925-1950*, Rotterdam, 2007.
 23. Polak, Menno, 'Universiteitsarchieven, onderzoeksarchieven en onderzoeksdata', in: *Bewaren om te gebruiken. De betekenis van het wetenschappelijk erfgoed*, themanummer van *Gewina*, 30, 2007, 3, pp.138-152.
 24. Sluis, Rolf Ter, 'Transitie en transformatie. De veranderende plaats en functie van een academische collectie in de twintigste eeuw', in: *Bewaren om te gebruiken. De betekenis van het wetenschappelijk erfgoed*, themanummer van *Gewina*, 30, 2007, 3, pp. 175-181.
 25. Zuidervaart, Huib J., 'Een schat van alderlei natuurlijke vreemdigheden.' Over de relatie tussen academisch erfgoed en wetenschapsgeschiedenis', in: *Bewaren om te gebruiken. De betekenis van het wetenschappelijk erfgoed*, themanummer van *Gewina*, 30, 2007, 3, pp.107-126.

Amsterdam

26. Busato, Vittorio, *Leve de psychologie! Honderd jaar psychologische wetenschap aan de UvA*, Amsterdam, Bakker, 2008, ISBN 978-90-351-3255-9.
27. Knegtmans, P. J., 'Het einde van de gemeentelijke universiteit', in: Rooy, P. de (red.), *Geschiedenis van Amsterdam: tweestrijd om de hoofdstad, 1900-2000*, Amsterdam, SUN, 2007, pp.453-454.
28. Knegtmans, P. J., *From Illustrious School to University of Amsterdam: An Illustrated History*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2007.
29. Overman, Rogier, *Een welkom academisch gezelschap: geschiedenis van de Amsterdamse Universiteits-Vereniging 1889-2007*, Amsterdam, Aksant, 2008.

Brussel-Bruxelles

30. Verheyden, Christophe, *De archieven van het Universitair Centrum voor Ontwikkeling en Vrede (UCOV), het Universitair Centrum voor Ontwikkelings-samenwerking (UCOS) en de Internationale Vereniging van de Universitaire dagen van de Vrede (JUP) bewaard in het Universiteitsarchief van de VUB. Studie van de archiefvormers, studie van de archiefvorming, toepassing van Pallas en inventarisering*, onuitgegeven masterpaper, VUB-KUL-UG-UA, 2007 – deze verhandeling is belangrijk voor de geschiedenis van de universitaire initiatieven i.v.m. ontwikkelingsamenwerking en vrede voor de periode 1969-2003.

Delft

31. Zuidervaart, Huib J., 'De omzwingingen van een achttiende-eeuwse Frans Equatoriaal: academisch erfgoed van Franeker, Leiden en Delft', in: *Bewaren om te gebruiken. De betekenis van het wetenschappelijk erfgoed*, themanummer van *Gewina*, 30, 2007, 3, pp.203-209.

Franeker zie nr. 31

Gent

32. Lenoir, Mathieu, Tolleneer, Jan & Laporte, Willy (red.), *100 jaar Opleiding Lichamelijke Opvoeding en Bewegingswetenschappen aan de Universiteit Gent*, Gent, Academia Press, 2007, ISBN 978-90-382-1150-3.
33. Martens, Ronny, *100 jaar Sterrenkundig Observatorium te Gent. Van Willem I tot de UGent-Volkssterrenwacht Armand Pien*, Gent, 2008.
34. Rotthier, Isabel, *Een overzicht van de archiefcollectie van de Universiteit Gent als basis voor een rationeel archiefbeheer en een geïntegreerde archiefontsluiting*, onuitgegeven masterpaper, VUB-KUL-UG-UA, 2007 – overzicht van de archieven en verzamelingen van de UGent. (archieven: overwegend 19de en 21ste eeuw; inhoud van de verworven verzamelingen: van 500 v. Chr. tot de 21ste eeuw).

Groningen

35. Bosch, Mineke, *Een onwrikbaar geloof in rechtvaardigheid. Aletta Jacobs 1854 - 1929*, Amsterdam, Balans, 2005, ISBN 90-5018-657-2.
36. Grasman, Edward, *Gerson in Groningen: een portret van Horst Gerson, kunstkenner en hoogleraar kunstgeschiedenis (1907-1978)*, Hilversum, Verloren, 2008, ISBN 978-90-6550-998-7 (Studies over de geschiedenis van de Groningse Universiteit, 2).

37. Helvoort, Ton van, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening: een halve eeuw scheikunde in Groningen, 1945-1995*, Hilversum, Verloren, 2008, ISBN 978-90-8704-015-4 (Studies over de geschiedenis van de Groningse Universiteit, 4).
38. Tabak, Thialda, *'En men zal u een nieuwe naam geven': vijf vergeten oorlogsslachtoffers van de Rijksuniversiteit Groningen*, Groningen, RUG, 2007, ISBN 978-90-367-3043-3.

Leiden zie ook nr.31

39. Calff, Josje, 'Voor onderwijs en onderzoek. Bijzondere documenten en documentaire verzamelingen van de Leidse Universiteitsbibliotheek', in: *Bewaren om te gebruiken. De betekenis van het wetenschappelijk erfgoed*, themanummer van *Gewina*, 30, 2007, 3, pp.127-137.
40. Delft, Dirk van, 'Tegen de roef: het Kamerlingh Onnes laboratorium in oorlogstijd', *Gewina*, 30, 2007, 4, pp.247-264.
41. Wallé, Dalila e. a., *Leiden medical professors*, Leiden, Museum Boerhaave & LUMC, 2007, ISBN 90-6292-165-5 (Mededeling uit het Rijksmuseum voor de Geschiedenis van de Natuurwetenschappen).

Leuven & Louvain-la-Neuve

42. Bont, Raf De, 'Le réseau louvaniste de Pierre Teilhard de Chardin', *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, 101, 2006, 3-4, pp.1071-1092.
43. Courtois, Luc, 'Ladeuze (Paulin-Pierre-Jean-Marie-Joseph)', in: *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, XXIX, Paris, 2007, col.1287-1294.
44. Missotten, Luc, *Omtrent Vesalius*, Leuven, Garant, 2007.
45. Steeno, Omer & Biesbrouck, Maurits, 'Ghysbrecht Colen, alias Gisbertus Carbo, Andreas Vesalius's friend from Leuven (Louvain)', *Vesalius. Acta Internationalia Historiae Medicinae*, 13, 2007, 2, pp.75-76.

Luik - Liège

46. Randerad, Nico, 'De statistische reizen van Jan Ackersdijck', *De negentiende eeuw*, 32, 2008, 1, pp.15-27.

Rotterdam

47. Lieburg, M. J. van, *Al doende leert men. De Rotterdamse jaren van Gerrit Jan Mulder (1802-1880)*, Rotterdam, Erasmus publishing, 2006 –Klinische school Rotterdam.

Utrecht zie ook nr. 46

48. Allart, Barbara, 'Utrechtse universitaire historische collecties in onderwijs en onderzoek. Een pilot van gebruik van collecties in de praktijk.', in: *Bewaren om te gebruiken. De betekenis van het wetenschappelijk erfgoed*, themanummer van *Gewina*, 30, 2007, 3, pp.182-193.
49. Brienen, T., *Johannes Hoornbeeck: een inleiding met kernteksten*, Kampen, 2008.
50. Broeyer, F. G. M., 'De kwestie Nethenus: ontslag van een hoogleraar', *Oud-Utrecht: tijdschrift voor geschiedenis van stad en provincie Utrecht*, 81, 2008, 1, pp.22-25.
51. Dorsman, Leen, 'Ten hoogsten voldaan over de Heeren: Utrechtse studenten begroeten Willem V met vaandels, vuurwerk en verwensingen', *Oud-Utrecht: tijdschrift voor geschiedenis van stad en provincie Utrecht*, 80, 2007, 2, pp.34-38.
52. Hoeven, Diederik van der, *Vershil maken: twintig jaar NW&S in Utrecht*, Utrecht, 2008 – geschiedenis van het instituut natuurwetenschap en samenleving.
53. Hoogenboom, Annemieke, *De evolutie van de compositie: de kunsthistorische onderwijsplaten van Willem Vogelsang (1875-1954)*, Vianen, 2007.
54. Huisman, Frank, *Het blijft mensenwerk: over geschiedenis en geneeskunde*, Utrecht, Universiteit Utrecht. Universitair medisch centrum / Descartes Centre, 2007, ISBN 978-90-9022844-0.
55. Koolmees, Peter, *De erfenis van Dr. Vlimmen: over de geschiedenis van de diergeneeskunde*, Utrecht, Universiteit Utrecht, Faculteit Geesteswetenschappen, 1007, ISBN 978-90-76912-78-3 – inaugurele rede Utrecht, 3 mei 2007.
56. Koolmees, Peter, 'Over koetjes en kalfjes? De collectie diergeneeskunde van het Universiteitsmuseum Utrecht', in: *Bewaren om te gebruiken. De betekenis van het wetenschappelijk erfgoed*, themanummer van *Gewina*, 30, 2007, 3, pp.162-174.
57. Vermij, Rien, *David de Wied: toponderzoeker in polderland*, Utrecht, 2008.

Internationaal

58. Delkus, Horst, 'Carl Andreas Duker aus Unna (1670-1752): Pionier der wissenschaftlichen Geschichtsschreibung', *Jahrbuch des Kreises Unna*, 28, 2007, pp.66-69.
59. Eickhoff, Martijn, *In naam der wetenschap?: P.J.W. Debye en zijn carrière in nazi-Duitsland*, Amsterdam, Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, 2007.
60. Kiprianos, Pandelis, 'La formation des élites grècques dans les universités occidentales (1837-1940)', *Histoire de l'éducation*, 113, 2007, januari, pp.3-30.